

SVERIGES KYRKOR

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

MED STÖD AV K. VITT. HIST. O. ANT. AKAD.

UTGIVET AV SIGURD CURMAN

OCH JOHNNY ROOSVAL

VÄSTERGÖTLAND

BAND I

STOCKHOLM

A.-B. GUNNAR TISELLS TEKNISKA FÖRLAG

STOCKHOLM 1922
VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRIAKTIEBOLAG

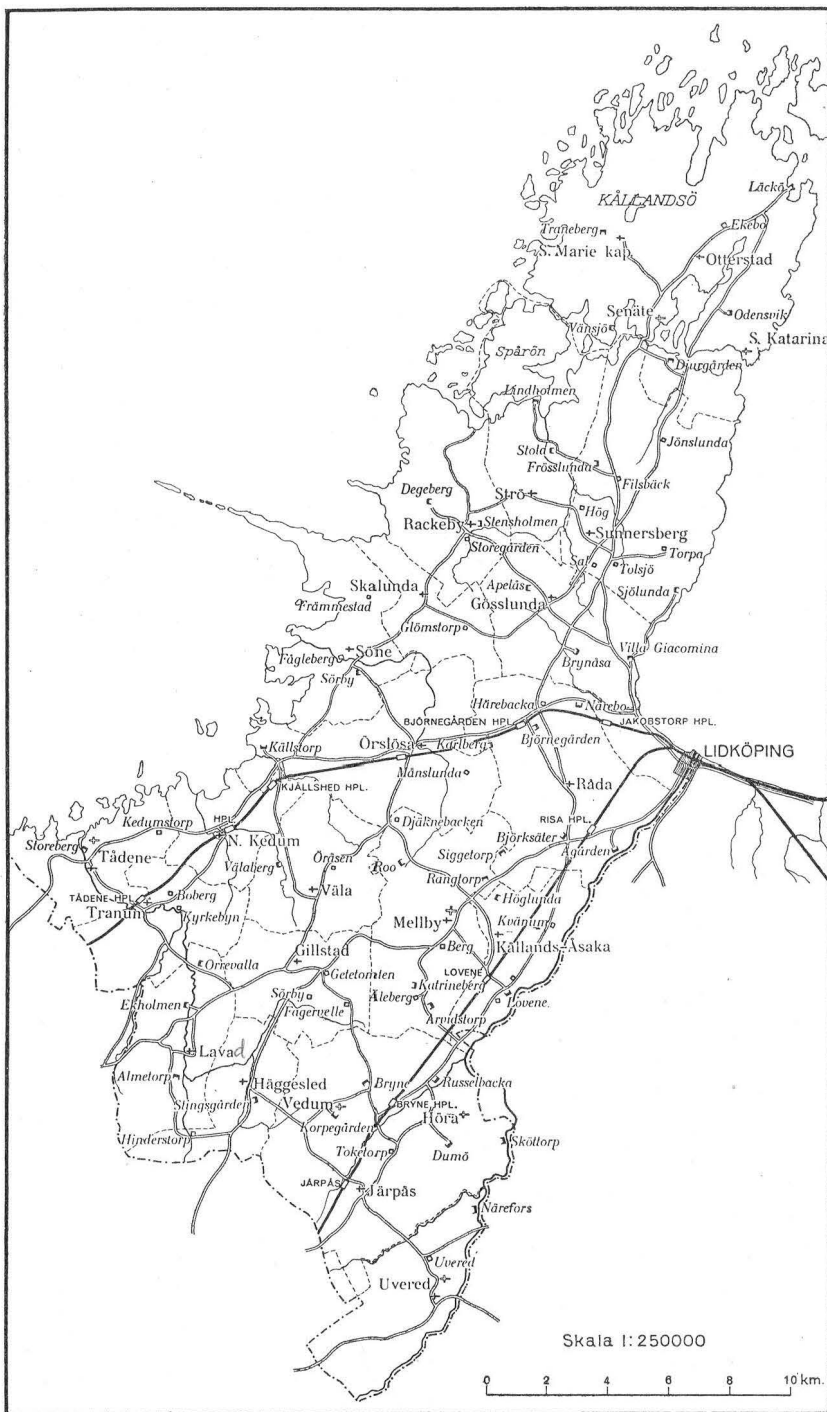
VÄSTERGÖTLAND

BAND I

KÅLLANDS HÄRAD

AV

ERNST FISCHER

KARTA ÖVER KÅLLANDS HÄRAD

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Otterstads kyrkor ✓	3
Senäte kyrka ✓	20
S. Mariæ kapell ✓	33
S. Katarinæ kapell ✓	48
Sunnerbergs kyrka ✓	52
1.1 Strö kyrka ✓	82
Gösslunda kyrka ✓	108
Rackeby kyrka ✓	132
Rackeby kloster ✓	159
Skalunda kyrka ✓	161
Råda kyrka ✓	179
Källands-Åsaka kyrka ✓	223
Mellby kyrkor ✓	242
1.2 Järpås kyrkor ✓ <i>Vedums kyrka ✓</i>	263
Höra kyrka ✓	291
Häggelses kyrkor ✓	296
Ufvereds kyrkor ✓	317
Örslösa kyrkor	329
1.3 Söne kyrka ✓	362
Våla kyrka ✓	386
Gillstads kyrka ✓	403
Tådene kyrkor ✓	421
Tranums kyrkor ✓	469
1.4 Norra Kedums kyrka ✓	485
Lavadkyrka ✓	504
Rättelser och tillägg	523
Ortsregister	531
Personregister	533
Sakregister	543

FÖRKORTNINGAR ANVÄNDA I DETTA BAND

- ANT. TIDSKR. = Antikvarisk Tidskrift för Sverige, utgiven av Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien. 1864—.
- A. T. A. = Antikvariskt-topografiska arkivet omfattande en avbildningssamling och en skriftsamling, förvaras i Statens Historiska Museum i Stockholm.
- B. St. = Kgl. Byggnadsstyrelsens arkiv.
- HADORPH = Reseanteckningar om Läckö grevskap eller Åse, Kållands och Kinnefjärdings härad av Johan Hadorph av år 1669 och 1671. Tryckta i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift II:1, s. 65—68.
- K. A. = Kammararkivet, Stockholm.
- K. B. = Kgl. Biblioteket, Stockholm.
- LAMPA, INV. 1583 = Inventarium för kyrkorna i Skara stift 1583 med anmärkningar utgivet av Sven Lampa. Tryckt i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift III: 3—4.
- LINDSKOG = Försök till en kort beskrivning om Skara stift av P. E. Lindskog. Del III. Skara 1814.
- LJUNGSTRÖM = Kinnefjärdings och Kållands härader samt staden Lidköping beskrivne av Claes Johan Ljungström. Lund 1871.
- M. Bl. = Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Månadsblad 1872—1905.
- PERINGSKIÖLDS MONUMENTA = Monumenta Sueo-Gothorum antiqua et recentia. — Minningsmärken, gamla och nyare, uthi vårt Nordiske Attlant, Swea och Götha Riket. 10 Bd. Manuskript i Kgl. Biblioteket i Stockholm; märkt Fh, 1—10. — De i del IX förekommande teckningarna äro enligt E. Wennbergs forskningar utförda 1671 av J. Hartling.
- R. A. = Riksarkivet i Stockholm.
- SKARA DOMK. A. = Skara Domkapitels arkiv.
- SKARA STIFTS BOK = Skara Stifts Bok. Manuskript i Skara Domkapitels arkiv, märkt I VI n:o 1. Innehåller inventarier från stiftets alla kyrkor; påbörjad under biskop Haqvin Spegels tid (biskop i Skara 1685—1691) och fullbordad vid mitten av 1700-talet.
- SKARA ST. OCH GYM. BIBL. = Skara Stifts och Gymnasiebibliotek i Skara.
- Sv. F. T. = Svenska Fornminnesförenings Tidskrift.
- P. A. SÄVES BERÄTT. = P. A. Säves berättelse för år 1863. Manuskript i Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens arkiv. Delvis tryckt i Antikvarisk tidskrift för Sverige III.
- WENNERBLAD = Ernst Wennerblad, Skara Stifts kyrkor. Norrköping 1902.
- WESTER-GOTH. ECCL. = Westergothia ecclesiastica et litterata — af Andrea Ol. Rhyzelio. Manuskript i Skara Domkapitels arkiv, märkt I VI n:o 2. Innehåller bl. a. några ord om varje kyrka i Skara stift — dock mest förklaringar över deras namn.
- V. F. T. = Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift.
- Ö. I. Ä. = Kgl. Överintendentsämbetets arkiv i Stockholm, numera Kgl. Byggnadsstyrelsens arkiv (B. St.).

FÖRORD TILL SVERIGES KYRKOR, VÄSTERGÖTLAND.

De skatter av kyrklig konst, som Västergötland har att uppvisa i sina till flera hundratal uppgående kyrkor, hava visserligen lockat åtskilliga forskare till studium och behandling såväl av arkitekturen som av den i landskapet förhållandevis rikligt företrädda stenskulpturen från romansk tid. Huru värdefulla dessa studier än varit, hava de dock samtliga lidit genom bristen på ett fullständigt material och på lätt tillgängliga avbildningar. Det är framför allt genom avhjälpande av dessa brister, som arbetet Sveriges Kyrkor hoppas kunna gagna den vetenskapliga forskningen, på samma gång som det avser att i vidaste kretsar sprida kännedomen om de i många fall ganska oanat rika skatter av gammal konst och kultur, som trots allt ännu finnas kvar i våra bygder. Rörande arbetets allmänna organisation och plan hänvisas till förordet i det år 1912 utgivna första häftet: Sveriges kyrkor: Uppland, Band IV, häfte 1, omfattande kyrkor i Erlinghundra härad.

För utgivandet av Västergötlands kyrkobeskrivningar kommer den gamla häradsindelningen att läggas till grund. Varje utkommande häfte omfattar sålunda kyrkobeskrivningarna för ett härad. Skulle kyrkornas antal i ett härad vara så stort, att deras beskrivningar skulle erfordra mera än 10—12 tryckark, delas häradet i flera häften. Tre till fyra häften pagineras i följd för att tillsammans utgöra ett band. Till varje band utgives särskilt titelblad och utförligt register. Sålunda komma kyrkorna i Kållands härad att fördelas på tre häften, som tillsammans bilda band I inom Västergötland. Kyrkorna i landskapets städer skola sammanföras i ett särskilt band, varjämte en sammanfattande översikt över landskapets kyrkliga konst är avsedd att bilda avslutningen till arbetet inom landskapet.

Den hastighet, varmed arbetet kan komma att fortskrida inom Västergötland, är naturligtvis beroende dels av arbetets tillgång på medel och arbetskrafter, dels av den uppmuntran det kan röna

från allmänhetens sida. Hittills har vårt arbete kunnat utföras dels tack vare gåvor och understöd från institutioner, föreningar och enskilda, dels på grund av det uppoffrande intresse, som visats av våra medarbetare. Till arbeten i Västergötland hava sålunda följande bidrag överlämnats: Kgl. Vitt. Hist. Ant. Akad. 300 kr., Västergötlands Fornminnesförening 100 kr., Föreningen undersökning av Västergötlands folkmål 200 kr., Kommitté för utgivande av Beskrivning över Västergötland 400 kr., varjämte slutligen Skaraborgs läns Landsting beviljat ett anslag av 500 kr. att utgå 1914 såsom bidrag till kostnaderna för utgivande av här föreliggande häfte. För allt detta stöd få utgivarerna frambära sin djupa tacksamhet.

1913 års Riksdag har genom beviljande av ett anslag på 10,000 kr. för år 1914 åt vårt arbete skapat en tryggare ekonomisk grund än det hittills haft. Då dessa medel emellertid skola fördelas på arbeten över hela landet, torde utgivarne dock allt framgent vara nödsakade att vädja till de lokala intressenas representanter, för att arbetena skola kunna bedrivas med önskvärd raskhet, vilket även utgör en av förutsättningarna för det beviljade statsanslaget.

Vår förhoppning är att kunna utgiva minst ett häfte om året rörande Västergötlands kyrkor, i all synnerhet om vi även framdeles få påräkna bistånd av de personer, som hittills så energiskt och uppoffrande bedrivit arbetena i Västergötland, nämligen fil. kand. Ernst Fischer och arkitekten i Överintendentsämbetet Anders Roland. Av dessa har ark. Roland utfört alla uppmättningsritningar samt i hög grad bidragit till utredandet av kyrkornas byggnadshistoria, under det att kandidat Fischer utfört alla nödiga arkivaliska forskningar, bearbetat hela det insamlade materialet samt författat beskrivningarna. Till dem står verket Sveriges Kyrkor i en mycket stor tacksamhetsskuld.

Värdefulla upplysningar för arbetet hava godhetsfullt lämnats av dr. Gustaf Upmark (om silver) och av prof. O. von Friesen (om runstenar), för vilket vi betyga vår tacksamhet, liksom vi till alla dem, som på olika sätt i övrigt underlättat arbetet, få uttala ett värdsamt tack.

STOCKHOLM I OKT. 1913.

SIGURD CURMAN

JOHNNY ROOSVAL.

OTTERSTADS KYRKOR.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 78. — LINDSKOG. III, s. 168., — LJUNGSTRÖM, s. 127—8. — WENNERBLAD, s. 43, pl. 164.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD, Monumenta IX, N:o 3, fol. 90 (ext. från S. m. m.), N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar), N:o 44 (ext. från S.) — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 83. (avb. vapen å klocka). — A. T. A.: 2 foto (ext. från S., int. mot Ö.), kopia ur Monumenta, avskr. ur Hadorph, inv. 1829. — Ö. I. Ä.: 1 blad ritning (plan, 2 fasader, sektion) till nybyggnad av A. Törnqvist, stadf. 1852; 1 blad ritning till dekoration, stadf. 1897; 1 blad ritning till ny bänkinredning av Ax. Lindegren, stadf. 1900 (samtl. kopior). — SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Otterstad (E. VI. N:o 78): skrivelse ang. klocka 1749, inv. 1821; Skara stifts bok. — SKARA ST. OCH GYMN. BIBL.: Topografiska saml.: Otterstad, s. 9—10. Samling af Inscriptioner på klockor i Skara Stift, s. 11.

Kyrkans arkivalier. I LANDSARKIVET I GÖTEBORG: Uppgifter om byggnad och inventarier träffas i: B. N:o 1, innehållande inventarier 1613, 1684, 1686, 1689—1706, sockenstämmoprotokoll 1688—1703, räkenskaper 1614—1728. L. I. N:o 8 innehållande räkenskaper 1752—79. — I KYRKANS ARKIV: handlingar från nyare tid samt i sakristian 1 blad ritning till kyrkans nybyggnad av A. Törnqvist (jfr. Ö. I. Ä.)

Otterstads gamla kyrka.

Kyrkogård och klockstapel.

Invid Ullersund, som förenar Kinneviken med Dalbosjön, låg KYRKOÅRD. Otterstads gamla kyrka omkr. 700 m. från den nuvarande. Ödekyrkogården är omgiven av en halvt raserad mur och bevuxen med stora träd.

På kyrkogården ligger, förutom några föga märkliga gravstenar GRAVSTENAR. från 1700- och 1800-talen, en romansk gravhäll — skulpterad — av den s. k. liljestenstypen (fig. 1). Den är av grå sandsten, L. 200 cm., B. i överkant 70 cm., i underkant 58 cm. Dessutom ett av de i Västergötland så vanliga gravkorsen av kalksten från senare tid (fig. 2).

A. Roland delin. 1911.

Fig. 1. Otterstads
ödekyrkogård.
Gravsten av lilje-
stenstyp.

Romanischer Grab-
stein (Sandstein).

A. Roland delin.

Fig. 2. Otterstads
ödekyrkogård.
Gravkors av kalk-
sten från 1723.

Grabstein (Kalkstein).
1723.

Fig. 3. Otterstads
gamla kyrka.

Klockstapel. Teck-
ning fr. 1671 i
Peringskiölds
Monumenta.

Glockenturm nach
einer Handzeichnung
aus d. J. 1671.

ny stapel, ty 1685 heter det: »Dh. 22 Junij understöttes dhen gamla kläckestapeln här i Otterstad och strax i föllliande dh. 23. 25 förfärdigades dhen nya af Sigge ifrån Lijdkjöping och bekom han ersatz löhn 4 Rdr.», medan »byggemästaren» erhöill 24 dlr. — 1754 års räkenkaper tala om utgifter för bräder samt 8 dlr. till en person, som varit »ställemästare på klockestapelens byggande». Samma år gjorde smeden Nils »flaggan till stapelen för 6 öre». År 1774 arbetas ånyo på klockstapel, och bland utgifterna finna vi följande: »skiuts pgr. til Carl i Haget — — — til Härne (= N. Härene i Kinnefjärdings härad) att bese des kläckestapel att Otterstads måtte innebyggas på samma sätt». År 1779 rödfärgas stapeln. Numera finnes intet spår av dessa staplar.

Kyrkobyggnaden.

Otterstads gamla kyrka, som revs, när den nya uppfördes 1854, kan man med hjälp av en teckning (fig. 4) från 1671 i Peringskiölds Monumenta och arkivens torftiga upplysningar rekonstruera.

Kyrkans plan utvisade ett rektangulärt långhus med tresidig koravslutning, sakristia i norr och vapenhus, troligen i söder. **PLAN.**

Murarna voro möjligen uppförda av gråsten, då vi på kyrkogården ej funnit annat byggnadsmaterial, och Hadorph, som annars i sina reseanteckningar brukar nämna, när en kyrka är byggd av sandsten eller täljsten, som hans uttryck är, säger, att den är »af steen bygd». Möjligen tyder teckningen från 1671 på en finhuggen sandstenskedja i sydvästra hörnet. Enligt teckningen skulle byggnaden vilat på en skråkantad sockel. — Tegel användes vid vapenhusbygget (räkensk. 1688). — Utvändigt voro murarna, åtminstone i senare tid, putsade (räkensk. 1627 o. f.). — Yttertaket var å långhus och kor täckt med rödfärgad ekspån (räkensk. 1614 o. f. 1753), å sakristian likaså (räkensk. 1779), medan vapenhuset, åtminstone på 1700-talet, var täckt med tegel (räkensk. 1779).

Otterstad

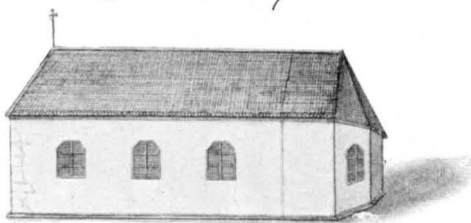

Fig. 4. Otterstads gamla kyrka år 1671 efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

Die alte, jetzt abgerissene Kirche in Otterstad nach einer Handzeichnung aus d. J. 1671.

URSPRUNGLIGT
UTSEENDE O.
DATERING.

Den ursprungliga kyrkans utseende och tillkomsttid är obekant, då teckningen i Monumenta visar kyrkan efter en senare ombyggnad. Med häradets övriga kyrkor som jämförelsematerial får man emellertid antaga, att även Otterstads kyrka haft rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor i öster. Om, såsom troligt är, byggnadsmaterialet varit granit, torde kyrkans tillkomsttid få sättas senare än sandstenskyrkornas, d. v. s. efter år 1200. Sandstenskyrkorna i dessa trakter synas nämligen i allmänhet tillkomna under 1100-talet. (Jfr. s. 22 o. 36).

På 1600-talet tillbyggdes kyrkan, enl. Hadorph, i öster 10 alnar på bekostnad av rikskansleren greve Magnus Gabriel De la Gardie.¹ Denna tillbyggnad skedde före 1671, då Hadorph gjorde

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

¹ F. 1622, rikskansler 1660, riksdrots 1680, † 1686. Ärvde 1652 Läckö grevskap, där han nedlagt ett i alla avseenden betydelsefullt arbete. G. 1647 m. furstinnan Maria Euphrosyne av Pfalz-Zweibrücken, Karl X Gustafs syster, f. 1625, † 1687. Otterstad liksom övriga socknar i Kållands härad tillhörde Läckö grevskap.

sin andra resa i Läckö grevskap; möjligen 1654, vilket år De la Gardie skänkte kyrkan en altarprydnad (se s. 7—8). Från denna period datera sig troligen även kyrkans 8 (enl. Hadorph) fönster med upptill tresidig avslutning. 1768 genomgå de emellertid en omfattande reparation, och då köpes bl. a. »Spansk gröna til fensternes bestrykande» och året därpå olja och blyvitt. — Huvudingången låg i väster åtminstone i nyare tid intill 1688,

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 5. Otterstads nya kyrka. Interiör mot koret.
Innere der neuen Kirche gegen Osten.

då troligen vid vapenhusbygget en dörröppning upptogs i söder. 1698 talas nämligen om »södra kyrkioportens uplagande». Det är väl dock sannolikt, att medeltidskyrkan enligt gängse bruk haft en ingång på södra sidan, som sedermera blivit igensatt. — Inner-taket utgjordes av ett trävalv från 1724. Om kyrkan under medeltiden haft stenvälv är obekant,

och om så varit fallet, hava de tagits ned under den De la Gardieska om- och tillbyggnaden. — År 1725 dekorerats taket med målningar av målarmästaren Petter Wernberg¹, som har prytt mer än en av häradets kyrkor med takmålningar. Bl. a. figurscener, som framställdes, var även »Christi förklaring» (inv. 1829). Mäster Wernberg dekorerade även läktaren och försåg den »på inre listen åt dörren» med följande inskrift: »Haec ædes sacra dipicta est A:o 1725. Cura pastoris Petri Luth Ecclesiae inpensis pictura Petri Wernbergi» (inv. 1829).

SAKRISTIA. Den sakristia, som fanns vid kyrkans raserande, hade tillkommit vid ombyggnaden på 1600-talet. En äldre sakristia har emellertid funnits, ty Hadorph omtalar, att »sakerstijan (är framflytt».

VAPENHUS. År 1688 uppfördes för kyrkans medel, — troligen i söder — ett vapenhus.

¹ Petter Wernberg blev mästare i Göteborg 1711 med »ett Crucifix» som mästestycke. Bosatt i Lidköping. Var död 1735. (W. BERG, Samlingar till Göteborgs historia I, s. 360. Gtbg 1882).

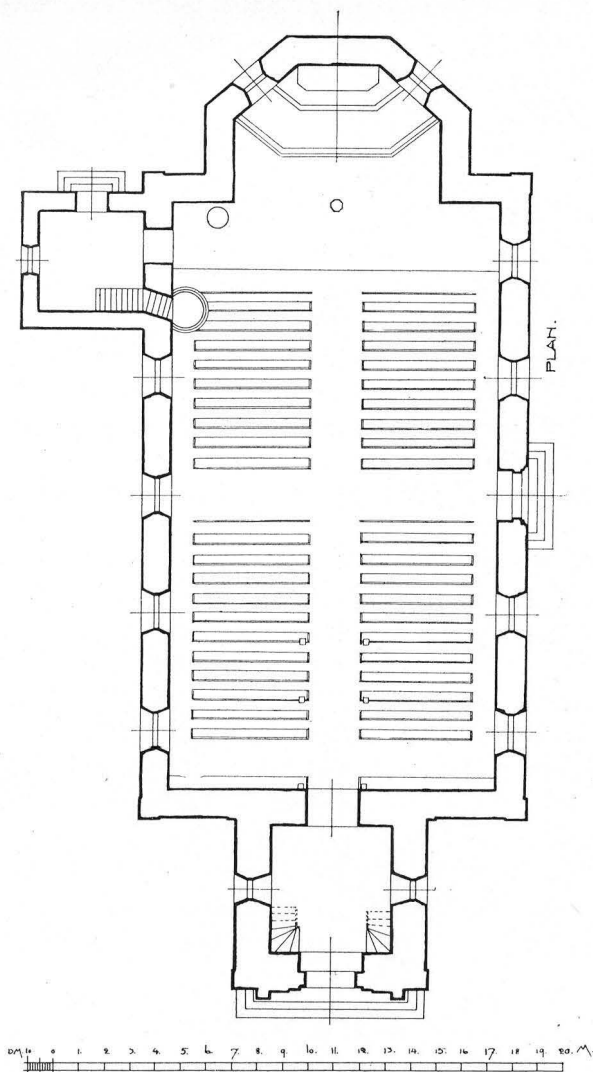

Fig. 6. Otterstads nya kyrka. Plan. Skala 1: 300.

Uppmätning 1913.

Grundriss der neuen Kirche.

Inredning.

Altarprydnaden utgjordes av en på väv målad framställning av nattvarden, vilken nu förvaras i nya kyrkans sakristia. Magnus Gabriel De la Gardies och hans furstinnas vapen voro enl. Hadorph påsatta — troligen på ramverket, som väl var skulpte-

ALTARUPP-
SATS.

rat, ty med en av De la Gardies många konstnärer, bildskäraren Hans Schwartz¹, göres d. 28 aug. 1654 kontrakt att förfärdiga bl. a. altaret i Otterstad, och för detta arbete skulle han erhålla 50 Rdr². Från detta ramverk härröra troligen de tvenne evangelistbilder av trä, som nu förvaras i nya kyrkan (se s. 11). — Tavlan (H. 136 cm. B. 137 cm.), ett enkelt arbete, härstammar troligen också från någon av Läcköskolans män. En replik av denna finnes i S:t Mariæ kapell, skänkt av de la Gardie (se s. 38).

SIDOALTARE. Förutom huvudaltaret nämnes »Lill-altaret» (inv. 1686) och »Kake-altaret» (inv. 1695). Jfr s. 94, not 2.

PREDIKSTOL. Predikstolen var prydd med skulpturer (inv. 1829), och vid dess trappa hängde en liten klocka »att giffua däm tekn som wilia gåå fram till skryfft» (inv. 1682). — År 1717 betalas »Bildthuggaren Mästr S:r Tholin för något arbete som han för händer hafwer till Predikestohlen». 1793 uppsattes ett timglas. — Allt nu försvunnet.

BÄNKAR. Om bänkinredningen i den gamla kyrkan lämnar kyrkoarkivet inga andra upplysningar än att uppe i koret »framför skrancket» funnos »Konungstolen» och »Drottningens stool», medan bänkarna närmast skrancket voro »Slottshofwet anslagen» (Bänckelängd 1686).

KORSKRANK. Av ovanstående synes framgå, att i Otterstads gamla kyrka mot 1600-talets slut ett korskrank skilde långhus och kor. 1686 målas det av mästern Carl Örn från Lidköping, och 1717—18 arbetar den förut omtalade bildhuggaren Tholin derpå.

LÄKTARE. I kyrkans västra del var en läktare med en 1725 av mästern Wernberg målade dekorerings och inskrift (se ovan).

Rörande gamla kyrkans lösa inventarier se under nya kyrkan (s. 10—17).

¹ A. HÄHR, *Konst och konstnärer vid Magnus Gabriel De la Gardies hof*. Uppsala 1905.

² WIESELGREN: *De la Gardieska arkivet VI*, s. 199.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 7. Otterstads nya kyrka från sydväst.
Die neue Kirche in Otterstad, im J. 1854 aufgeführt.

Otterstads nya kyrka.

Kyrkobyggnaden.

Otterstads nya kyrka ligger på en höjd sydväst om platsen för Kyrkogård. den rivna kyrkan. I väster utbreder sig kyrkogården, som omgives av en tämligen låg mur med huvudingång i väster, stängd av ett par enkla, smidda järngrindar, allt från 1800-talets senare hälft.

Kyrkan (plan fig. 6) uppfördes år 1854 efter ritningar av Alb. Törnqvist,¹ stadf. gn. Kgl. brev 23/11 1852. Murarna, som troligen äro uppförda av gråsten, äro utvändigt spritputsade med slätputsade murhörn, fönster- och portalomfattningar. Under taklisten löper en spetsbågsfris. Tornets taktäckning utgöres av målad järnplåt, långhusets och korets av skiffer i diagonalmönster. Se i övrigt fig. 7.

PLAN OCH
EXTERIÖR.

Invändigt äro murarna slätputsade och, efter en år 1897 stadf. ritning, dekorerade med målad kvaderimitation med omväxlande

INTERIÖR.

¹ F. 1819, vice professor vid Konstakademien 1860, † 1898.

mörk- och ljusbruna skift, i koret draperier i stela veck. — Innertaket av trä, brunmålat; över långhuset har taket form av ett segmentvalv, under det den stadfästade ritningen visar brutet tak. — Golv av trä utom i långhusets västligaste parti och tornets bottenvåning, där kalksten är använd, däribland flera gravhällar från gamla kyrkan. — I tornets översta våning hänga trenne klockor (se s. 17).

UPPVÄRMNING. Kyrkan uppvärms av en i långhusets nordöstra hörn stående järnkamin.

Inredning.

ALTARE. Altare och altarring av furu, brunmålade med enkla fyllningar. — Altarprydnaden utgöres av en på väv målad tavla (H. 233 cm., B. 183 cm.), framställande Kristus välsignande. Signerad: Ludvig Frid, Skede 1896. — Föregående altarprydnad utgjordes av ett förgyllt träkors (H. 280 cm.) med törnekrans.

PREDIKSTOL. Predikstolen, enkelt snickeriarbete, samtida med kyrkan.

BÄNKAR. Bänkarna äro öppna, brunmålade, utförda år 1900 efter ritning av ark. Axel Lindegren, stadf. $\frac{2}{3}$ 1900.

LÅKTARE O. ORGEL. I långhusets västra del en orgelläktare med barriär i enkla fyllningar; samtida med kyrkan. Orgelfasad, enkelt snickeriarbete från senare delen av 1800-talet.

Lösa inventarier.

(Från gamla och nya kyrkan).

DOPFUNTAR.

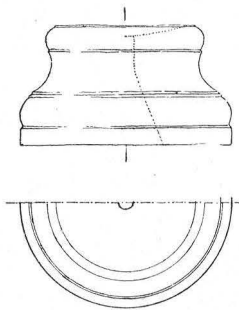

Fig. 8. Otterstad.
Romansk dopfuntsfot.
Basis eines romanischen
Taufsteines (Sandstein).

Ett brunmålat dopställ, modernt snickeriarbete i gotikimitation, med dopskål av mäsing (H. 96 cm.). — I den gamla kyrkan fanns en numera förkommen »målad dopfunt, skänkt af kyrkoherden Hr Pehr Luth»,¹ med dopskål av tenn. — Foten till en romansk dopfunt av sandsten (fig. 8), som tillhört den gamla kyrkan, är numera räddad undan förstörelse och inflyttad i kyrkan. — Dessutom en fordom Senäte kyrka tillhörig dopfunt (se s. 27).

¹ F. 1672, kyrkoherde i Otterstad 1715, † 1728.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 9. Otterstad. Porträtt av grossh. J. Sundblad, utf. av C. V. Nordgren 1839.
Bildnis des Kaufmanns J. Sundblad von C. V. Nordgren 1839.

Markus och Lukas, två målade trästatyer i liggande ställning, H. 32 cm., L. 50 cm. Förvaras nu i tornet. Huvud och armar avslagna. 1600-talets senare hälft. Dessa äro troligen desamma, som inv. 1829 nämner: »Wid altaret 2:ne apostlar, en på hvardera sidan».

TRÄSKULPTUR
FRÅN NYARE
TID.

Porträtt av grossh. J. Sundblad — en av kyrkans donatorer — oljemålning på duk i samtida, förgylld ram (fig. 9). Signatur på baksidan: C. V. Nordgren 1839.¹ H. 117 cm., B. 93 cm.

PORTRÄTT.

¹ F. 1804, † 1857. Bland samlingarna å Rosendals slott å Djurgården finnes ett porträtt av Karl XIII, kopia efter original av Per Kraft d. y., signerat: »Copierad af Carl Wilhelm Nordgren Trompet. vid Kong. Lif Gardet till Häst 1831». Av samme konstnär äro dessutom kända porträtt av Oscar I, drottning Josephina och greve Claes Cronstedt.

NATTVARDS-
KÄRL.

Kalk av silver (fig. 10, A) med driven ornering å noden; på en av fotens sex utbuktningar ett gjutet krucifix med klöverbladformade korsändar. 1600-talet. H. 16 cm.

Patén av silver passande till ovannämnda kalk. Å brädden graverat IHS inom två cirkclar. Utan stämplar. 1600-talet. Diam. 12 cm.

Kalk av silver (fig. 10, B). Noden med driven dekorering samt påsatta, gjutna, bevingade änglahuvud. — Fotens genombrutna, ornerade kant gjuten. På fotens sex utbuktningar är graverat:

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 10. Otterstad. A. Kalk från 1600-talet. B och C. Kalk och patén från 1617.

A Silberner Kelch. 17. Jahrh. B u. C Silberner Kelch u. Hostienteller aus d. J. 1617.

1. Stående lamm med korsprytt äpple på ryggen. 2. Den gode herden. 3. Kristus på korset med Johannes och Maria sörjande. 4. Inom en hjärtformig sköld en harpospelande ängel. 5. Lamm med korsfana (Agnus Dei). 6. Lansstöten. Kalken är enligt kyrkans räkenskaper och graverad inskrift: »Oterstaa och Senite kalk väger 47 lot 1 g. 1617», gemensam för Otterstads och Senäte kyrkor samt förfärdigad 1617. Skålen troligen i senare tid förstörad. H. 23 cm.

Tillhörande patén av silver (fig. 10, C). Å brädden graverat ett hjulkors, i botten en bild av uppståndelsen. Troligen samtida med ovannämnda kalk. Diam. 14 cm.

Från det öde slottskapellet på Läckö är deponerat: Kalk, H. 25,5 cm. (fig. 11) med tillhörande patén (diam. 16 cm.), kannan,

H. 28 cm. (fig. 11), och oval oblatask, H. 7,5 cm., B. 9 cm., L. 12 cm. Dessa vackra silverpjäser äro enligt inskrifterna år 1754 av Carl Gustaf Tessin och hans maka Ulrica Louise Sparre¹ skänkta »Gudz församling uti Läckö till wälbetänkt bruk». Stämplrar: Skara stads vapen, guldsmedssignaturen I.L. (= Jöns Lund) och tre kronor.

Sockenbudskalk med paten av silver förfärdigades 1705, och i arbetslön betalades 32 öre 24 pgr. För materialet erlades 5 dlr 27 öre 8 pgr. och »för ett trähuus till bemelte kalk 4 öre». Kalkens H. 13 cm. Patenens diam. 7,5 cm.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 11. Otterstad. Kalk och kanna av silver fr. 1754, tillhöriga Läckö slottskapell.

Kelch und Weinkanne aus Silber, der öden Schlosskapelle auf Läckö gehörig. 1754.

Vinsil av silver med ornerat skaft. Stämplarna: guldsmedssignaturen W O, tre kronor, otydlig stadsstämpel (S:t Erik?) samt M 4 (= 1842).

Kanna av nysilver, bukig. Skänkt 1872 av prostinnan Broman, f. Nolleroth (inv. 1877), H. 34,5 cm.

Bland märkliga silversaker, som nu saknas, nämna inventarierna en »Kalck hwijt medh patéen söndrigh, väger 27 1/2 lodh». Denna nedsmältes 1617, när den nya ovannämnda gjordes.

Dessutom har kyrkan ägt: en brudkrona, som inköptes 1656 **BRUDKRONA.** för 5 rdr. och i inv. 1682 omnämnes som »Perlstickarekroona»; »en blom måhlat oblatask, huilket af Joan diurwächtere förährades» (inv. 1682).

Ljuskrona av malm (fig. 12); profilerad mittstång, som krönes **LJUSKRONOR.**

¹ C. G. Tessin, f. 1695, † 1770, riksråd och kanslipresident, erhöill 1752 Läckö slott i förläning. G. 1727 m. Ulr. Louise Sparre, f. 1711, d. 1768.

av en dubbelörn och nederst avslutas av en stor kula; överst 6 ljusarmar, därunder en rad prydnadsarmar och nederst ytterligare 6 ljusarmar. 1600-talet. H. 63 cm. Diam. 67 cm.

Ljuskrona av malm (fig. 13); profilerad mittstång, krönt av en dubbelörn, avslutad av en stor kula; två rader prydnadsarmar och två rader av 6 ljusarmar. 1600-talet. H. 84 cm. Diam. 66 cm. Ljungström uppger, att dessa ljuskronor äro från Läckö slottskapell. Den ena kan dock möjligen vara

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 12. Otterstad. Ljuskrona av malm från 1600-talet.

LJUSSTAKAR.

Kronleuchter aus Bronze, 17. Jahrh.

den 12-pipiga krona, som borgmästaren i

Lidköping Gustaf Adolf Palm¹ skänkt till Senäte kyrka (inv. 1829).

Två enkla ljuskronor av trä, 6-armede, gulmålade. En hängande i tornet, den andra bakom orgeln. Möjligen från Senäte, jfr s. 29.

Ljusstake av mäsing (fig. 14, C), försilv-

rad, 3-pipig, 2-armed. Skänkt till kyrkan 1759. H. 41 cm., B. 35 cm.

1 par ljusstakar av tenn (fig. 14, B), 3-pipiga, 2-armede; ornerade med räfflor och pärlstavar; stämplar: P. H. LUNDÉN Lidköping²; en med årtalet 1798. Troligen, ehuru det graverade årtalet synes visa annat, det par tennstakar, som 1791 skänktes till Senäte kyrka av överjäg. Fr. de Frese³ och hans maka Charlotta Pantzarhielm. H. 36 cm., B. 30 cm.

1 par ljusstakar av tenn (fig. 14, A), 2-pipiga, 2-armede; skänkta till Senäte kyrka 1791 av samma herrskap. H. 39 cm., B. 35 cm.

Ett par ljusstakar av silver, fyrmade, på tre fötter i

¹ G. A. Palm, förut tullförvaltare, blev 1726 borgmästare i Lidköping, † 1744.

² Per Herman Lundén, mästare 1796, bosatt i Lidköping, levde ännu 1831, när tenngjutareämbetet i Göteborg återupplivades. Flera arbeten av honom äro kända. BERG, a. a., I. s. 392.

³ F. 1754 på Vensjö gård inom Otterstad, † 1803, g. 1787 med Catharina Charlotta Pantzarhielm, † 1812.

form av lejonassas, skänkta av grossh. J. Sundblad och hans maka. Vålgjort guldsmedsarbete. Stämplor: Signaturen GM, tre kronor, otydlig stadsstämpel och årsbokstaven Y3 (= 1829). H. 64 cm.

5 st. ljusplåtar av mässing, 2-pipiga, modernt drivet arbete. LJUSPLÅTAR. H. 50 cm.

2 st. ljusarmar av mässing, 3-pipiga; modernt arbete. L. 26 LJUSARMAR. cm., B. 36 cm.

Mässhake av sammet med enkelt silverbroderi, skänkt av prosten Broman († 1871).

Håv av siden, rikt broderad; närmast överkanten en bård med rankor på silverbotten, därunder treflikiga, röda blad i silke, bland dessa en fågel. Illa medfaren. Enkel, grönmålad stång. 1700-talet. Pungens diam. 16 cm., stångens L. 157 cm.

Kalkkläde av crêmfärgat siden med enkla guldbroderier, kantat med guldspetsar. Skänkt 1790 till Senäte kyrka av fröken Ulrica Bratt på Odensvik¹. Storlek 57 × 57 cm.

Detta är vad nu finnes kvar av Otterstads och Senäte på textilier en gång så rika kyrkors förråd, om vilket kyrkans arkiv lämnar upplysning. Hadorph nämner ett altarkläde med ätterna Vasas och Tre rosors vapen samt en sköld med ett dubbelarmat kors (fig. 15) och »munkebokstafver emilln vapen Maria Mater graä mtr mis» (= gratia[e] mater misericordie; Maria, nådens och barmhärtighetens moder). Troligen skänkt av Ture Jönsson Tre rosor och hans maka Anna Johansdotter Vasa.² År 1613 ägde kyrkan »Messehakar 2, en af blått taft - - then ander af ren sagen (?) är myckit slethen och Mössorne hafwa ätit 6 huul på

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 13. Otterstad. Ljuskrona av malm fr. 1600-talet. Kronleuchter aus Bronze, 17. Jahrh.

¹ F. 1774, † 1818 och begravnen i Senäte kyrka, g. 1794 m. löjtnant Olof Christian Roos af Hjelmsäter, f. 1759, † 1836. Odensviks herregård i Senäte sn.

² Ture Jönsson, lagman i Västerg. 1499, rikshovmästare 1527, † 1532. G. på 1490-talet m. Anna Johansdotter, ägare av Lindholmen i Strö sn., Kållands härad.

TEXTILIER.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 14. Otterstad. Ljusstakar; A och B av tenn fr. 1790-talet, C av försilvrad mässing.

Leuchter; A u. B aus Zinn, Ende d. 18. Jahrh.; C aus versilbertem Messing, geschenkt 1759.

honom»; 1668 skänkte furstinnan Maria Euphrosyne »en gyllenduckz Mässehake». Senare tillkomma »rödbrunt Tafftz altarekläde och rödblommeradt sammetzaltarekappa med silkes frantzar röda.» (inv. 1682); håv av »rött samet medh smala sölfr och guldspetsar i fyrkant», skänkt 1686; kalkkläde av »hwitt blommerat sydentyg med sölfrbotn underfodrat med rödt taftt» (inv. 1695). En brudpäll omtalas i inv. 1613 o. f. 1758 betalas »till kiörkio wäcktaren klädning 23 Dr 4 öre» och 1 dlr. 8 ör. i sömmarlön.

EPITAFIUM
M. M.

I gamla kyrkan fanns ett »Epitaphie, hvare inscriptionen är utplånad, utom årtalen 1621 och 1697; som derå kunna urskiljas»

(inv. 1829). Bland övriga nu förkomna kyrkans tillhörigheter märkas: Ambrosius Hedengrans stiek över Jubelfesten (= 1693 års firande av 100-årsdagen av Uppsala möte) och hans »skrift öfwer Sahl. Konungen» (= Karl XI). Två Adolf Fredriks tal i ramar och Gustaf III:s tal.

Qd. Hedensgrans stiek över Jubelfesten

Fig. 15. Otterstad. Vapen på ett nu försvunnet altarkläde, enligt teckning i Peringskiöld's Monumenta.

Wappen auf einem Altartuch aus d. Ende des 15. Jahrh., nach einer Zeichnung aus d. J. 1671.

GRAVSTENAR.

I tornets golv ligga inlagda tre gravstenar från gamla kyrkan. En med delvis utplånad inskrift från 1709 (L. 121 cm., B. 165 cm.). De övriga två skulpterade. Den ena visar en fronton, buren av två kolonner, inom en krans mellan dessa en sköld. Nederst plats för en nu utplånad inskrift (L. 190 cm., B. 110 cm.). Den andra visar en rundbåge, buren av två kolonner. Däremellan inom en oval krans ett krucifix. I hörnen rosetter. Nederst plats för

en nu till största delen utplånad inskription, varav årtalen 1721 och 1714 kunna tydas. (L. 233 cm., B. 170 cm.).

Om gravarna i den gamla kyrkan lämnar Skara topogr. saml. en del uppgifter.

I samma samling omtalas, att »I sakerstian förvaras en Bonde- FANA.
fana» (jfr s. 155).

I översta tornvåningen hänga kyrkans tre klockor. KLOCKOR. En, som skall ha tillhört Senäte kyrka (enl. Hadorph), har följande inskrift: »Anno 1638 d. 29 julius blef jagh omstöpt efter ten ynkeli vådel. — Laurentius Suenonis pastor. — N.P.S. — A.B.S. — S.P.S. — P.B.S.» Dessutom Natt och Dags- och Posse-vapnen samt initialerna A.T.S. — T.T.S., varav framgår att klockan är bekostad av

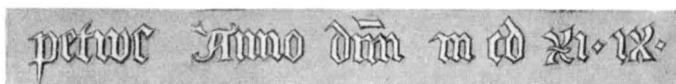

Fig. 16. Otterstad. Inskrift å medeltida klocka. Efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

Inscription auf einer jetzt verschwundenen, mittelalterlichen Glocke. Nach einer Handzeichnung von 1671.

bröderna Axel och Ture TuresSon Natt och Dag till minne av deras föräldrar Ture Axelsson Natt och Dag och Ebba Posse (se bil. I)¹. H. 96 cm., Diam. 93 cm.

Den andra göts enligt räkenskaperna och inskriptionen å klockan av Hindrik Lind i Stockholm 1709 och betalades med 306 dlr 8 öre; den måtte emellertid ej kommit kyrkan tillhanda förr än långt senare, ty först 1715 betalas frakten från Örebro med 2 dlr. — Förberedelser för detta klockköp gjordes redan 1663, men 1697 var ännu intet gjort, »kunnandes gemena Man intet vйдare här till giöra, så länge denna swära tijden påstår». — H. 103 cm., Diam. 100 cm.

Den tredje klockan (jfr fig. 86) har följande inskrift:

»Min Christen god
Hvar droppe blod
Må i tin ådror röras
Til kyrkiogång
Til bön och sång
När ljudet mitt mond höras».²

¹ Ture Axelsson var herre till Tranebergs gård i förutvarande Senäte sn.

² Samma inskrift å en klocka i Ysby kyrka i Halland. Se S. P. BEXELL, Hallands Historia och Beskrifning, Göteborg 1818, 1819, III, s. 142.

samt ytterligare en, som mäter, att klockan är gjuten av mästern Nils Billsten i Skara 1751. För gjutningen betalas sammanlagt 220 dlr 30 öre. H. 92 cm., Diam. 103 cm.

En medeltida, nu troligen nedsmält klocka omtalar Hadorph: »En gamal stoor klocka MCDXLIX (= 1449) petrus 4 1/2 span ifrån bräddn till öfre ringen» (jfr fig. 16).

Sammanfattning av Otterstads kyrkors konsthistoria.

I. I tidig medeltid — troligen under 1200-talet — uppfördes Otterstads äldsta kyrka, bestående av ett rektangulärt långhus, sannolikt med lägre och smalare, rakslutet kor (fig. 17, A). Material trol. gråsten. — Av inventarier från denna period finnas kvar foten till en dopfont samt en rikt skulpterad liljesten.

II. Under medeltiden — ovisst vid vilket tillfälle — tillbygges sakristia (fig. 17, B); troligen uppföres även en klockstapel under denna period. Möjligen välves kyrkan.

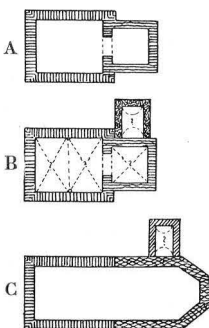

Fig. 17. Otterstads gamla kyrkas utvecklingsstadier.

Die Entwicklung der älteren Kirche.

III. Vid 1600-talets mitt (före 1671) raseras det ursprungliga korpartiet och kyrkan tillbygges i öster och får därvid 3-sidig koravslutning samt ny sakristia på norra sidan (fig. 17, C). Under denna period tillbygges även vapenhus (1688). Ny klockstapel uppföres (1685). Av märkligare inredning och inventarier, som nu anskaffas, må nämnas altarpriodnad, predikstol och textilier. Förändringarna under denna period tillkomma huvudsakligen på M. G. De la Gardies initiativ.

IV. År 1724 förses kyrkans inre med ett valv av trä. 1725 dekoreras detta och läktaren med målning av Petter Wernberg. — 1774 inklädes klockstapeln med bräder.

V. Från omkr. 1800 härstamma flera inventarier, såsom textilier, ett porträtt (1839), ljusstakar av silver m. m.

VI. År 1854 uppfördes på ny grund den nuvarande kyrkan efter ritning av A. Törnqvist. — Härvid raserades den äldre kyrkan.

Résumé.

Die jetzige Kirche in Otterstad (Fig. 5—7) wurde im J. 1854 nach den Plänen des Architekten A. Törnqvist aufgeführt. Ohne künstlerisches Interesse.

Von der älteren in demselben Jahre abgerissenen Kirche sind jetzt keine Spuren mehr vorhanden. Auf Grund älterer archivalischer Nachrichten und einer Handzeichnung aus d. J. 1671 (Fig. 4.) können wir uns jedoch von der verschwundenen Kirche eine Vorstellung machen. Die oben genannte Handzeichnung wurde nebst einer Menge anderer in diesem Bande reproduzierter Zeichnungen im Auftrage des damaligen Reichsantiquars Hadorph im Jahre 1671 ausgeführt. Diese Zeichnungen nebst den aus diesen Kirchen stammenden Reisenotizen Hadorphs bilden einen Teil der grossen, systematisch ausgeführten, antiquarischen Untersuchung Schwedens, die von dem im Jahre 1667 eingerichteten Antiquitätskollegium begonnen wurde.

Die Kirche wurde im Beginn des 13. Jahrh. wahrscheinlich aus Granit aufgeführt. Der ursprüngliche Grundriss kann nicht sicher festgestellt werden, bestand aber wahrscheinlich entsprechend den anderen Kirchen der Gegend aus einem rektangulären Langhause mit einem schmaleren, gegen Osten gerade abgeschlossenen Chore (Fig. 17, A). Später wurde, wahrscheinlich im 15. Jahrh., eine Sakristei hinzugefügt (Fig. 17, B). Ob die Kirche gewölbt gewesen ist, lässt sich nicht feststellen. Um die Mitte d. 17. Jahrh. wurde sie nach Osten verlängert und erhielt dann einen polygonen Chorschluss (Fig. 17, C). Diese Veränderung wurde auf Kosten des Grafen Magnus Gabriel De la Gardie ausgeführt.

Dieser berühmte Mann, einst der Günstling der schwed. Königin Christina, dann Reichskanzler und Vormund des Königs Karl XI., war ein sehr freigebiger Mecänas und spielte in dem damaligen Kunstleben Schwedens eine hervorragende Rolle, besonders auch in diesen Gegenden Västergötlands. Die Gemeinde Otterstad gehörte nämlich, wie die anderen in diesem Bande behandelten Gemeinden, zu seiner Grafschaft Läckö, in welcher er eine in jeder Hinsicht bedeutende Arbeit ausgeführt hat. Sein Name ist deshalb mit den meisten der hier zu behandelnden Kirchen in Zusammenhang zu setzen.

Im J. 1724 wurde das Innere der Kirche mit einer segmentförmigen, hölzernen Decke versehen, die 1725 von dem in diesen Gegenden tätigen Dekorationsmaler Petter Wernberg ausgemalt wurde; ebenso die Brüstung des westlichen Lettners. — 1654 hat die Kirche einen von den Hofkünstlern des Grafen M. G. De la Gardie gemalten und geschnitzten Altaraufsatz bekommen, von welchem noch Reste vorhanden sind. — Als die alte Kirche abgerissen wurde, sind verschiedene Inventarien in die neue Kirche übergeführt worden. Bemerkenswert sind die Silbergegenstände (Fig. 10—11). Auf dem verlassenen Friedhof der alten Kirche ein romanischer Grabstein (Fig. 1) von einem in Västergötland gewöhnlichen Typus (»Lilienstein«). Neben der Kirche stand im 17. Jahrh. ein offener, hölzerner Glockenturm (Fig. 3), 1685 durch einen neuen ersetzt.

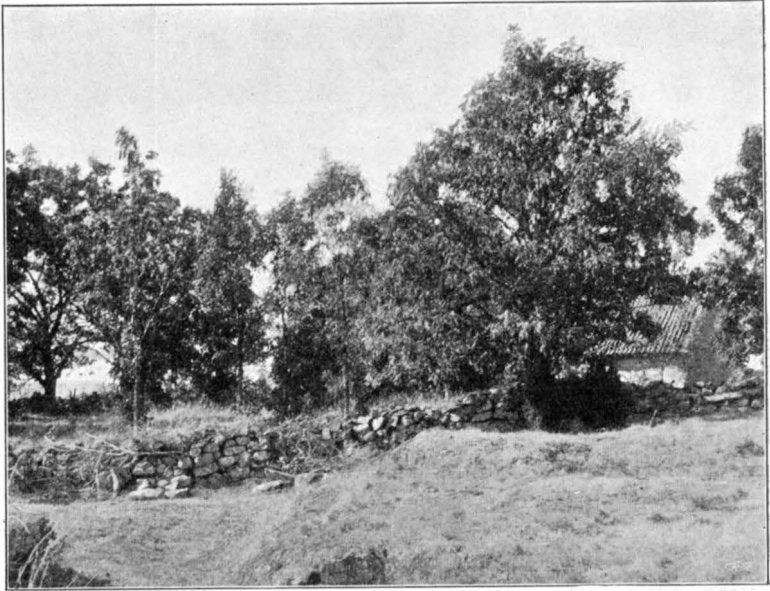

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 18. Senäte ödekyrkogård med det Brattska gravkoret.
Friedhof der ehemaligen Kirche Senäte.

SENÄTE KYRKA.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.
SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

ANNEX TILL OTTERSTAD.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 78. — LINDSKOG III, s. 168. — LJUNGSTRÖM s. 128. — INRIKES TIDNINGAR 1767 N:o 2.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PÉRINGSKIÖLD, Monumenta IX, N:o 3, fol. 91 (2 ext. från S.); N:o 4 (Hadorphs reseanteckn.) — A. T. A.: 1 foto., ext. av det nu kvarstående gravkoret, inv. 1829; avskr. ur Hadorph. — Ö. I. Ä.: 1 foto., ext. av det nu kvarstående gravkoret. — SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Otterstad (E VI N:o 78): skrivelse ang. tillbyggnad 1756 och inv. 1829. Wester-Goth. Eccl. — SKARA ST. GYM. BIBL.: Topogr. saml.: Otterstad, s. 10, 45. Samling af Inscriptioner på klockor i Skara Stift, s. 12. Inscriptioner på Epitaphier, Grafstenar m. m. vid Skara Stifts kyrkor, s. 93—94.

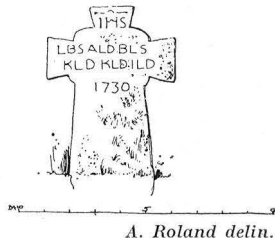
Kyrkans arkivalier. I LANDSARKIVET, GÖTEBORG: Uppllysningar om byggnad och inventarier träffas i följande volym: B. N:o 2, innehållande inventarier 1613, 1686, 1689—1705, gåvor 1625, 1646, 1655, 1659, 1660; sockenstämmoprotokoll 1688—91, räkenskaper 1618—1729.

Kyrkogård och klockstapel.

Kyrkogården, som omgav Senäte kyrka, är nu öde och igen- **KYRKO GÅRD.**
vuxen. Den kringgärdas av en förfallen, delvis nedrasad gråstens-
mur (kallmur).

Här stod en klockstapel, vars byggnadstid är okänd. Den **KLOCKSTAPEL.**
nämnes tidigast 1688, då man inköper »6 st. Eeker till klocke-
stapelen».

I denna hängde tvenne klockor, av vilka den ena nu finnes **KLOCKOR.**
i Otterstads kyrka (se s. 17). Den andra — den s. k. lill-
klockan — göts i Stockholm 1709 av Hindrik
Lind och kostade 290 dlr 21 öre. Först
1715 fraktades den emellertid till sin bestäm-
melseort från Örebro. — Dessutom nämner
kyrkans arkiv ytterligare en klocka, för
vilken år 1636 betalas 60 dlr kopp. till
Berndt Månsson i Jönköping. — Dessa båda
sistnämnda klockor äro nu försvunna.

A. Roland delin.

Fig. 19. Senäte kyrkogård. **GRAVKORS.**

Å kyrkogården står ett gravkors av kalk-
sten av i Västergötland vanlig typ (fig.
19). De under korset begravnes initialer **GRAVKORS.**
och året 1730 äro inhuggna.

Kyrkobyggnaden.

Senäte kyrka, som raserades 1843 (Ljungström m. fl.), visade **PLAN.**
vid denna tidpunkt i plan (fig. 29, D) ett rektangulärt långhus, tro-
ligen med tresidig koravslutning, torn i väster, vapenhus och ett
gravkor, den s. k. Tranebergsgreven, i söder samt sakristia och
det Brattska gravkoret i norr. Det senare är det enda, som ännu
kvarstår (fig. 18).

Kyrkans ursprungliga utseende framgår av en teckning fr. 1671 **KYRKANS**
i Monumenta (fig. 20), om man tänker sig de senare tillbyggnad- **URSPRUNGLIGA**
erna — torn, vapenhus, sakristia och gravkor — borta. — Denna **UTSEENDE.**
kyrka utgjordes alltså av ett rektangulärt långhus, lägre och smalare
kor med apsis. Den var uppförd av sandsten och vilade på en rik
sockel — om man får tro 1600-talsteckningen. — I söder låg
huvudingången, vars utseende är obekant. Ej heller känner
man till fönstrens plats och form. Troligt är emellertid, att de
såsom i övriga romanska kyrkor voro små, rundbågiga och

sutto högt upp på södra muren. — Om det inre vet man intet. De valv, som enl. Hadorph funnos 1671, kunna ha varit ursprungliga, ehuru det är mera sannolikt, att de tillkommit senare. —

Fig. 20. Senäte kyrkas utseende år 1671, enligt teckning i Peringskiölds Monumenta.

SENÄRE FÖR-
ÄNDRINGAR. Die Kirche in Senäte nach einer Zeichnung aus d. J. 1671. Jetzt abgerissen.

För bestämmande av denna ursprungliga kyrkas anläggningstid får man jämföra med stiftets övriga apsidkyrkor, med vilka den troligen är samtida. Av dessa är Forsby (Kåkindes härad) genom ett årtal å södra kormuren daterad till 1135, och Eriksberg (Gäsene härad) erhöi enligt biskopslängden i västgöotalagen gåvor av den gode biskop Bengt († före 1191). Man torde kunna anse även Senäte kyrka byggd vid samma tid eller 1100-talets mitt.

Under medeltiden förändrades denna roman-

ska kyrka ej på annat sätt än genom tillbyggnader. Möjligen försågs den redan då med de valv, som enligt Hadorph funnos i kyrkan 1671. — Under 1600-talet däremot upptagas nya fönster (1625) eller förstoras de gamla. 1671 upplystes långhuset av ett rektangulärt fönster i söder och koret av ett mindre liknande (fig. 20). 1721 utvidgas ånyo ett fönster, ty då köpes »2 $\frac{1}{2}$ hundra murtegel till fönsterhålitz upmurande». Vid denna tid var kyrkan även putsad och vitmenad (räkenssk. 1625 o. f.) samt täckt med spån (sockenst. prot. 1689).

Vid mitten av 1700-talet befanns emellertid kyrkan vara för liten, och en skrivelse till Skara domkapitel talar härom: »Ibland flera Stiftets Kyrkor äger Senäte i Otterstads församling den förmodnen, at för sin wackra belägenhet och behageliga utsicht äfwen öfwer Siöwiken wara en stor Landsortens prydnad. Denna Gudi helgade boning har numera blifwit alt förliten och trång, sedan folkets myckenhet, genom Guds wälsignelse, til ortens upodlande

är worden ökad; så at hwarannan Söndag och de fläste Högtidsdagar, då därstädes Gudstjänst hålles, knapt af åhörarna rum finnes, utan önska med mer beqwämlighet sin andacht få förätta.»

Fördenskull önskas en tillökning av kyrkan, vilket sker först 1766 (inv. 1829). Då rives det ursprungliga korpartiet, och kyrkan tillbygges i öster i långhusets bredd. Troligt är, att härvid de gamla valven togos ned och ersattes med brädtak.

Troligen under medeltiden tillbyggdes i norr en sakristia, SAKRISTIA. vars utseende är oss obekant. Den nämnes första gången i kyrkans arkiv år 1679, då det gjordes »en nyj nyckel och låås til Sacristjörn».

Under medeltiden tillkom möjligen även vapenhuset, som VAPENHUS. synes å teckningen i Monumenta (fig. 20). — Ovanför den rundbågiga porten i söder sågs å gavelröstet en cirkelrund och en korsformig blinding, vilket synes antyda att vapenhuset möjligen var uppfört av tegel. — Dess vindbräder voro kantfasonerade.

I väster tillbyggdes — ovisst när, men troligtvis vid medeltidens slut — ett torn av gråsten. Den ursprungliga tornhuvens utseende känner man ej; den smäckra, spetsiga spira, som teckningen i Monumenta visar, erhöill tornet 1636, då en tornbyggare för den ringa summan 5 rdr »reste kyrkotornit» efter den »ynkeli vådel», som inskriften på en av kyrkans klockor (se s. 17) omtalar. En anteckning i en kyrkobok berättar vidare härom: »På sama åhr e[lle]r 1636 den 17 Iunij bleff Senäthe Kyrko förbrend aff åskioeld samt 2 sköna klockor och alt, det i kyrkom war, bleff brendt till asko.» — För ännu en olycka utsattes tornet 50 år senare, ty »anno 1685 om natten emellan dhen 15 och 16 Febr. nederföll Senäthe kyrkiotorn i från wýnd hålen på östre sijdan af tornet, att neder hwalfwet samt alla biälekarna och wälfnigen neder tornet (förstördes) och förkrossade alla stolarna baak för kyrkiodörren». Återuppbyggandet, som avslutades efter 14 dagar, leddes av Asmund murmästare, och härvid försågos murarna med järnankaren.

I söder intill tornet låg den s. k. Tranebergsgraven, som NATT OCH DAGSKA GRAVKORET. 1626 uppbyggdes till gravplats åt Ture Axelsson Natt och Dag och hans familj (jfr bil. I). Inmurad i södra muren ovanför fönstret satt en sten med Natt och Dag- och Posse-vapnen (fig. 21, A) samt följande inskription: »Här ligger begrafwen den ädle och wälborne

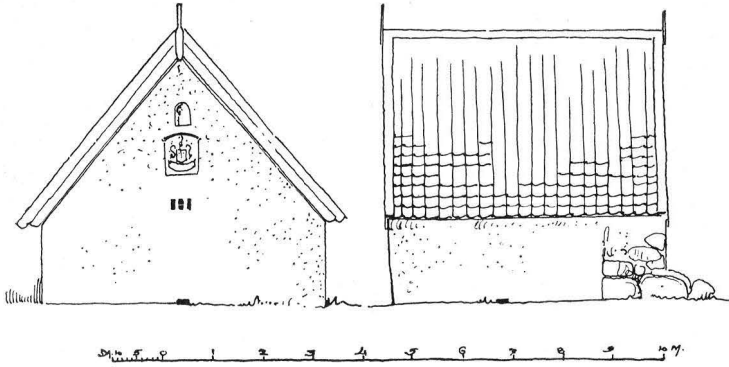

Fig. 22. Senäte. Brattska gravkoret. Uppmätning av A. Roland 1911.
Grabkapelle der Familie Bratt.

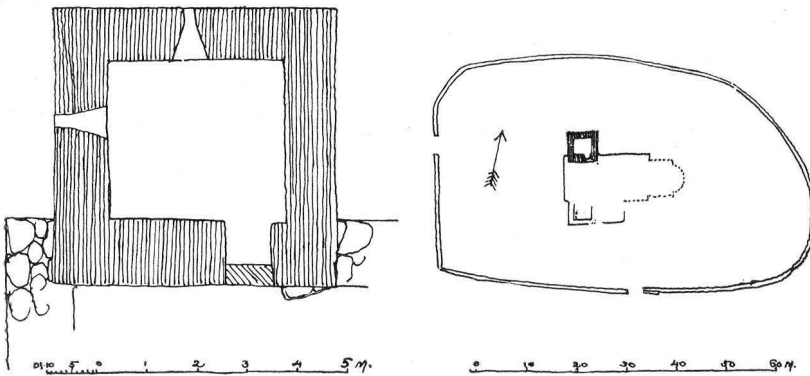

Fig. 23. Senäte kyrkogårdsplan och plan av Brattska gravkoret. Uppmätning av A. Roland 1911.

Grundriss des Friedhofes d. ehemaligen Kirche Senäte und der noch bestehenden Grabkapelle der Familie Bratt.

ägaren till Senäte Gård A. B. (=Abraham Bratt) och thes tåwalande Hustru B. C. R. (=Brita Christina Rahde)». ¹

Inredning och lösa inventarier.

Altarprydnaden bestod här såsom i flera av häradets kyrkor ALTARE. av »Christi crucifix inne uthi och Johannes medh Maria, vel målat» (Hadorph), och inv. 1829 upplyser oss om, att korsfästelsescenen

¹ Abr. Bratt f. 1718 † 1799, kornett vid Västgöta Kavalleri. G. 1 m. Märta Sophia Klöfversköld † 1749, g. 2 m. Brita Chr. Rahde † 1810.

SIDOALTARE.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 24. Senäte. Johannes. Träskulptur från en altarprednadsfr. 1600-talet.

PREDIKSTOL.

Holzskulptur, Teil eines Altarwerkes aus d. 17. Jahrh.

BÄNKAR.

Om bänkarnas utseende har kyrkans arkiv intet att berätta. — 1692 fanns ingen bänkalängd »af orsak, att man tänker låta laga om bänkarna, att manfolken komma till att stå på dhen ehna

var »omgifven af de 4 Evangelisterna». En av dessa har räddats undan förstörelsen och förvaras på Senäte herregård. Det är Johannes med örnen vid sina fötter H. 63 cm. (fig. 24). — Enligt Hadorph är denna altarprednadsfr »af R. Cantzlern (= M. G. De la Gardie) hijt skänkt». — Den förfärdigades före 1671, då Hadorph gjorde sin andra resa i Läckö grevskap, och troligen av en av Läcköskolans bildskärare. Mästaren, vars namn ännu är okänt, kan tillskrivas altarprednadsfr i Gösslunda, Rackeby, Råda m. fl. kyrkor samt ett dopstall i Råda.

Förutom högaltaret funnos även sidoaltaren, ty i inv. 1613 nämnas »the små altaren 2 st.» och inv. 1686 talar om ett altarkläde till lilla altaret. Var dessa legat, är obekant, möjligen på båda sidor om triumfbågen.

Predikstolen beskrives i inv. 1829: Den »hvilat på en örn, är rundt omkring prydd med gammalt bildhuggeri föreställande apostlarna; ofvanpå predikstolen står en bild, troligen Tiden, hvilande med ena foten på en död skalle, frammanföre är timglasat placeradt — —.»

Fig. 25. Senäte. Dopfontens reliefer.
Reliefe des Taufsteines Fig. 26.

Foto. A. Roland 1911.

sjidan och qvinfolken på dhen andra». — 1829 funnos »tvenne målade bänkar i Choret» (inv.), troligtvis herrskapsbänkar.

LÄKTARE.

I väster fanns en läktare »på framsidan prydd med bröstbilder af de 12 apostlarne, målade i olja — —» (inv. 1829). Tillverkningstid obekant.

En romansk dopfunt av sandsten (fig. 25—27) låg för icke länge sedan sönderslagen på Senäte kyrkogård. Den är nu lagad med cement och flyttad till Otterstad. — Skålen prydes av åtta figurframställningar inom cirkelrunda, i varandra flätade ramar (fig. 27):

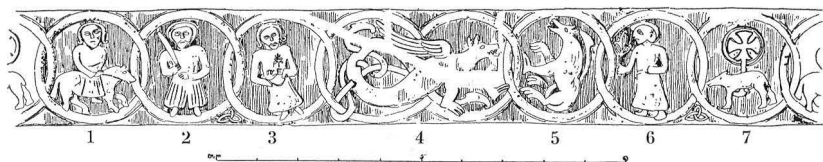
Foto. A. Roland 1911.

Fig. 26. Senäte. Romansk dopfunt, nu i Otterstads kyrka.
Romanischer Taufstein (Sandstein). 12. Jahrh. Jetzt in der Kirche zu Otterstad.

1. En beriden man, möjligen den helige Staffan.
2. En man med ett svärd (Herodes?)
3. En man med samma skägg och lockar som n:r 1, en kvist i handen. Möjligen Staffan såsom martyr, utsatt för vilda djur. Kvisten = palm(?) kunde tyda på martyrskap. Vilda djur (n:r 4 o. 5) förekomma i samband med Staffans martyrskap å en Gottlandsfunt.
4. En drake.
5. Ett fyrfota djur.
6. En man med gloria, och en treväppling(?) i hand.
7. Guds lamm.

Framställningen synes vara en degenererad efterbildning, som knappast kan tydas, innan förebilderna upptäckts.

Dekorationssättet med figurer, inskrivna i cirklar, som skära varandra, finnes å funtar i det övriga Sverige t. ex. i Järfälla (Uppl.), Lojsta (Gottl.), Dalby (Skåne). Det står troligen i samband med ett i Lunds domkyrka använt lombardiskt orneringssystem av samma art.¹ Detta tillhör början av 1100-talet. Som degenerationsfenomen borde vår funt vara något yngre. Å andra sidan äro figurernas ansikten, särskilt djurens, lika den allra äldsta gottländska funtskolan (Stångafunten m. fl.), som enligt Roosvals åsikt är från 1000-talet eller början av 1100-talet. Alltså torde Senätefunten åtminstone icke böra dateras senare än 1100-talets slut. H. 70 cm. Diam. 60 cm.

A. Roland delin. 1911.

Fig. 27. Senäte. Den romanska dopfunten's reliefer.
Reliefe des Taufsteines Fig. 26.

**DOPBORD och
DOPSKÅL.**

I inv. 1829 nämnes »1 st. Bord, hvarpå messingsfat och dopskål ställas — å locket som är af träd är en figur af bildhuggeri, hållande i handen en fana med påskrift — välsignad vare han, som komer etc. Math. 21: 9». — 1724 inköptes en dopskål av tenn.

**MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR.**

Madonna av ek (fig. 28); har varit krederad och målad; tydliga färgspår bevarade; så var manteln röd. Inhemskt arbete från omkr. 1250, anslutande sig till en god utländsk, måhända norsk förebild. H. 107 cm. Nu i V. F:s museum i Skara (inv. n:o 1599).

**NATTVARDS-
KÄRL.**

Bland kyrkan en gång tillhöriga, nu försvunna silverpjäser märkas: Kalk av silver med paten. »På kalken är graveradt friherrliga Strömfeltska vapnet, öfver hvilket står E[lsa] M[aria] S[tröm] F[elt].² Å andra sidan på kalken — en utsträckt arm med en kalk i handen och omskriften: Guds sons blod renar oss af alla våra synder — på foten ett crucifix i haut relief — på baksidan af patenet

¹ Jfr E. WRANGEL, Lunds domkyrkas äldsta ornamentik, i AARBÖGER FOR NORD. OLDK. OG HIST. 1910, s. 101—168.

² Elsa Maria Strömfelt f. 1706, g. 1721 m. översten baron Taube.

— Elsa Maria Strömfelt 1736» (inv. 1829). Ang. en av henne samma år skänkt oblatask se s. 40.

Oblatask av silver, drivet arbete (inv. 1686). Troligen den »asck af sijlfwer till oblate asck», som Ture Turesson Natt och Dag och hans maka Karin Stake (jfr bil. I) 1659 skänkte till kyrkan, vilket antecknades i kyrkoboken med detta tillägg: »Gudh then högste them bådome andeligen och lekamligen wälsigne!»

Av nattvardskärl fanns dessutom en kalk av tenn, inköpt 1690 för 3 dlr. Ett oblatjärn inköptes 1620.

År 1656 förvärfvade kyrkan en brudkrona.

Ljusstakar av malm 2 st. (inv. 1613). Ljuskröna av trä, tolvpipig; 4 ljusstakar av trä (inv. 1829). — Alla dessa, vilkas utseende man ej känner, äro nu försvunna. Däremot förvaras 5 ljusstakar samt 2 6-pipiga ljuskrönor av trä numera i Otterstads kyrka (se s. 14).

På textila föremål har kyrkan varit rik. Nu återstår emellertid endast ett kalkkläde, som förvaras i Otterstads kyrka (se s. 15).

Bland övriga nu förkomna textilier må nämnas: Ett altarkläde med Bielke- och Natt och Dag- (eller Sture-)vapnen samt initialer I. B. och X. S. (fig. 21, B), vilka möjligen kunna vara felskrifningar för H. B. och A. S. d. v. s. *Hogenskild Bielke* och *Anna Sture*.¹ — »Mässhake av sidentaft, — — — huvud-kläde»² (inv. 1613), mässhake »af sijlfwer duck» skänkt 1659 jämte en mässkjorta »medh samma stofferung». I inv. 1686 nämnas mässhakor »med Christi Crusifix», »af Gyllentaft medh ächte gull och sölf:r Spijttzar stofferat», »med blommerat atask Botten och Sölf:r trådar i Rosorne på klutarna». Dessutom »2 kaleckekläde af hwitt pärl-

Foto. Ch. Hermansson 1913.

Fig. 28. Senäte. Madonna av ek fr. omkr. 1250. Nu i Skara museum.

Madonna aus Holz. Schwedische Arbeit, um 1250.

BRUDKRONA.

LJUSREDSKAP.

TEXTILIER.

¹ Hogenskild Bielke, friherre till Läckö 1569, riksråd m. m., halshuggen 1605. G. 1569 m. Anna Sture, f. 1541, d. 1595.

² Jfr A. BRANTING, Några meddelanden om svenska mässhäklar i FORNVÄNNEN 1910, s. 170.

färgat taftt under fodrat med hwitt taft sprunget med silke», altarkläde »af goldt Blomeradt atlask ächta spyttser rundt om kappan och tvenne rader twert på, dubbla», »kalkkläde sydt medh silke af många färgor». Under 1700-talet tillkom en håv med silvergaloner (1756) och mässhake av gult siden med kors av silvergaloner samt bokstäverna E[lsa] M[aria] S[tröm] F[elt] samt antependium av rött siden med guldgaloner samt I. H. S. och initialerna G. I. T. 1725.¹ Till sist två vadmalsrockar, inköpta 1708 och 1727, säkerligen kyrkvaktaruniformer.

BEGRAVNINGSVAPEN.

Huvudbanér över Ture Turesson Natt och Dag (jfr. Bil. I.) med 16 anvapen hängde i Tranebergsgraven. Inskrift: »K. M:ttz och S. R. tro man och maior uppå siöflottan then uell:ne herre hr Ture Turesson, frijherre till Jåå, herre till Tranebergh och fors, ähr född i Traneberg den 22 september 1626 och på zamā sin gård saligen i herranom afsomnade den 26 Januarij 1660. G[ud] förl[äne] h[onom] e[n] fr[öjdefull] u[ppståndelse].» Enl. Hadorph. — Huvudfana med liknande inskription (enl. Hadorph).

GRAVSTEN.

I gången låg en skulpterad gravsten. Överst tvenne vapen, troligen ätterna Bielkes och Stures, samt initialerna H[ogenskild] B[ielke] och A[nn]a S[ture]. Nederst följande inskription: »Här ligger begrafven then ädle och välborne Nils Bjelkis,² hvilken afsomnade på Leckö, then måndag näst före Sancte Johannis Baptistæ dag, anno domini MDLXXX (=1580) tå han var på sitt fjerde år, hvars själ Gud värdiges uppväckje till then Evige glädjen, amen» (inv. 1829).

¹ Möjligen den överste Taubes initialer, vilken 1721 äktade fröken Elsa M. Strömfelt (jfr s. 28 not 2).

² Nils Bjelke, son till Hogenskild Bielke och Anna Sture (se s. 29 not. 1), f. 1572, d. 1576 enl. ANREP.

Sammanfattning av Senäte kyrkas konsthistoria.

I. Kyrka med rektangulärt långhus, lägre och smalare kor med apsis, uppförd av huggen sandsten troligen under 1100-talet (fig. 29, A). Av inventarier från denna period finnes endast dopfunten kvar.

II. Torn, sakristia och vapenhus tillbyggas (fig. 29 B). Möjligen välves kyrkan och uppföres klockstapel under denna period. Den inbördes ordningsföljden dem emellan kan ej bestämmas. Arbetena torde dock hava utförts under loppet av 1300- och 1400-talen.

III. Natt och Dags gravkor tillbygges 1626 (fig. 29, C), och 1636 härjas kyrkan av en eldsvåda, som avbränner taken. Efter denna eldsvåda får tornet en hög spetsig spira, vilken förnyas, sedan den år 1685 blåst ned. Under 1600-talet tillkomma dessutom altarprydnad, predikstol, textilier och en oblatask av silver (1659).

IV. År 1766 utvidgas kyrkan i öster, varvid det gamla koret raseras och ersättes av ett nytt av långhusets bredd, troligen med tresidig avslutning. Valven rivas. Platt trätak. Året därpå tillbygges Brattska gravkoret (fig. 29, D).

V. År 1843 raseras Senäte kyrka med undantag av Brattska gravkoret.

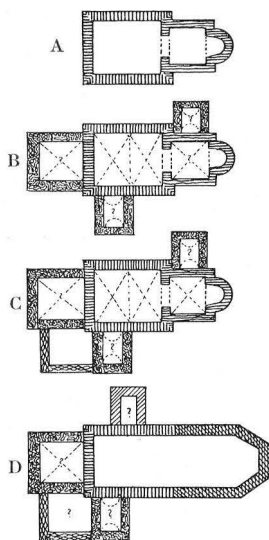

Fig. 29. Senäte kyrkas planutveckling.
Grundrissentwicklung der Kirche.

Résumé.

Von der alten Kirche in Senäte steht nunmehr nur eine halb verfallene Grabkapelle der Familie Bratt (Fig. 22—23). Die Kirche wurde nämlich im J. 1843 abgerissen. Auf Grund archivalischer Nachrichten und einer Handzeichnung (Fig. 20) aus d. J. 1671 (vgl. S. 19) lassen sich die Grundzüge ihrer Entwicklung wiederherstellen. Die ursprüngliche Anlage bestand aus einem Langhaus mit schmalere Chor und Apsis (Fig. 29, A). Sie war aus gehauenen Sandstein auf einem Sockel desselben Materiales aufgeführt. Choranlage mit Apsis ist ziemlich selten in diesen Gegenden, wo die Mehrzahl der älteren Kirchen einen gegen Osten geraden Chorschluss haben. In Analogie mit einigen datierten Apsiskirchen in der Gegend (Forsby hat ein Jahreszahl, 1135, an der Chormauer) ist die Anlage der Kirche in Senäte wahrscheinlich um die Mitte d. 12. Jahrh. herum anzusetzen. Später wurden, wahrscheinlich gegen Ende des Mittelalters, Sakristei, südliche Vorhalle (*vapenhus*) und Westturm aus Granit (Feldsteinen) hinzugebaut (Fig. 29, B). In derselben Zeit wurde wohl die Kirche eingewölbt. Im J. 1626 wurde an der Südseite des Turmes eine Grabkapelle für die Familie Natt och Dag angefügt (vgl. Fig. 21, A). Nach einem Brande 1636 wurde der hohe, spitze Turmhelm (Fig. 20) ausgeführt. Die Kirche wurde später im J. 1766 gegen Osten erweitert (Fig. 29, D), wobei die alte Choranlage und die Gewölbe abgerissen wurden. 1767 führte man an der Nordseite des Langhauses die oben genannte Grabkapelle der Familie Bratt auf. Nachdem die Gemeinden Senäte und Otterstad zusammengeschlagen worden waren, wurde die interessante Kirche im J. 1843 abgerissen.

Von der inneren Ausstattung ist ein Altaraufsatz zu erwähnen. Dieses geschnitzte und gemalte Werk der Künstlerschule auf dem Schlosse Läckö wurde von dem Reichskanzler M. G. De la Gardie (vgl. S. 19), nach der Mitte d. 17. Jahrh. geschenkt. Davon nur eine Evangelistenfigur erhalten (Fig. 24). — Das interessanteste Stück ist ein romanischer Taufstein aus Sandstein (Fig. 25—27), jetzt in der Kirche Otterstad aufbewahrt. Die Cuppa ist mit schwer zu deutenden Reliefs versehen, die vielleicht Illustrationen zu einer schwedischen Stefanslegende bilden. Die Dekorationsart steht wahrscheinlich mit einem besonders an der Domkirche zu Lund vorkommenden, lombardisch beeinflussten Dekorationsysteme in Zusammenhang, welches der Mitte d. 12. Jahrh. angehört. — Von mittelalterlicher Holzplastik aus der Kirche besitzen wir noch eine Madonna aus Eichenholz (Fig. 28), jetzt im Museum zu Skara. Wahrscheinlich schwedische Arbeit aus d. Mitte d. 13. Jahrh.

Neben der Kirche stand im 17. u. 18. Jahrh. ein hölzerner Glockenturm von unbekanntem Aussehen.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 30. Mariæ kapell från söder.
Die Marienkapelle von Süden.

S. MARIÆ KAPELL

INOM OTTERSTADS SOCKEN.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

Tryckta källor: LINDSKOG III, s. 168. — LJUNGSTRÖM, s. 128—9. — WENNERBLAD, s. 43, pl. 165. — SV. TURISTFÖREN. ÅRSSKR. 1908, s. 244. — SÄVE I ANT. TIDSKR. III, s. 143. — V. F. T. I:4, s. 31 (avb. av pietäbild). — TUNELD: Geografi öfver konungariket Sverige, Sthlm 1833, IV, s. 410.

Handskrivna källor: SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Otterstad (E VI n:o 78) två skrivelser 1751 ang. kapellets restaurering och kollekt till densamma; Skara stifts bok, s. 359; Wester-Goth. eocl. — K. A.: Sandbergska saml. S. 5493. — R. A.: Acta Ecclesiastica, Otterstad, innehållande besiktningar af kapellet 1747 och 1751. — SÄVE BERÄTT. 1863 (avb. ext. från s., stol, dopfunt). — MANDELGREN, Berättelse om dess resa i landsorterne år 1848, s. 95—7, i V.H.A.A:s ark. — SKARA ST. O. GYMN. BIBL.: Topogr. saml.: Otterstad, s. 10—11, 44—45.

Kyrkan, som under medeltiden var sockenkyrka, kallades vid denna tid Thoresrid eller Torssö — det senare enligt en inskrift på västra läktaren (se s. 40, not. 1). Av någon anledning kom 3—131247. *Sveriges kyrkor. Västergötland I.*

den tidigt att förfalla och stå öde, och biskop Magnus Haraldi¹ i Skara förklarade den tillhörande stommen för biskopsstolens egendom, varpå han bortbytte den till Tord Bonde² på Traneberg. Detta byte godkändes även 1536 av den förste protestantiske biskopen i Skara Sveno Jacobi³. Härigenom kom kyrkans jord att förenas med Tranebergs egendom, till vilken den ännu hör. När Magnus Gabriel De la Gardie blev Tranebergs ägare, lät han på det gamla långhusets ruiner år 1678 återuppbygga kyrkan »Guds Helliga namn till Ähra och pris och bemelte gård til ett ordinairt huus Capell som nu skall kallas S:t Maria» (efter hans gemål furstinnan Marie Euphrosyne).

Kyrkogård och klockstapel.

KYRKOGRÅRD. Kyrkogården, som utbreder sig i söder (fig. 30), är omgiven av en icke fullt meterhög gråstensmur (kallmur) utan avtäckning. Ingången, som ligger i norr, har varit stängd av grindar, som nu äro borta. Grindstolpar äro tvenne romanska gravhällar av sandsten (se s. 45).

KLOCKSTAPEL
O. KLOCKA. Som klockstapel användes en hög ask strax väster om kyrkan (fig. 30). Här hänger, skyddad av ett tak, en liten klocka utan inskription. — År 1863 stod (enl. Säve) en hög klockstapel sydväst om kyrkan (fig. 35). Dess tillkomsttid obekant.

Kyrkobyggnaden.

MATERIAL. Långhuset är delvis uppfört av sandsten, i väster vilande på en skråkantad sockel med stort språng (fig. 31). Kor, sakristia och vapenhus äro byggda av tegel och gråsten. — Väggarna äro utvändigt spritputsade med slätputsade, vitlammade murhörn, fönster- och dörromfattningar. — Yttertaken äro täckta med stickspån. Långhusets båda gavlar samt kor- och vapenhuset krönas av små vitmålade träkors. — Innerväggarna slätputsade och vitkalkade. — Innertaket av pärlspåntade bräder i långhuset tunnvalv, eljest plant tak. — Golvet är i långhus och

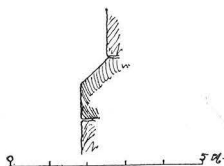

Fig. 31. Mariæ kapell.
Sockel.
Sockel aus Sandstein.

¹ Biskop 1522—1529, † i landsflykt 1550.

² Riksråd och lagman 1523, riddare 1529, levde ännu 1536, g. m. Ingrid, dtr. till norske riksdrotsen Amund Torstensson.

³ Biskop 1529—1544, då han nedlade ämbetet. † 1556.

vapenhus av trä, i kor och sakristia av kalkstenshällar. — Långhuset upplyses av två stora, rundbågiga fönster, ett i söder och ett i norr samt tvenne tredelade fönster på östra och västra gavlarna. — Huvudingången ligger nu i väster. Den är oprofilerad och har rak överliggerare. På den södra omfattningsstenen ett kors i relief (fig. 32). — Den ursprungliga triumfbågen mot koret är numera förstörd, så att blott de nedre delarna återstå.

Den ursprungliga kyrkan bestod av rektangulärt långhus med lägre och smalare, troligen rakslutet kor — allt uppfört av finhuggen sandsten, troligen med oputsade väggytor och vilande på en sockel. Portal i väster och möjligen även i söder i likhet med övriga romanska kyrkor. I öster en smal triumfbåge mot koret. Fönsteröppningarnas utseende okänt.

Hur mycket av denna äldsta kyrka, som ingår i den nuvarande, är vanskligt att säga. Med all sannolikhet kan man dock spåra den i långhusets västra del med portalen, vilken del har kvar sin ursprungliga sockel, samt i östpartiet med triumfbågen. Det ursprungliga långhuset har då varit av det nuvarandes storlek (fig. 33).

Av det ursprungliga koret finnes däremot intet kvar — det är försvunnet, men att lämningar av ett sådant funnits, berättar en besiktning av kapellet från år 1747. Däri nämnas »Rudera efter ett föör warit Chor». Även talas om lämningar efter en — troligen under medeltiden

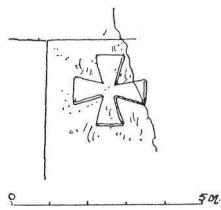

Fig. 32. Mariæ kapell. Kors vid västra porten.

Kreuz am westlichen Portale.

DEN URSPRUNGLIGA KYRKAN.

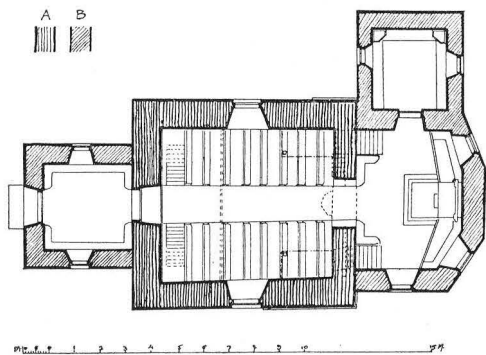
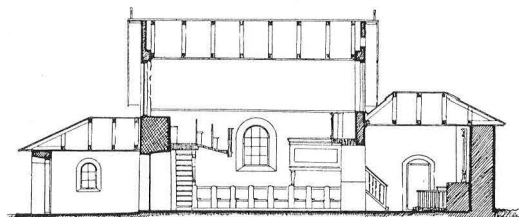

Fig. 33. Mariæ kapell. Plan och längdsektion mot norr. Uppmätning av A. Roland. Skala 1 : 300.

Grundriss und Längsschnitt.

före förfallet tillbyggd — sakristia, på vars grund en ny uppfördes 1750.

Denna äldsta kyrka, varom vi så litet veta, torde dock på grund av materialet och sockelprofilen kunna dateras till

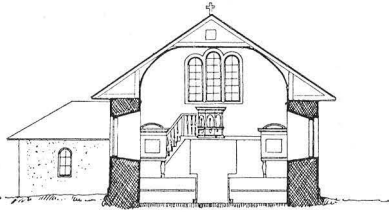

Fig. 34. Mariæ kapell. Tvärsnitt mot öster. Uppmätning av A. Roland 1911. Skala 1 : 300.

Querschnitt gegen Osten.

1100-talets mitt¹. Kyrkan skulle, såsom uppförd av sandsten, vara äldre än gråstenskyrkorna, t. ex. Otterstad (se s. 5). — Med sandstenen följer nämligen ett långt regelbundna re byggnadssätt, och med all sannolikhet råder i Västergötland samma förhållande, som O. Janse² konstaterat i Uppland, att ju äldre kyrkorna äro, dess mera omsorgsfullt äro de uppförda. Av denna anledning få vi även anse kyrkan yngre än t. ex. Skalunda (se s. 167), ehuru vi icke känna till murverket i Mariæ kapell. Av den breda sockeln kan man emellertid i analogi med andra av traktens kyrkor sluta till att stenarna äro av stort format och ligga mindre regelbundet än i Skalunda.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

Troligen under medeltiden — ovisst när — tillbyggdes en sakristia till denna äldsta kyrka, som emellertid snart började förfalla och övergivas — möjligen under digerdöden — tills den återuppfördes 1678 av M. G. De la Gardie³, som då anförtrorde ledningen av arbetet åt Arvid murmästare⁴ — en av hans mera anlitade män.

Om kyrkans utseende efter denna restaurering får man under rättelser i ovan citerade besiktning av 1747. Den var inom murarna 11,5 aln lång, 9,5 aln bred och 6,5 aln hög. Murarna voro ut- och invändigt putsade, och taket täckt med spån. På detta red dessutom en spånklädd spira liksom i Skalunda (fig. 179). I

¹ Tuneld uppger (IV s. 410), att kyrkan »byggdes i Erik den 9:des tid 1150 eller 1151, enligt en i muren inhuggen skrift». Någon sådan har ej kunnat upptäckas. — Mandelgren däremot säger, att den anses vara uppförd 1107.

² O. JANSE, De oornrade granitkyrkornas åldersbestämmelse i Sv. F. T. XII, s. 361.

³ Enl. en sägen, anförd av Ljungström (s. 128) m. fl., skall en viss Elin Kyle på 1540-talet reparerat kapellet. Säggen är emellertid icke tillförlitlig, då Elin Kyle tillhör den diktade ägarlängden till Traneberg (jfr s. 45).

⁴ Ang. denne se HÄHR, a. a.

väster låg ett vapenhus av trä. Från denna period kvarstår det nuvarande långhuset (fig. 33, period A.).

Under 1700-talets förra hälft finner man emellertid, att »detta Capell är mycket trångt för den samblingen med de i wännern siöfarande som kunna stadna i de icke långt ifrån belägne hambnar». Och år 1750 företager dåvarande ägaren av Traneberg Eric Månsson Ulfsparre¹ en större tillbyggnad till kyrkan av kor i öster med tresidig avslutning, sakristia i norr stötande till koret — båda uppförda på äldre byggnaders grund — och vapenhus i väster.

Fig. 35. Mariæ kapell från söder med klockstapel år 1863.
Teckning av P. A. Säve.

Die Kapelle mit Glockenturm im J. 1863. Handzeichnung.

Även det inre förändrades — så t. ex. uppfördes de nuvarande läktarna och troligen det brutna tak, som fanns före 1870 och var målat i slingor (Säve).

År 1870 genomgick kapellet en större reparation, varvid nuvarande innertak (förtryckt tunnvalv av pärlspåntade bräder) och yttertak tillkommo. Sannolikt upptogos även vid detta tillfälle de stora fönstren i skeppets gavelrösten. — Slutligen blev kapellets inredning år 1909 nymålad på ett mindre lyckligt sätt.

Inredning och lösa inventarier.

Altaret (H. 112 cm., L. 148 cm., B. 82 cm.) är murat av ALTARE. gråsten och putsat samt täckt av en kalkstenshäll. — Altarrin-

¹ F. 1701, † 1765. överste, R. S. O., g. 1738 m. Fredrika Dorothea Taube, f. 1723, † 1786.

gen utgöres av ett vitmålat spjälverk. — Altarprydnaden utgöres av ett enkelt ramverk av träpilastrar, som bära ett entablement och vila på ett underrede med de De la Gardieska och Pfalz-Zweibrückenska vapnen målade jämte tvenne bibelcitater (Joh. 6, v. 54, Joh. 1, v. 7). Inom ramverket en på väv målad framställning av nattvarden av samma hand som altartavlan i Otterstads gamla kyrka (jfr s. 8). H. 96 cm., B. 95 cm. De målade vapnen mäla, att Magnus Gabriel De la Gardie och hans fur-

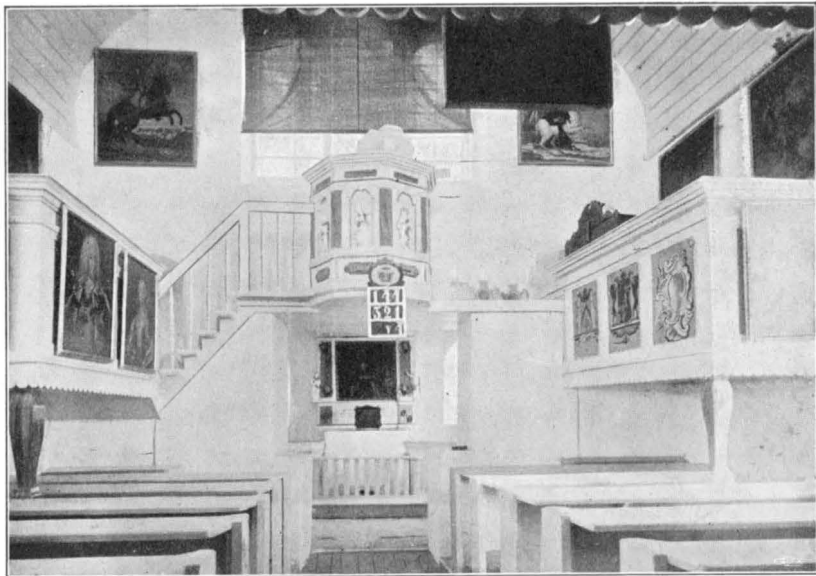

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 36. Mariæ kapell. Interiör mot öster.
Inneres gegen Osten. Man beachte die unteren Teile des ursprüngl.
Triumphbogens.

stinna donerat denna altarprydnad till kapellet — troligen 1678, då de bekostade dess återuppbyggande. — En sörjande Johannes (H. 50 cm.) och Maria (H. 51 cm.) samt fyra vingprydda änglahuvuden — allt i målad träskulptur — äro nu omotiverat fastsatta på och bredvid pilastrarna. Dessa ha jämte ett krucifix (H. 96 cm.), som nu förvaras i sakristian, bildat en korsfästelsegrupp (1600-talets andra hälft), som möjligen någon tid tjänat till altarprydnad.

PREDIKSTOL. På en brygga över öppningen till koret (fig. 36) hänger predikstolen, enkelt arbete med de fyra evangelisterna och Kristus — »Salvator Mundi» — skurna i trä, stående i var sitt fält. — Den nu-

varande målningen från 1909. — Delar av ett krön till det nu förkomna predikstolstaket finnas bevarade i kapellet. Från detta tak har troligen den vitmålade, i trä skulpterade duva (L. 28 cm., B. 53 cm.) nedhängt, vilken nu förvaras i sakristian. 1600-talets andra hälft.

År 1747 var predikstolen uppsatt på norra väggen.

Tvenne enkla nummertavlor av trä, målade. Den ena med Ulfsparre- och Taube-vapnen från 1750, den andra — en replik

NUMMER-
TAVLOR.

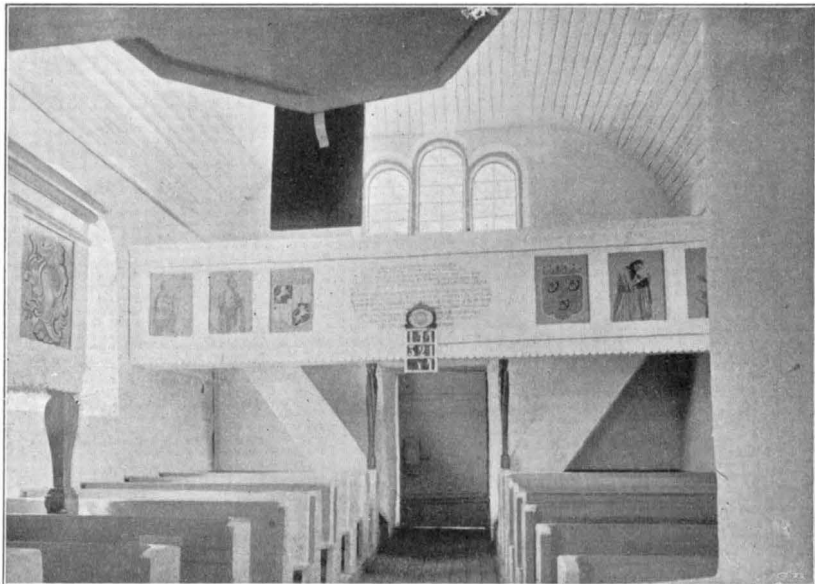

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 37. Mariæ kapell. Interiör mot väster.
Inneser gegen Westen.

av föregående — från 1870 med initialerna H[edvig] C[atarina] R[hedin]¹. — H. 68 cm., B. 32 cm.

Bänkarna öppna, vitmålade av enkel form. — I koret å BÄNKINRED-
NING
ömse sidor om altaret slutna bänkar med enkel tandsnittslist upp-
till (1700-talet?). — År 1747 voro bänkarna »alla af bräder gjorde,
med dörrar och gångjärn försedde».

I kyrkan finnas trenne läktare — två från 1750, en — LÄKTARE
den norra — möjligen yngre. Den största, som ligger i väster,
har barriären prydd med målade profetbilder, ätterna Taubes och

¹ H. C. Seldener, f. 1796, † 1874, g. 1815 m. grossh. Martin Vilh. Rhedin († 1856). Ägde Senäte och Tranebergs herrgårdar.

DOPFUNT.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 38. Mariæ kapell. Dopffunt av sandsten, nu uppställd vid Tranebergs gård.
Romanischer Taufstein (Sandstein).

von Rosens vapen samt en inskrift, som täljer kyrkobyggna- dens historia¹. — Den södra läktaren, som hyser orgeln — ett vanligt harmonium — bär å barriären Ulf- sparres och Taubes vapen samt ett rococo- ornament målade. — Den norra läktaren är vitmålad utan orne- ring.

Dopffunt av sand- sten (fig. 38). Rund, oornerad skål. 1100- talet. H. 70 cm., Diam. 58 cm. — Funten flyt- tad fr. kapellet till ter- rassan bakom Trane- bergs huvudbyggnad.

DOPSKÅL. Dopskål av tenn; ena örat i form av en mussla, det andra i form av en ring. Stämplar: Lidköpings vapen — två sköldar med P. H. L. D. (= Per Herman Lundén — jfr s. 14, not 2) — D. 3 (= 1810) — tre kronor på räfflad botten. H. 7 cm., Diam. 20,5 cm.

NATTVARDS- KÄRL. Oblatask av silver; å locket ett crucifix. Inskrift: »Jag är Lifsens Bröd. Johannes 6 Cap., vers 48. Elsa Maria Strömfelt

¹ Inskriften lyder: »Sedan detta Capell som fordom war kallat Torssöö kyrkia i uhrmines tid ståät öde, och aldeles war ruinerad, sedan är det åter wordet up- bygt och fulbordat anno 1678 af nu Tranebergs gordeägande höga herskap Gudz Heliga namn til Ähra och pris bemelte gård til ett ordinairt huus Capell som nu skall kallas S:t Maria.

Sedermer är Åhr 1750 uthwidgat och tilbygt Chor, Sacristia och wapen huus jämwält 2:ne läktare och nya bänkar i Kyrkan samt alt detta målat och stofferad tillika med Predikestohlen och altaretaflan uth af Majoren och Riddarn af Kongli. Majess. Swärdsorden Herr Erick Månsson Ulfsparre och des huus-fru friherrinan Fredrica Dorothea Taube bestigandes sig desse omkåstningar uthom en Collect af — Daler — öre silfwermynt till 1356 Daler 30 öre Silfwermynt.» Förra delen av inskriften tydligen tillkommen under den De la Gardieska tiden. Hela inskriften i sen tid ommålad.

1736». Stämpel: J. S. (= Johan Andersson Starin¹). Har ursprungligen tillhört Senäte kyrka. H. 6 cm. L. 11 cm. B., 9 cm. Jfr s. 28, not 2.

Kalk (H. 17,5 cm.) med tillhörande paten (Diam. 11,5 cm.), av silver; patten med förgylld översida (fig. 40). På kalkens skål graverat von Beckerska vapnet och ett latinskt kors samt å foten: »Michaël von Becker². 1789». Stämplrar: tre kronor — Skara stads vapen — N. B. (= Nils Backman).

Pietà. Illa utförd träskulptur från 1400-talet. H. 78 cm., (fig. 39). Bilden är deponerad i Västergötlands fornminnesförenings samlingar i Skara. (Inv.-n:r 1598).

Porträtt (fig. 41, A). I övre vänstra hörnet ett vapen med en halvmåne till sköldemärke samt årtalet 1606. Vapnet

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR.

PORTRÄTT.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 39. Mariæ kapell. Pietà, träskulptur. Skara Museum. Pietà, Holzplastik aus d. 15. Jahrh.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 40. Mariæ kapell. Kalk och paten av silver från 1789.

Silberner Kelch und Hostienteller vom J. 1789.

synes vara ätten Måneskölds af Norrige. Porträttet skulle då framställa Peder Knutsen Maanesköld³, farfars morfars far till Erik Månsson Ulfsparre, som tillbyggt kapellet, och vars porträtt även finnes där. H. 98 cm., B. 87,5 cm.

Porträtt av Göran Eriksson Ulfsparre⁴ (fig 42,

¹ Mästare i Stockholm 1723—56. Jfr UPMARK, Stockholms guldsmedsämbyte 1689—1759, i MEDDELANDE FRÅN SV. SLÖJDFÖREN. 1903 s. 60.

² F. 1742, löjtnant, † 1793. Hans bror, major Johan v. B. ägde Traneberg.

³ 1596 befallningsman över Rackelstads och Onserås län, överste-löjtnant i dansk tjänst, kommandant i Kristiania.

⁴ F. 1544, † 1612, riksråd, lagman.

A

B Foto. A. Roland 1911.

Fig. 41. Mariæ kapell. Porträtt av (A) Peder Knutsson Månesköld (?) och (B) Johan v. Becker (?).

B). Enligt inskrift renoverat 1724 av sin dåvarande ägare kommerserådet Sebastian Tham och 1870 av målaren P. U. Strömberg från Lidköping. Kragen tillhör en på 1630-talet vanlig typ. Porträttet torde alltså icke vara målat i Göran Erikssons livstid.¹ H. 101 cm., B. 83 cm.

A

B Foto. A. Roland 1911.

Fig. 42. Mariæ kapell. Porträtt av (A) general (Georg Johan?) Taube och (B) Göran Eriksson Ulfsparre.

¹ Möjligen föreställer porträttet icke Göran Eriksson. Jfr det å porträttutställningen i Hälsingborg 1912 utställda porträttet av honom.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 43. Mariæ kapell. Karl XII; antagligen kopia efter okänt original.
König Karl XII. Ölgemälde. Kopia.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 44. Mariæ kapell. Karl XI i slaget vid Lund. Kopia efter Ehrenstrahl.
König Karl XI in der Schlacht bei Lund. Kopia nach einem Gemälde von Ehrenstrahl

Porträtt av man (fig. 41, B), klädd i dräkt från trettioåriga krigets dagar, enl. Mandelgren föreställande Joh. v. Becker¹ med inskr. »aetates(!) 30, 1647». H. 102 cm., B. 80 cm.

Foto. A. Roland 191

Fig. 45. Mariæ kapell. Porträtt av greve Arvid Posse och hans maka.
Omkr. 1750.
Bildnisse des Grafen A. Posse und seiner Gattin. Um 1750.

¹ F. 1620, (enl. Anrep; enl. inskr. å porträttet 1617), † 1675, svensk adelsman 1653, överstelöjtnant.

Foto. A. Roland 1911.
 Fig. 46. Mariæ kapell. Porträtt av Eric
 Månsson Ulfsparre av J. H. Scheffel 1729.
 Portrait des Majors Eric Månsson Ulfsparre
 von J. H. Scheffel 1729.

Porträtt (enl. inskrift) av general Taube (Georg Johan?¹) i rikt ornerad, i trä skuren ram — troligen samtida. Ramen, som är förgylld och försilvrad, krönes av en adlig krona. Då Georg Johan Taube blev friherre 1680, skulle alltså porträttet vara från tiden före detta år (fig. 42, A). H. 93 cm., B. 82 cm.

Porträtt av Karl X Gustaf till häst (fig. 43) i »slaget vid Polen» enligt inskrift å baksidan. Det torde i verkligheten föreställa Karl XII. Enkelt arbete i Ehrenstrahlsk anda från omkr. 1700. H. 110 cm., B. 94 cm.

Porträtt av Karl XI (fig. 44) till häst i slaget vid Lund. Gammal kopia efter Ehrenstrahls tavla å Gripsholm. H. 110 cm., B. 94 cm.

Porträtt (enl. inskrift) av Karl XII. Bröstdild; överensstämmer i stora drag med D. v. Kraffts Karl XII:s porträtt av år 1701 å Gripsholm (avb. HARR, David v. Krafft, s. 58). H. 80 cm., B. 63 cm.

Porträtt (enl. inskrift) av Eric Månsson Ulfsparre (jfr s. 37, not 1). Signerat på baksidan: »J. H. Scheffel p. 1729». Ett förträffligt prov på mästarens goda konst (fig. 46). H. 79,5 cm., B. 64 cm.

Porträtt (enl. inskrift) av greve Arvid Posse och hans maka² (fig. 45). Bröstdilder. Målade mellan åren 1748, då greve P. fick Serafimerorden, som han bär, och 1754, då han avled. H. 80 cm., B. 66 cm.

Samtliga dessa porträtt äro oljemålningar på duk, i senare tid påmålade och illa restaurerade. Det Scheffelska porträttet är dock

¹ Anrep vet endast, att G. J. Taube var ryttmästare vid drottning Hedvig Eleonoras Lifreg:te, och att han blev friherre 1680, ägde Tranebergs herregård.

² Arvid Posse, f. 1689, † 1754, riksråd. G. 1718 m. Hedvig Christina Stenbock.

lyckligtvis så gott som orört. — Ramarna äro enkla, smala, förgyllda profillister från 1700-talet, några med hörnornament. — Dessutom funnos 1863 »6 ovala Porträttaflor, målade på trä, 19 tum höga och 14 tum breda. G[ustavus] A[dolphus] R[ex], C[hristina] R[egina] S[ueciæ], C[hristian] 2 Tyran, S[igismundus] R. S., G[ustavus] R. S., vackert, C[arolus] X R. S. — gamla teml. bibehållna, ramarna gjutna af sand» (Säve). Dessa saknas numera.

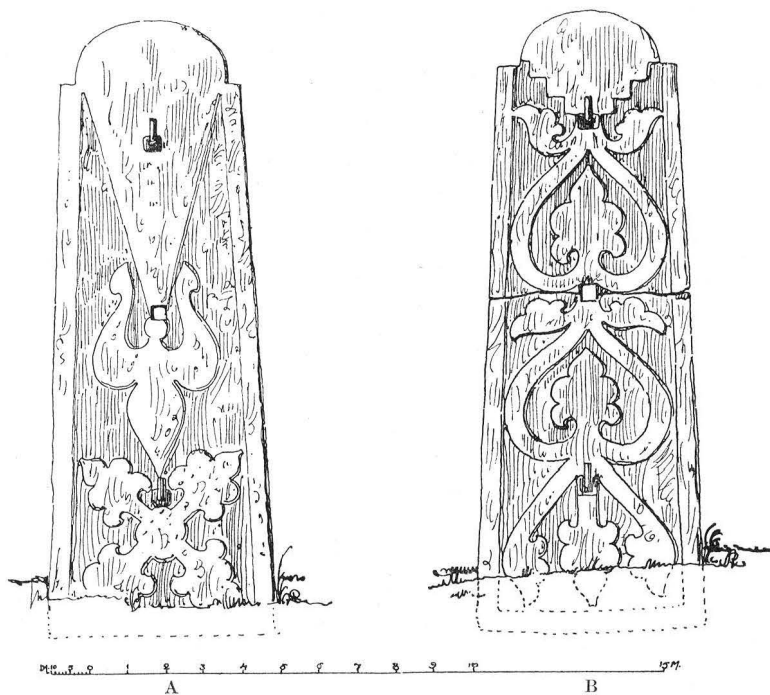

Fig. 47. Mariæ kapell. Romanska gravstenar, nu använda såsom grindstolpar. Uppmätning av A. Roland. 1911.
Romanische Grabplatten aus Sandstein.

Antependium av svart sammet med latinskt kors i silver-TEXTILIER. galon. 1800-talet. H. 86 cm., L. 160 cm.

Håv; endast stång och ring i behåll. Stången målad med röda ringar mot träfärgad botten; knoppen gråvit. 1600-talet? L. 135 cm.

Stol av s. k. kubbestolstyp med ägarnes till Traneberg namn STOL. från 890¹ — en ståtlig rad som först 1654 överensstämmer med

¹ Jfr LJUNGSTRÖM, a. a., s. 76.

den verkliga ägarelängden. T. o. m. 1774 äro alla namnen målade med samma stil, vilket tyder på att stolen är förfärdigad vid denna tidpunkt. Jfr även sargens rococoprofil. H. 81 cm.

GRAVSTENAR.

Tvenne gravstenar av sandsten tjäna nu till grindstolpar och äro stympade. De äro båda från romansk tid. Den ena (H. 148 cm., B. i övre kanten 58 cm., i nedre 47 cm.) av liljestenstyp (fig. 47, B); den andra (H. 142 cm., B. i övre kanten 59 cm., i nedre 46 cm.) av mera sällsynt liljekorstyp (fig. 47, A).

Sammanfattning av S. Mariæ kapells konsthistoria.

I. Romansk sandstenskyrka bestående av rektangulärt långhus och troligen ett lägre och smalare kor i öster (fig. 48, A).

Möjligen ursprunglig västportal. 1100-talet. Från denna period härstamma även en dopfont och tvenne gravhällar av sandsten.

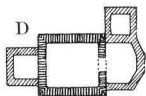
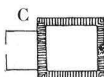
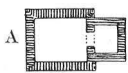

Fig 48.
Mariæ kapells
utveckling.
Grundrissent-
wicklung.

II. Under medeltiden tillbygges sakristia (fig. 48, B). — Senare förfaller kyrkan och står länge öde.

III. År 1678 återuppbygger M. G. De la Gardie långhuset på det äldres ruiner, tillbygger vapenhus av trä i väster (fig. 48, C) samt skänker altarprydnad. Under denna period tillkommer även predikstolen.

IV. År 1750 genomgår kapellet en grundlig restaurering och tillbyggnad, varvid kor, sakristia och nytt vapenhus av sten uppföras, läktare och nya bänkar göras m. m. (fig. 48, D). Detta sker på bekostnad av Eric Månsson Ulfsparre. Dennes utmärkta porträtt, målat av Scheffel, tillkommer jämte en del andra porträtt under denna period.

V. År 1870 genomgår kapellet ytterligare en större reparation. Från denna härstamma nuvarande ytter- och innertak samt möjligen de tredelade fönstren i kapellets öst- och västgavlar. Några porträtt undergingo en hårdhänt restaurering. — År 1909 nymålades kapellet och all inredning, varjämte ytterligare några porträtt restaurerades.

Résumé.

Die kleine Marienkapelle war im Mittelalter eine Gemeindegirche mit dem Namen Thoresrid oder Torsö. Aus unbekanntem Gründen wurde die Kirche schon im Mittelalter verlassen und vertiel. Im Beginn d. 16. Jahrh. kam der zugehörige Boden an den Bischofsstuhl in Skara, bald danach aber, im J. 1536, wurde er Tord Bonde, dem Besitzer des nahegelegenen Gutes Traneberg, in Tausch gegeben. Seitdem gehört die Kirche zum Gut Traneberg. Als M. G. De la Gardie (vgl. S. 19) der Besitzer dieses Gutes geworden war, hat er die Kirche auf den alten Ruinen errichten lassen und benannte sie S. Maria nach seiner Gattin, der Fürstin Marie Euphrosyne, der Schwester des Königs Karl X. Gustaf.

Die ursprüngliche Kirche war aus gehauenen Sandstein auf einem abgeschragten Sockel desselben Materiales aufgeführt. Das Langhaus hatte dieselbe Ausdehnung als das jetzige, in welchem grosse Teile des alten Mauerwerkes erhalten sind. Östlich schloss sich an denselben ein schmalerer Chor, wahrscheinlich ohne Apsis (Fig. 48. A). Der Grundriss des ursprünglichen Chores kann aber jetzt nicht festgestellt werden. Das Langhaus hatte ein zum grossen Teil erhaltenes Westportal (Fig. 32), wahrscheinlich wie die meisten romanischen Kirchen der Gegend auch ein Portal auf der Südseite. Da die Mauer verputzt sind, ist es aber jetzt nicht festzustellen. Von dem ursprünglichen schmalen Triumphbogen sind noch die unteren Teile der Leibungen erhalten (Fig. 33—34). Tuneld sagt in seiner Geographie Schwedens, dass die Jahreszahl 1150 oder 1151 in der Kirchenmauer eingehauen sei. Der Verputz macht es aber unmöglich, diese Angabe zu bestätigen. Die ursprüngliche Kirche gehört aber zweifellos ins 12. Jahrh.

Als M. G. De la Gardie im Jahre 1678 die seit dem Mittelalter verfallene Kirche instand setzte, führte er nur das Langhaus wieder auf, wozu er im Westen eine hölzerne Vorhalle hinzufügte (Fig. 48. C). In der Nähe des Westgiebels wurde ein Dachreiter aufgeführt (vgl. Fig. 179). Der noch bestehende Altaraufsatz ist laut der auf demselben gemalten Wappen ein Geschenk des Grafen M. G. De la Gardie. — Um die Mitte d. 18. Jahrh. muss die Kapelle zu klein gewesen sein. Im J. 1750 wurde sie von dem damaligen Besitzer, Eric Månsson Ulfsparré, erweitert. Chor, Sakristei und westliche Vorhalle wurden dann aus Ziegel und Feldstein aufgeführt (Fig. 48. D), die innere Einrichtung wurde zum grossen Teile neu gemacht. — Von einer im J. 1870 ausgeführten Restauration stammt die jetzige Decke und die grossen Fenster in den Giebeln.

Von mittelalterlichen Resten sind zu erwähnen: ein schlichter romanischer Taufstein (Fig. 38) und zwei romanische Grabsteine (Fig. 47), jetzt als Feldthorpfosten benutzt. — Die Kirche besitzt eine grosse Sammlung von Bildnissen aus d. 17. u. 18. Jahrh., meist schlecht restauriert und ohne eigentlichen Kunstwert. Der Bildniss Eric Månsson Ulfsparrés (Fig. 46) ist jedoch ein vorzügliches Werk des Malers J. H. Scheffel.

Neben der Kirche stand früher ein hölzerner Glockenturm (Fig. 35); jetzt hängt die Glocke in einem Baume (Fig. 30).

S. KATARINÆ KAPELL

INOM OTTERSTADS SOCKEN.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II:1, s. 79. — LINDSKOG, III, s. 168. — LJUNGSTRÖM, s. 129. — WIESELGREN, Det De la Gardieska arkivet VI, s. 196.

Handskrivna källor: PERINGSKIÖLD, Monumenta IX, N:o 4. — K. B.: Städernas Privilegier uti Skaraborgs län samt Hospitalernes fundation. — Engeström B. VIII, 2, 11, s. p. (avskrift av brev d. 7/s 1675). — K. A.: Sandbergska samlingen, S 5493. — SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Otterstad (E VI N:o 78) en skrivelse 1694 ang. kyrkans tillstånd. I Handlingar från Sunnersberg en skrivelse 1707 ang. kyrkans utvidgning. Wester-Goth. eccl. — SKARA ST. O. GYMN. BIBL.: Otterstad, s. 11, 45. — LANDSARKIVET, GÖTEBORG: Senäte kyrkas räkenskaper för år 1684 i B. N:o 2, s. 21.

På Kållandsös sydostligaste del nära inloppet till Ullersund låg under medeltiden en kyrka kallad S. Katarinæ eller Synnerby kapell.

Det förföll emellertid — troligen under digerdöden — tills Magnus Gabriel De la Gardie tillträdde Läckö grevskap. Han lät då förvandla kyrkan till hospital. Wieselgren berättar härom i De la Gardieska arkivet: »1668 i Ian. grundlade Gref Magnus ett Hospital och Schola inom sitt Grefskap. Han hade grundlagt ett dylikt i Lidköpings stad, då den ännu hörde under Grefskapet, men då bemälte stad nu till Kongdömet revocerats, då beslöt Grefven, att på Storegården, ett säteri, som legat under Traneberg, ett Hospital med Kyrka och Schola låta opp bygga efter den dessein och afritning, Grefven tillåtit göra. De redan där varande husen skulle inrymmas åt prästen och scholmästaren. Hela Storegården med dess ägor och lägenheter anslogs till underhåll åt hvad sålunda instiftats.»

Enligt Anders Rhyzelius i Westèr-Goth. eccl. gåvos hit årli-

gen allmosor intill 1689, då Hospitalet med sina inkomster flyttades till Skara »efter Kongl. befallning».

Härmed var den lilla kyrkans öde beseglat. Det underhåll, den förut fått dels av enskilda dels av församlingarna,¹ indrogs nu, och redan 1694 heter det i en skrivelse till domkapitlet, att kyrkan »genom röta har redan tagit tämmelig skada, både till taket så wähl som elljest till Tornet, som med bräder beklädt är», emedan hon »stådt alldeles öde, och ingen Gudztienst uti henne

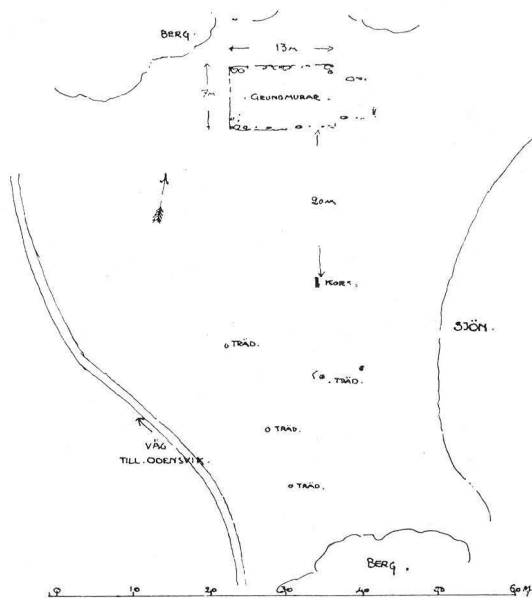

Fig. 49. Katarinæ kapell. Situationsplan.
Av A. Roland 1911.

Situationsplan der ehemaligen Katharinenkapelle.

- - giord blifwin, ej heller giöres». Av denna anledning frågas om kyrkan »med reparation skall i hugkommas eller och rådeligit skulle synas använda Bräderne af Tornet till Hospitalsgårdens gagn och nytta, emedan dhe ännu kunna någorledz brukelige wara».

Ännu några år fick emellertid kyrkan stå och förföll då alltmera. Men år 1707 börjar man i Sunnersberg förbereda en ut-

¹ I Senäte räkenskaper 1684 står: »Senäthe kyrkia skyldig helften af dhe 28 öre till Synnerby kyrkiotorns reparation — 14 öre».

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 50. Katarinæ kapell. Romanskt gravkors på ödekyrkogården.

Romanischer Grabstein auf dem ehemaligen Friedhof der Katharinenkapelle.

vidgning av sin kyrka och i det ärendet skickas till Domkapitlet en skrivelse med »församlingens ödmjuka böön til Högwärdiga Biskopen och Venerandum Consistorium, at dhet kunde blifva tillåtet Sochnen at få taga dhen gamla Hospitals kyrkan vidh Synnerby, som nu står aldeles öde, faller af sigh sielf och blifver af oskälige creatur orenadh, och komme han så ännu ad pios usus; predikstolen och altaretaflan dher finnes kunde til Scara Hospital transporterat».

När ombyggnaden två år senare kom till stånd, togs stenen också från S. Katarinæ kapell.

Nu återstår intet annat än otydliga rester av grundstenarna, men Ljungström berättar, att kyrkan varit 16 alnar lång och 12 alnar bred, vilket »af ännu uppstickande grundstenar synes». Tyvärr är det omöjligt att i Sunnersberg undersöka materialet i de 1709 tillbyggda östra delarna, då murarna såväl ut- som invändigt äro putsade. Men troligt är, att S. Katarina var byggd av sandsten, i likhet med övriga äldre medeltida kyrkor i häradet. Och att här redan under romansk tid fanns en kyrka, visar det gravkors av sandsten (fig. 50; jfr fig. 136), som ännu står kvar på den en gång omgivande kyrkogården — det enda som minner om att här är helig mark.

Résumé.

Auf der Südspitze der Insel Källandsö lag im Mittelalter eine kleine Kirche, Katharinenkapelle oder Synnerby Kirche genannt. Sie wurde schon früh aus unbekanntem Gründen dem Verfall überlassen. Erst im J. 1668 wurde sie wieder aufgerichtet. In diesem Jahre errichtete nämlich der Reichskanzler M. G. De la Gardie (vgl. S. 19) hier ein Hospital und eine Schule für seine Grafschaft Läckö. Für diese Stiftung wurde die Kirche nebst anderen in der Nähe gelegenen Häusern in Anspruch genommen. Die Kirche wurde dann instand gesetzt und als Hospitals- und Schulkirche benutzt. Bei der grossen Reduktion wurde aber die Grafschaft Läckö an den Staat eingezogen. Im J. 1689 wurde auf königlichen Befehl das Hospital mit zugehörigen Einkünften nach der Stadt Skara versetzt. Damit war das Schicksal der alten Kirche besiegelt. Da sie nicht mehr instand gehalten wurde, verfiel sie allmählich wieder. Als man im J. 1709 eine Erweiterung der nahe gelegenen Sunnersberger Kirche ausführte (vgl. S. 81), wurde die Katarinenkirche niedergerissen um zu dem Neubau Material zu liefern. — Von der alten Kirche sind jetzt nur noch einige Grundsteine zu sehen. Da man das Material in den im J. 1709 neu gebauten Teilen der Kirche Sunnersberg nicht untersuchen kann (die Mauern sind verputzt), ist das Material der Katharinenkapelle nicht zu bestimmen. Wahrscheinlich war sie wie die anderen älteren Kirchen der Gegend aus gehauenen Sandstein aufgeführt. Dass hier schon frühe eine Kirche bestanden hat, zeigt das romanische Sandsteinkreuz (Fig. 50; vgl. Fig. 136), das heute noch auf dem verödeten Friedhof steht.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 51. Sunnersbergs kyrka och kyrkogård från sydväst.
Sunnersberger Kirche u. Friedhof von Südwesten.

SUNNERSBERGS KYRKA.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD. SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 77 och 78 (under Gösslunda). — LINDSKOG III, s. 157. — LJUNGSTRÖM, s. 122—4. — WENNERBLAD, s. 39, pl. 145. — TUNELD: Geografi öfver konungariket Sverige (1814) III, s. 157. — SÄVE i ANT. TIDSKR. III, s. 147. — A. O. RHYZELIUS: Brontologia theologico-Historica. Sthlm 1721, s. 104. — LAMPA: Inv. 1583, s. 30 i V. F. T. III: 3—4.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD, Monumenta IX, N:o 3, fol. 111 (ext. från S., vapensköldar å en kalk), fol. 112—113 (begravningsvapen); N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). — SÄVE BERÄTT. 1863, s. 79—80 (avb. ljustake). — A. T. A: 2 foto. efter Peringskiöld, 1 foto. (int. mot Ö.); inskrift å kyrkklockan tecknad i blyerts; afskr. ur Hadorph; inv. 1829; berättelse om adeliga gravar från 1750-talet; skrivelse ²¹/₄ 1869 av Claës Joh. Ljungström ang. gravstenar och gravkorets öppnande. — Ö. I. Ä.: 1 blad ritning till orgelfasad av L. Hawerman, stadf. ²⁹/₄ 1857; 4 blad ritningar till ombyggnad, stadf. ²¹/₁₁ 1868. — R. A.: I DE LA GARDIESKA SAMLINGEN: Brev från Sunnersbergs församling 1681 till M. G. De la Gardie. — SKARA DOMK. A.: I handlingar från Sunnersberg (E VI N:o 95): Skrifvelser: 1707 ang. tillbyggnad; 1748, 1751, 1752 ang. ny klocka; protokoll vid prostvisitation och sockenstämma 1818 (avskrifter). Skara Stifts Bok. — SKARA ST. O. GYM. BIBL.: Topogr. saml.: Sunnersberg, s. 49—57, 120—126. Samling af Inscriptioner på kloekor i Skara Stift, s. 123. Inscriptioner på Epitaphier Grafstenar m. m. vid Skara Stifts kyrkor, s. 206.

Kyrkans arkivalier: I LANDSARKIVET GÖTEBORG: Upplysninger om byggnadshistoria och inventarier träffas i följande volymer: L. I b, N:o 1 innehållande räkenskaper 1784—1826; B. 2. innehållande sockenstämmoprotokoll rörande Sunnersberg 1755—68. — VID KYRKAN förvaras dessutom: G. N:o 1 innehållande inventarier 1707, 1715, 1745; protokoll vid prostförhöret 1730 och biskopsvisita-

tionerna 1707, 1715, 1726, 1745; räkenskaper 1695—1780, sockenstämmoprotokoll 1726—30 samt en anteckning av prosten Lechander om förändringar 1684—1724; K. I N:o 1 innehållande sockenstämmoprotokoll 1781—1827; K. I N:o 2 innehållande inventarier 1776, 1818, 1848; protokoll vid biskopsvisitation 1757; sockenstämmoprotokoll 1827—47. Handlingar från senare hälften av 1800-talet. Ett blad uppmätning före 1869 (plan och fasad, se fig. 57 o. 58). I sakristian 2 blad ritningar till ombyggnaden 1869 (jfr Ö. I. Ä.).

Kyrkogård, bod och klockstapel.

Sunnersbergs kyrka ligger på en höjd, starkt sluttande i väster KYRKOGRÅRD. och tämligen dominerande den omgivande slätten. — Den sig

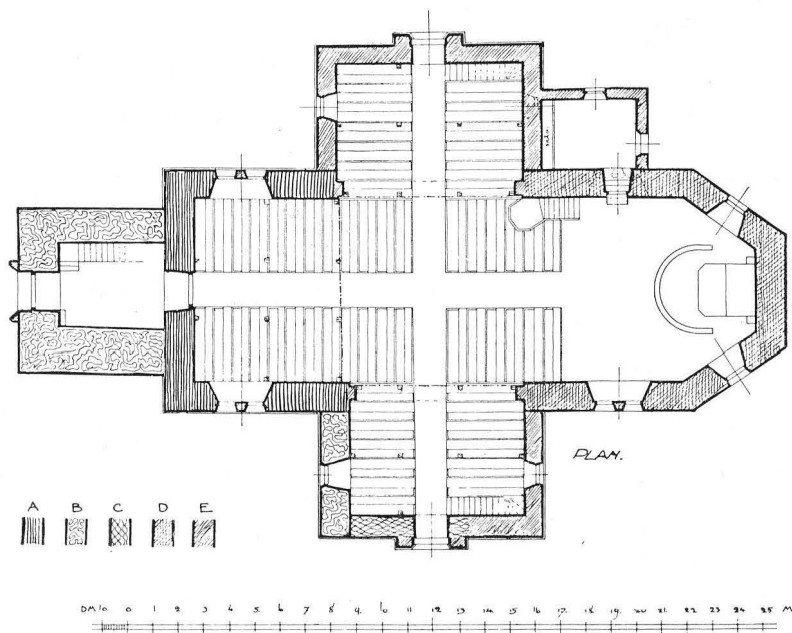

Fig. 52. Sunnersberg. Plan. Uppmätning 1913.

Skala 1 : 300.

Grundriss der Sunnersberger Kirche.

kring kyrkan utbredande kyrkogården omgives av en i kallmur uppförd, ej fullt meterhög gråstensmur med två större ingångar i söder och väster samt en mindre i öster. Kyrkogårdsportarna bestå av tvenne grindstolpar av granit, mellan vilka hänga enkla järngrindar från 1800-talet. Från den västra porten leda trappor upp till kyrkan, emedan muren delvis går nedanför den höjd, på vilken kyrkan är belägen.

Bod. I kyrkogårdsmurens sydöstra hörn ligger kyrkans bod, uppförd av gråsten och putsad; yttertaket täckt med skiffer. — Den byggdes 1746 och kallas i kyrkans arkiv »tyghuset». I senare tid tillbyggd i söder.

KLOCKSTAPEL. På 1600-talet stod på kyrkogården en klockstapel, vilket framgår av följande anteckning bland kyrkans arkivalier: »1687 fördes begge klockorna utur stapeln i tornet». Ännu 1725 står den kvar, ty då betalas för en mindre reparation. — Dess utseende obekant

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 53. Sunnersbergs kyrka från sydost.
Äusseres der Sunnersberger Kirche von Südosten.

Kyrkobyggnaden.

MATERIAL. Kyrkan, vars plan framgår av fig 52, är åtminstone i västpartiet uppförd av pikhuggen, grå sandsten i tämligen jämna skift, vilkas höjd variera mellan 10 och 22 cm. Detta ses på långhusets, i tornets övre våningar synliga, oputsade västgavel. De östra delarnas material är omöjligt att bestämma, då murarna såväl ut- som invändigt äro helt putsade. — Tornet däremot är uppfört av gråsten och en och annan sandsten i tämligen ordnade skift. Stenarna ligga i tjockt kalkbruk med kvaderristning synlig i tornets inre. — Murarna äro utvändigt spritputsade med vita,

slätputsade fönsteromfattningar, portaler och takfriser. — Tornspiran är täckt med handkluven ekspån, yttertaken i övrigt med vac-ker, svart skiffer av små dimensioner (1869). Tidigare taktäckningsmaterial var spån, bestruken med tjära, vilket nämnes vid de ofta förekommande takreparationerna. — Fönstren äro stora och fingo troligen sitt nuvarande utseende år 1869, då även portalerna tillkommo. Dessa äro rundbågiga under spetsiga gavelrösten med blindnischer. — Invändigt äro murarna slätputsade och avfärgade i vitt. — In- nertaket panelat med brä-der, vilande på i kyrko- rummet synlig takstols- konstruktion. — Golvet täckes med kalkstenshäl- lar, varav en gravsten i långhuset och en i tornet, den senare en liljesten (se s. 74).

Den ursprungliga kyr- kans utseende kan man lätt rekonstruera med hjälp av en teckning i Pering- skiölds Monumenta (fig. 54).

Denna kyrka bestod av rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor — allt upp- fört av sandsten utan sockel. Fasaderna antag- ligen oputsade att döma av den i tornet synliga ursprungliga västgaveln. I korets öst- mur fanns ett litet, rundbågigt fönster (jfr ett liknande i Gösslunda s. 117, fig. 129). De övriga ursprungliga fönstrens utseende är okänt, likaså portalens, som troligen låg i sydväst. Den finnes möjligen ännu kvar, dold under den nuvarande putsen. Invändigt var kyrkan sannolikt såsom i Strö (se s. 89) täckt med plant trätak. — Denna Sunnersbergs ursprungliga kyrka är, såsom uppförd av sandsten, äldre än gråstenskyrkorna, t. ex. Otterstad, men yngre än t. ex. St. Mariæ kapell, som är av sandsten, men har sockel. Av

KYRKANS UR-
SPRUNGLIGA
UTSEENDE.

Fig. 54. Sunnersbergs kyrka från sydost år 1671 efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

Die Kirche im J. 1671 (nach einer Handzeichnung).

dessa skäl torde man kunna datera den till slutet av 1100-talet (jfr s. 36).

FÖRÄNDRIN-
GAR UNDER
MEDELTIDEN.

Under århundradenas lopp har emellertid denna lilla romanska kyrka undergått många förändringar. Så uppbröts, troligen under senare hälften av 1200-talet, det stora tredelade fönster, som å teckningen från 1671 synes i korets södra mur. Detta slags fönster, som äro så allmänna i västgötakyrkor, ha troligen tillkommit under inflytande från Skara domkyrkas stora korbygge.¹ —

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 55. Sunnersbergs kyrka. Interiör mot öster.
Innere der Sunnersberger Kirche gegen Osten.

Senare tillbyggas sakristia, vapenhus och torn (se nedan). Möjligen välvdes kyrkan under medeltiden (Hadorph säger 1671: »Kyrkan är hvelfd»).

FÖRÄNDRIN-
GAR I NYARE
TID.

Under nyare tid genomgår kyrkan ännu större förändringar än under medeltiden. Enligt inv. 1583 »bleff kyrkiann förbrendh och är tacklöss», sannolikt efter danskarnes härjningar på 1560-talet. — År 1645 tillbygges i söder ett gravkor (se nedan), och 1709 förändras hela östra partiet. Vid biskopsvisitationen 1707 klagas över kyrkans litenhet, och för att råda bot på den stundom upp-

¹ Jfr HILDEBRAND, Skara domkyrka. Sthlm 1894, fig. 10, 35, 38, 39.

komna trängseln föreslås en utvidgning antingen i öster eller medelst korsarmar. Det förra blev beslutat, och år 1709 revs det gamla koret och uppfördes det nuvarande, 3-sidigt avslutat och av långhusets bredd, varvid kyrkan förlängdes med 18 alnar. Jfr s. 49—59 o. minnesstenen s. 73. Vid denna tillbyggnad nedtogos troligen valven i det gamla långhuset, ty räkenskaperna för år 1709 tala om »snickare hvalfvet», d. v. s. valv av trä. Detta utgjordes (enl. Säve 1863) av ett brutet tak. Det pryddes 1713 med målningar

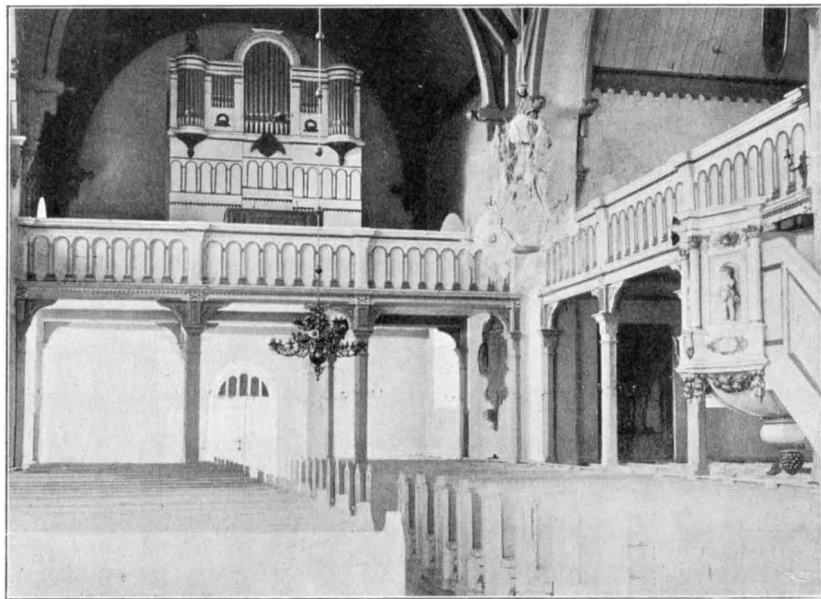

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 56. Sunnersbergs kyrka. Interiör mot väster.
Inneres der Sunnersberger Kirche gegen Westen.

av mästern Petter Wernberg¹ (jfr s. 6, not 1). I takets mitt var en ytterstadomsframställning och på sidorna de sex skapelsedagarna (Ljungström). Oljemålning grått i grått på blå botten. 1869 förstördes detta tak. Åtskilliga bräder därifrån ingå nu som brädfodring eller dylikt å folkskolans magasin. En äggstav målad grått i grått samt olika partier av ängla- och människokroppar ha upp-

¹ RHYZELIUS, Brontologia, s. 104, skriver: »Åhr 1713 om sommaren slog åskan ned uti Sunnersbergs Kyrkiotorn i Wästergötland och Kållands härad; tå hierteträdet rördet, en hop spån afslogs, Kyrkian med swafwelrök upfyldes och en målare benämnd Peter Wernberg, som ther arbetade, hade så när dödt af räddhoga. Elliest skedde ingen skade».

täckts. Ett stycke av en bräda med ett kvinnohuvud förvaras i folkskolan.

Den senaste, i det föregående flera gånger nämnda förändringen och tillbyggnaden skedde 1869 efter ritningar, stadf. genom Kgl. brev ²¹/₁₁ 1868. Från denna tid datera sig korsarmar, sakristia (se nedan), tak, läktaranordningar, bänkar samt all inredning i övrigt, varom mera nedan.

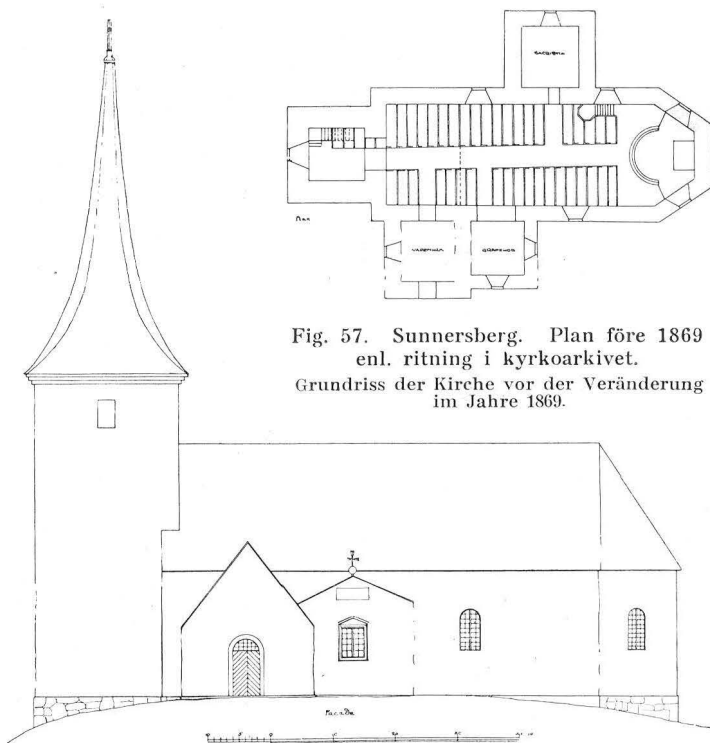

Fig. 57. Sunnersberg. Plan före 1869 enl. ritning i kyrkoarkivet.

Grundriss der Kirche vor der Veränderung im Jahre 1869.

Fig. 58. Sunnersbergs kyrka. Södra fasaden före 1869 enl. ritning i kyrkoarkivet.

Die (südliche) Vorderseite der Kirche vor der Veränderung im J. 1869.

SAKRISTIA.

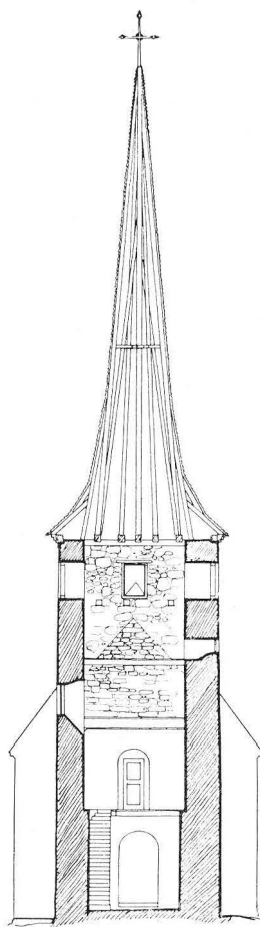
Vid Hadorphs besök 1671 fanns en sakristia, troligen uppförd under medeltiden. Den låg i norr intill koret, var byggd av gråsten (Hadorph) och var, åtminstone 1685, täckt med spån (ant. av prosten Lechander¹). När korpartiet 1709 förändrades, fick tro-

¹ F. 1656, kyrkoherde i Sunnersberg 1683, prost 1726, riksdagsman 1713, † 1726, g. 2. 1691 m. Catharina Fegrea † 1731. Deras epitafium se s. 70—71.

ligen denna sakristia vika för en ny, vilken emellertid 1797 var »dels alt för liten, fuktig och mörk och till ändamål onyttig». 1802 beslutas ombyggnad. Huruvida den utfördes, därom lämnar arkivet ingen upplysning, men troligt är, att så skedde, ty av kyrkans plan före 1869 års ombyggnad (fig. 57) framgår, att sakristian var tämligen rymlig. Senare har den emellertid fått vika för norra korsarmen. — Nuvarande sakristia, som ligger intill koret vid norra korsarmens östmur, uppfördes 1869.

I sydväst byggdes, möjligen redan under medeltiden, ett vapenhus, av teckningen i Monumenta att döma, av gråsten. I söder en rundbågig dörröppning, som 1736 försågs med fällbom; i väster ett fönster. Taket var 1685 täckt med spån (ant. av prosten Lechander). — År 1869 raserades vapenhuset med undantag av dess östra mur, som nu ingår i södra korsarmens västmur (fig. 52).

I väster är — troligen mot medeltidens slut — tillbyggt ett torn, ridande på långhusets västgavel (fig. 59). Bottenvåningen med trätrappa till läktaren har platt trätak och har sannolikt också ursprungligen haft sådan övertäckning; under 1600-talets senare hälft var den säkert ej välvd. Med en rundbågig, sannolikt i samband med tornets uppförande uppruten öppning står den i förbindelse med långhuset. — Porten i västra tornmuren är, åtminstone i sin nuvarande form, icke ursprunglig. Å andra sidan känner man ej tiden för dess upptagande. Ett fönster i norr i tredje våningen

VAPENHUS.

TORN.

Fig 59. Sunnersberg. Sektion genom tornet mot öster.

Uppmätning av A. Roland 1911.

Querschnitt durch den Turm gegen Osten, den ursprünglichen Westgiebel zeigend.

är ej ursprungligt — troligen det »lilla fenztret» i tornet, som 1787 utvidgades. Gluggarna i översta våningen förefalla däremot ursprungliga. De äro rakt övertäckta med furubjälkar. I denna våning hänga kyrkans båda klockor (se s. 78—79). — Den nuvarande tornspirans tillkomsttid okänd, men 1671 fanns en liknande (fig. 54).

GRAVKOR.

Intill vapenhuset, delvis ridande på dess östmur, uppfördes 1645 ett gravkor åt överste Måns Silfverhielm och hans maka Brita Ekeblad¹. Över ett fönster stod detta årtal inhugget (inv. 1829). I södra muren var utvändigt en sten inmurad med inskriften: »HÄR HWILAR DYGDEN ÖMHETEN OCH FÖRTIENS-TEN» — troligen uppsatt på 1700-talet. Denna sten sitter nu över södra korsarmsportalen. Gravkoret belystes av fönster i öster och söder — krönta av frontoner —, var putsat samt hade ett tak i form av en lökförsedd tornspira med hög lanternin och väderflöjel (fig. 54).

Gravkoret reddes ursprungligen som sagt till sista vilorum åt Måns Silfverhielm och hans maka. Ett gravmonument över dem stod också i dess mitt. Det utgjordes av en tumba (fig. 79) med apostlabilder, skulpterade på sidorna och på täckhällen de döda i helfigur (se s. 75, 76). Vid restaureringen 1869 förstördes emellertid monumentet och stenarna inmurades å södra korsarmens innerväggar. På restaureringsritningarna är dock dess plats utmärkt.

Gravkoret blev senare Ekebladarnas till Stola. År 1818 överläts det emellertid på greve Gustaf Piper (se bil. I), dåvarande ägare av Stola. Denne lät då ut- och invändigt reparera den anseeligt förfallna graven, varefter socknen lovade åtaga sig framtida underhåll mot det att ägaren av Stola årligen betalade »en Tunna Råg, god och Magasinsgild, eller dess värde i penningar efter Markegångspris». — Vid ombyggnaden 1869 raserades emellertid gravkoret. Endast dess västra och södra murar ingå i södra korsarmen (jfr fig. 52).

KORSARMAR.

Som i det föregående flera gånger nämnts, uppfördes år 1869 i norr och söder korsarmar, vid vilkas tillbyggnad äldre utbyggnader raserades. Korsarmarna äro lika höga som långhuset och hava samma slags innertak som detta.

UPPVÄRM-
NING.

Kyrkan uppvärms av en i dess nordöstra hörn stående järnkamin.

¹ Måns Isaacsson S., f. i början av 1600-talet, överste, † 1645, g. på 1630-talet m. Brita Ekeblad till Stola, som levde 1646 (se bil. I). Stola, Ekebladiska släktens stamgods, ligger i grannsocknen Strö, annex till Sunnersberg.

Inredning och lösa inventarier.

Altare och altarring, enkelt träarbete från 1800-talet, målat i vitt och guld. — Altarprydnaden utgöres av en oljemålning på duk i enkel, förgylld, gustaviansk ram med Ekeblad-Hornska

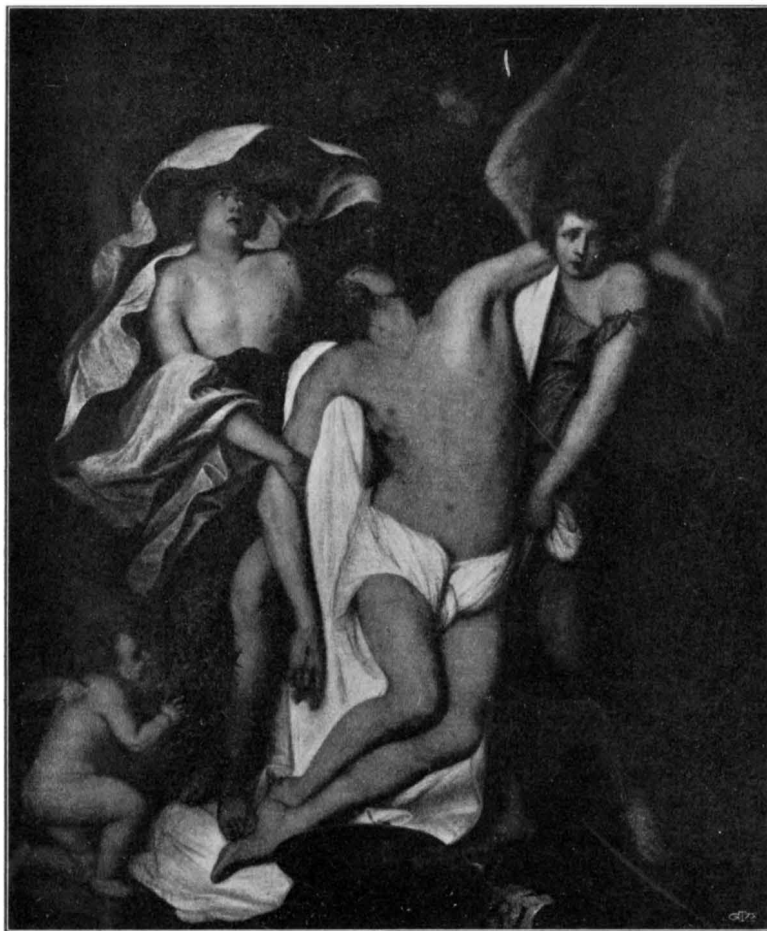

Foto. Ch. Hermanssons Eftertr. 1913.

Fig. 60. Sunnersberg. Altartavla, av traditionen tillskriven A. van Dyck. Altarstück, Ölgemälde auf Leinwand, überlieferungsgemäss A. van Dyck zugeschrieben.

alliansvapnet upptill. Denna ram åter är infogad i en senare uppbyggnad av trä, målad i vitt med förgyllda ornament. Det hela krönt av en förgylld, i trä skuren grupp av pelikanen med sina ungar, vilken ursprungligen suttit på predikstolstaket.

Altartavlan (fig. 60)¹ framställer Kristi döda kropp buren av änglar. Kompositionen har en viss likhet med Michelangelos *Pietà*² i National Gallery i London. Dess centrum utgöres av Kristi kropp, som, lysande och omgiven av det vita linnet, träder fram ur den dunkla omgivningen. De båda änglarna med sina olika färgade mantlar motsvara varandra, och den förskjutning till höger, som äger rum

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 61. Sunnersberg. Predikstol från 1600-talets senare del.

Kanzel aus gemaltem und geschnitztem Holz.
Letzte Hälfte d. 17. Jahrh.

genom den döda kroppens ställning, uppväges av den vänstra ängels fladdrande mantel. Den i tavlans nedre vänstra hörn knäböjande lilla ängeln motsvaras av den högra bärande ängels ena ben, som dock, synes det, genom påmålning vid renoveringar 1855 och 1869 förlorat i ljusstyrka. H. 203 cm., B. 168 cm.

Tavlan, som 1779 skänktes till kyrkan av greve Clas Julius Ekeblad och hans maka (jfr bil. I), har av traditionen tilldömts A. van Dyck³ — en tradition, som möjligen kan innebära en viss sanning. Jfr av van Dyck målnin-

garna »Dædalus och Icarus», »Augustinus» samt »Sebastian»⁴. Övermålningar från renoveringar försvåra omdömet, men tavlan synes visa många drag av van Dycks stil på 1620-talet.

Till donatorns släkt har tavlan sannolikt kommit genom Johan

¹ Den märkliga tavlan publiceras här för första gången i avbildning med särskilt tillstånd av Sunnersbergs församling.

² Se FRITZ KNAPP, Michelangelo (Klassiker der Kunst). Stuttgart 1906, s. 162.

³ Första gången i tryck i TUNELDS Geografi öfver Konungariket Sverige (1814). — En anteckning från 1788 i den topografiska samlingen i Skara St. o. Gymn. Bibl. anger även, att tavlan målats av van Dyck.

⁴ Se EMIL SCHÄFFER, Van Dyck (Klassiker der Kunst), Stuttgart 1909, s. 52, 89, 100.

Ekeblad (jfr bil. I), som på 1650-talet tjänstgjorde vid svenska beskickningen i London¹.

En äldre altarprydnad², vars utseende är oss obekant, skänktes 1681 av M. G. De la Gardie,³ men såldes, när kyrkan erhöll den nuvarande.

Predikstol av trä med skulpturer. Målning — ej ursprunglig — i vitt och guld. Utseendet framgår av fig. 61. Vackert 1600-talsarbete. PREDIKSTOL.

Har fordom haft ljudtak, på vilket stått den grupp av pelikanen och dess ungar, som nu kröner altarprydnaden (Ljungström). Skänkt mellan åren 1671 och 1681³ av M. G. De la Gardie och hans furstinna, vilkas vapensköldar, skurna i trä, äro satta å tvenne kolonettens piedestaler. — År 1735 renoveras predikstolen och altarprydnaden av målaremästar Lars Hasselbom⁴ från Lidköping.

Bänkarna, öppna, enkla, vitmålade, härstamma från 1869. — BÄNKAR.
I koret finnes en slutet herrskapsbänk med Piperska vapnet målat, förfärdigad 1819. Bänken var avsedd för greve Gustaf Piper, ägare till de Ekebladska stamgodsen i denna och närgränsand socknar (se bil. I). — 1710 gjordes ny inredning med slutna bänkar. Å dörrarna voro målade namnen på socknens mera framstående personer samt på den bortersta bänken satan bunden (Ljungström). Dessa äro nu försvunna, likaså en 1713 förfärdigad brudstol.

I korsarmarna och kyrkans västra del finnas läktare, uppförda 1869, av vilka den i väster hyser orgeln. Barriärer med rundbågiga fyllningar. — 1697 bygges en läktare i väster, och året därpå målas dess bröste av mästare Carl Örn från Lidköping. 1744 är läktaren för trång, varför en större bygges, vilken 1786 förändras. Å dess bröstning målades 1774 Kristus och apostlarna. Dessa hänga nu, infattade i ramar, å korets väggar. — Slutligen ombygg- LÄKTARE OCH
ORGEL.

¹ Jfr NILS SJÖBERG, Johan Ekeblads bref. Sthlm 1911.

² En före denna använd altarprydnad — möjligen ett medeltida altarskåp — nämner Hadorph: »Här är en gamal vel giord altartafla medh bilder, doch färgen nogh förfallen.»

³ I De la Gardieska samlingen i R. A. förvaras ett brev av år 1681 från Sunnersbergs församling, som där framför sitt tack »för de kostbare och zyrliche ornamenter wår sochne kyrkia Sunnersbergh, så med Predikestohl, som nu seder mehra, een herlig Altaretafla Eders Högh Grefl. Excell. aldra nådigst hafver täcktz beneficera».

⁴ Mästare 1735; mästerstykke: Abraham offerar Isak; bosatt i Åmål och Lidköping, utträdde ur ämbetet 1785. Se W. BERG, a. a. I, s. 360.

Fig. 62. Sunnersberg. A. Silverkanna fr. 1696. B. och C. Paten och kalk av silver fr. 1786.

A. Silberne Kanne aus d. J. 1696. B. und C. Hostienteller und Kelch aus Silber aus d. J. 1786.

Foto. A. Roland 1911.

des denna västra läktare fullständigt vid den stora omgestaltningen av kyrkan 1869. — Orgeln (fig. 56), vars fasad är utförd efter ritning av L. Hawerman 1857, är byggd av orgelbyggare Fogelberg från Lidköping och skänkt av greve Gustaf Piper, vars i trä skurna, förgyllda vapen kröner fasaden. — En äldre orgel, 1786 skänkt av greve Clas Julius Ekeblad (se bil. I), var byggd av orgelbyggare Everhardt.

DOPSTÄLL.

Kyrkan ägde 1695 ett nu försvunnet, i trä skuret dopställ, ty arkivet nämner en »Cheridon som döpeskåln står uppå».

Die in Ruck für: Röchel findet Ofte Linnu Zungen.

Fig. 63. Sunnersberg. Vapen på en nu försvunnen silverkalk fr. 1550.

Efter teckning i Peringskiölds Monumenta.
Wappen auf einem jetzt verschwundenen Kelch
aus d. J. 1550.

NATTVARDSKÄRL.

Kalk med paten av förgyllt silver (fig. 62, B o. C). Å skålen graverat ett kors och IHS.; å patenen och kalkens fot Ekeblad-Hornska alliansvapnet samt å den senare följande inskrift: »Gifven till Sunnersbergs Kyreka af Lands Höfd: Gen: Maj: och Commend:

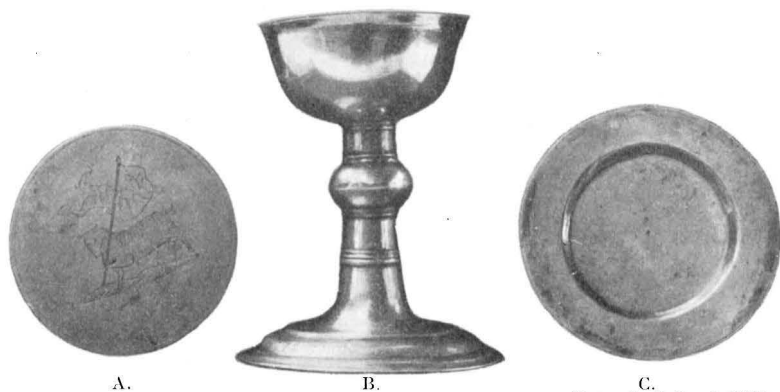

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 64. Sunnersberg. A. Oblatask av silver fr. 1764. — B. och C. Sockenbudskalk och paten av silver från omkr. år 1700.

A. Oblatendeckel von 1764. B. und C. Kelch und Hostienteller um 1700.

af Kgl. Sv. Ord. Högvälb. Gref: Hr. Clas J. Ekeblad samt dess Fru Grefvinnan Brigita Marg. Horn 1786». Stämplar: tre kronor — Mariestads vapen — DUCKVITZ — D 2 (= 1786). Kalk: H. 25,5 cm. Paten: Diam. 16 cm.

Denna kalk är gjord av silver från två äldre kalkar, vilka båda nämnas i inv. 1707 och av vilka den större var förgylld (1695). En av dessa var troligen den kalk Hadorph så beskriver: »En hwijt kalk finnes dher medh sådan vapn (fig. 63). Inscriptio: Anno domini MDL tha loed Jens Brade giöra denna kalk, til Nye bye kyrkia.» Vapnen äro de danska ätterna Brahes och Billes. Jens Brahe var nämligen gift med Anna Bille, som avled 1566. Nyebye skall vara Ny Varberg, som låg strax norr om det nuvarande. 1565 intogs och förstördes staden av en svensk trupp (Styffe i V. F. T. II: 1, s. 78, not 1).

— Den andra kalken var måhända densamma, som nämnes i inv. 1583: »kalk förgyllt mz pathenn 32 lodh». Vid denna tid fanns även i kyrkan en kalk om 7 och ett corporal om 8 lod.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 65. Sunnersberg. Oblatask av drivet silver från 1600-talet.

Hostienkapsel aus getriebenen Silber. 17. Jahrh.

Sockenbudskalk (H. 9,5 cm.) med paten (Diam. 7,6 cm.) av silver (fig. 64, B o. C). Skålen invändigt svagt förgylld. — Stämplar:

5—131247. Sveriges kyrkor. Västergötland I.

Lidköpings vapen och guldsmedssignaturen O. S. Nämnes i inv. 1717. Tillhörande oblatask av silver (fig. 64, A); å locket graverat agnus dei. Stämplar: tre kronor — Mariestads vapen¹ — guldsmedssignaturen O. L. (= Olof Lind) — F (= 1764). H. 6,3 cm. Diam. 6,5 cm.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 66. Sunnersberg.
Ljusarm av driven mässing
fr. 1600 talet.
Leuchterarm aus getriebenen
Messing. Ende des 17. Jahrh.

Oblatask av silver, drivet arbete från 1600-talet (fig. 65); på sidorna blommor och blad, på locket ett landskap med en man i förgrunden. Till vänster om honom i senare tid graverat Th S.K. (= Tillhör Sunnersbergs Kyrka). Skänkt av Ebba Ulfsparre på Fröslunda². Stämpel under botten: en stork inom oval ring. H. 7 cm. L. 16 cm. B. 13 cm.

Kanna av silver (fig. 62, A) med å sidan ingraverat Ekebladiska vapnet, initialerna I. C. S. E. B. (Johan Christoffer Son Eke-Blad) och årtalet 1696 (se bil. I). Stämpel: EZ. H. 32 cm.

LJUSKRONOR.

Ljuskrone av mässing med två kransar ljusarmar. Modernt arbete i 1600-talsstil. H. 107 cm., Diam. 110 cm.

Ljuskrone, ställning av mässing, behängd med stora, slipade, bladformade glas; mittstång likaledes av glas med utdragen profilering, 6+6 ljuspipor. 1700-talet. Skänkt till kyrkan 1845. H. 87 cm., Diam. 56 cm.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 67. Sunnersberg.
Ljusarm av ciselerad för-
gyllt brons.
Leuchterarm aus vergoldeter
Bronze.

Ljuskrone av mörk och förgylld brons; 4 ljusarmar utgå från en krans, som fasthåller 2 mot varandra lagda skålar, den undre avslutad av en kotteliknande knopp. Empir. H. 84 cm., Diam. 40 cm.

Liten, fyrarmad ljuskrone av trä i tornet, d:o i skåp i sakristian. Båda av samma typ som i Strö (se s. 97, fig. 109) H. 32 cm., Diam. 21 cm.

Dessutom har kyrkan ägt tvenne ljuskronor av malm, skänkta till kyrkan den

¹ Mariestads vapen är i vanliga fall framkroppen av en ox, här endast ett huvud. — Olof Lind erlade mästerprov 1752, bosatt i Mariestad, var död ¹⁹/₆ 1767. Änkan höll verkstad till ²⁶/₄ 1773. W. BERG, a. a. I, s. 309—11.

² Ebba Ulfsparre, g. 1. m. frih. Erik Oxenstierna, f. 1616, landshövding, † 1662, 2. m. frih. Erik Stake, kapten-löjtnant, † 1672. — Fröslunda, ett Ekebladskt stamgods, ligger i Sunnersbergs socken.

ena i början av 1700-talet, den andra 1763. Av dessa finnas nu blott en ljusarm kvar.

I koret hänga tvenne ljusarmar av mässing med driven och LJUSARMAR.
graverad ornering (fig. 66). 1600-talets slut (inv. 1707 o. f.) L.
49 cm., Diam. 28 cm.

Ljusarm av gjuten, ciselerad brons, förgylld (fig. 67). Rokoko.
H. 41 cm., B. 31 cm.

Ljusstakar av silver, 1 par (fig. 68, A), drivet arbete, fåglar LJUSSTAKAR.
frukter och blommor. Stämplor: en sköld med riksäpplet (=

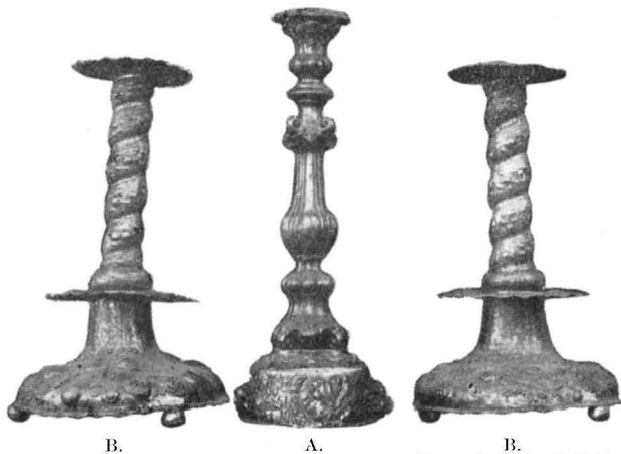

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 68. Sunnersberg Ljusstakar av drivet silver.
A. från omkr. 1700, B. tillverkade 1849, men av äldre typ.
Leuchter aus getriebenen Silber. A. um 1700, B. nach einem
älteren Typus 1849 hergestellt.

Uppsala) — G (=årsbokstav) — guldsmedssignaturen B. C. (= Bengt Collin¹). Dessutom på en ljusmanschett en delvis utplånad stämpel som börjar med HF.

Å ljuspiporna under manschetterna graverat: »Insp. suo D. J. Svedb. a nat. vesm. Dalek. Sacratum Observantiae munus a. 1700 XX Decemb.» (= Västmanland—Dala nation åt sin inspektor d:r Jesper Svedberg en av vördnaden helgad gåva). Till Sunnersbergs kyrka kommo stakarna genom prosten Jonas Unge och hans maka, som var dotter till Jesper Svedberg. H. 43 cm.

Ljusstakar, 1 par, av silver (fig. 68, B) med inskrift: »Minne af Fanny Montroses första nattvardsgång.» Stämplor: tre kronor —

¹ Guldsmed, verksam i Uppsala under slutet av 1600- och början av 1700-talet (Meddel. av d:r G. Upmark).

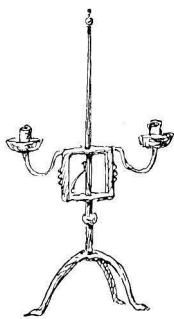

Fig. 69. Sunnersberg. Ljusstake av järn. Teckning av P. A. Säve 1863. Leuchter aus Eisen.

TEXTILIER.

Stockholms vapen — PAL (=Per Adolf Ljunglöf) — T4 (=1849) H. 35 cm.

1 par ljusstakar av tenn. Enkel empirityp. Stämplrar: P. H. Lundén. Lidköping (jfr s. 14, not 2). Inköpta år 1800.

Inv. 1707 nämner ett par ljusstakar av tenn med vridet skaft. Enl. Säve ägde kyrkan 1863 en ljusstake av järn med flyttbar pipställning. H. 18 tum (fig. 69).

Lykta, hängande i tornet, av tunn bleckplåt och glas. Enkel, men vacker typ. Omkr. år 1800. H. 54 cm., L. 33 cm., B. 23 cm.

Mässhake (fig. 70) av röd sammet, kantad med guldgalon. På den ena sidan ett kors med törnekrans och tre spikar vid foten, på den andra ett Gudsöga med strålar, allt i guldbroderi. Skänkt av greve Claes Julius Ekeblad. En anteckning i kyrkboken berättar därom: »År 1793 d. 8 Mart., då jubeldagen firades, brukades för första gången den nya Mässhake af rödt sammet och guld som Öfverstekammarjunkaren m. m. Gref Ekeblad till Sunnersbergs kyrka förärat.»

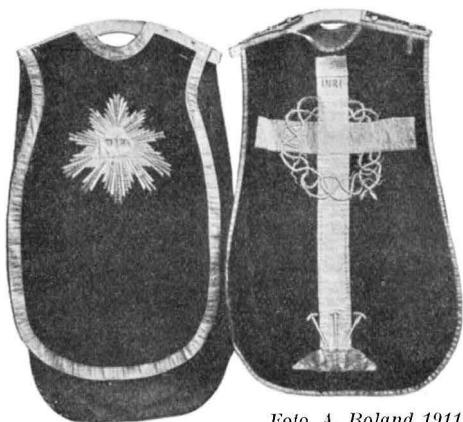

Fig. 70. Sunnersberg. Mässhakar från 1793.

Messgewänder aus d. J. 1793.

Mässhake (fig. 70) av svart sammet med samma ornering som föregående i silverbroderi. Inköpt 1793 för 74 Rdr. 10 Pgr. av kyrkans medel. Förfärdigad av Demoiselle Magd. Sundholm från Skara.

Antependium av violett sammet, numera urblekt, kantat med guldgalon; i mitten ett kors av guldgalon med broderad törnekrans. Nämnes i inv. 1818, men ej i 1776. H. 105 cm., B. 125 cm.

Antependium av mörkblå sammet, kantat med tre smala guldgaloner; i mitten ett kors av dito. 1800-talets slut. H. 105 cm., B. 115 cm.

Kalkkläde av vitt siden med ett av guldpaljetter sytt kors i

mitten; utmed kanten en bård broderad med silke, guldtråd och paljetter utgörande en band- och blomsterslinga. På baksidan broderad inskrift: »Sydt af Brita Margareta Horn¹ Gifvit til Synnersbergs Kyrka 1786.» 47 × 52 cm.

Kalkkläde av silverduk; i mitten ett kors av ljusbrunt silke. däromkring en blomkrans, broderad i guldtråd och silke i olika färger, guldpaljetter och vita stenar; utmed kanten en bård av två rader vävda band (liggande ekblad i guld på grön botten). På baksidan broderad inskrift: »Gifven Synnersberg kyrka år 1799 af Generalen Gref Clas Ekeblad til Stola» (se bil. I). 51 × 53 cm.

Kalkkläde av mörkblå sammet med bård och i mitten ett kors av guldgalon. 1800-talets slut. 45 × 45 cm.

Håv av svart sammet. Inköpt 1793.

Förutom dessa textilier har kyrkan ägt ett rikt förråd, som under århundradenas lopp skingrats dels genom försäljning, dels genom nötning. 1715 omtalas ett antependium av rött urblekt sidentyg med grönt foder. Detta kan möjligen ha varit från medeltiden, ty protokollet vid biskopsvisitationen 1745 säger om detta: »Det gamla altareklädet som war af utblekt rödt sidentyg, på hvilket dessa orden stodó: O beate Paule ora pro nobis skall söndertagas och bokstäverna antingen afsprättas eller ny inkiöpas och den gamla hel och hållen aftagas». År 1663 skänkte fru Ebba Ulfsparre på Fröslunda (jfr s. 66, not 2) ett antependium av röd sammet med silvergaloner och donationsåret påsatt; handkläde av »silke och gull»; kalkkläde med guldspetsar. 1697 erhöll kyrkan av greve Clas Ekeblad d. ä. (se bil. I) en mässhake av silverduk. Protokollet vid biskopsvisitationen 1745 säger om denna: »Den nya mässehaken som af framlidne Riksrådet Grefve Claes Ekeblad blifvit förährad til Kyrkian på hvilken Christi Crucifix blifvit i ansiktet stött och skadat måste äfwen lagas.» Likaledes håv av silverduk. Inv. 1707 upptager två mässhakar, av vilka den ena var »af silfverduk med sol och spänne». Vidare sammetsgördel, »kloband», kalkkläden och en päll, som var söndrig och 1714 ersattes av en ny av siden, skänkt av grevinnan Hedvig Mörner.² Inv. 1829 talar om en päll »af grönt taft, med figurer, gammal af okänd ålder» — sannolikt den 1714 skänkta. 1818 ägde kyrkan en kyrkväktarerock. — År 1801 skänkte fröken Eva Magdalena Ekeblad (se bil. I) ett antependium, »virkat af mång-

¹ G. m. Clas Julius Ekeblad; jfr bil. I.

² G. m. Clas Ekeblad d. ä.; jfr bil. I.

färgat Silke, Stjernbeströdt och prydt med crusifix, lindadt med Törnekronan».

Om vid 1700-talets mitt av greve Clas Ekeblad d. y. (se bil. I) skänkta textilier, som 50 år senare såldes till Gösslunda kyrka, se s. 125.

PORTRÄTT.

Porträtt av Riksrådet Greve Clas Ekeblad d. ä. Oljemålning på duk. I övre vänstra hörnet Ekebladska vapnet och inskrift: »Clas Ekeblad Grefve til Stola Kongl. Mayts: och Sw: rikets Råd. Föd d. 26 Febr. 1669 Död d. 23 Febr. 1737.» H. 90 cm., B. 73 cm. — Ramen samtida, av enkel, förgylld trälist.

Ang. porträtt av prosten Lechander och hans maka samt av befallningsmannen J. Hök och dennes maka se nedan vid deras epitafier.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 71. Sunnersberg. Porträtt af riksrådet greve Clas Ekeblad d. ä.

Bildnis des Reichsrats Grafen Clas Ekeblad. Ölgemälde.

EPITAFIER.

Enligt Säve ägde kyrkan 1863 en oljemålning, föreställande »Christus bunden; större god tulla, i synerhet Christi sjelfva kropp, ej så ansigtet». Nu försvunnen.

Epitafium över prosten N. Lechander och hans maka. Kalkstenshäll med inskrift: »Hospes. Hospes./ in. hoc. templi. sacrario./ qviescit./ M. NICOLAUS. LECHANDER./ Pastor. qvondam. in Sunnersberg./ et. vicini. Districtus. Præpositus./ cum. svavissima. sua. Conjuge./ CATHARINA. FEGRÆA./ octo. liberorum.

matre./ Si. quid. in. te. sit. piæ. mentis. Hospes./ Si. quis. defunctorum. honos./ Piis. cineribus. ne. invidias./ tranqvillam. hic. qvietem./ Hospes. Hospes./ Anno. reparatæ. Salutis. 1709.» (=vandringssman, vandringsman, i detta tempels helgedom vilar magister Nicolaus Lechander, fordom kyrkoherde i Sunnersberg och prost över den angränsande trakten med sin ljuva maka, Catharina Fegræa, moder till åtta barn. Om du, o vandringsman, har någon fromhet och någon vördnad för de döda, avundas då ej de from-

ma stoften deras lugna vila här, vandringsman, vandringsman. År 1709 efter den återvunna frälsningen.) Jfr s. 58, not 1.

Stenen (H. 163 cm., B. 85 cm.) är inmurad i norra korsarmens östra vägg. Till epitafiet höra tvenne porträtt (H. 44 cm., B. 34 cm.) av prosten och hans maka; ovala, kupiga; målade på plåt; möjligen av Johan Aureller d. y. (fig. 72).

Epitafium av kalksten, inmurat i långhusets norra vägg, väster om tvärskeppet. Stenen (H. 225 cm., B. 144 cm.), som är brunmålad med inhuggna, gula bokstäver, har en av akantusslingor rikt ornerad ram med spår av målning och förgyllning. Inskriften

Foto. Ch. Hermanssons Eftertr. 1913.

Fig. 72. Sunnersberg. Porträtt av prosten Nicolaus Lechander och hans hustru Catharina Fegræa. Möjligen av Johan Aureller d. y.
Bildnisse des Probstes N. Lechander u. seiner Gattin. Von dem Maler Johan Aureller d. J.?

lyder: »Minnesteckn af fordom här Befallningsman öfwer Lecköö Befalning wäl betrodde Jonas Hök född åhr 1670 d. 24 aug. afsomb. 1744 och thess K. H. Margareta Bergman född åhr 1682 d. 8 December afsomb. 1731. Hvilka hafwa sin Graf på gången gent emot uthmärckt med Num. 2. Til Kyrkians uthwidgande och prydnad hafwa the hederligen förärat åhr 1709. Uprest åhr 1727. Barnens namn och födelseåhr anno 1701 Nicolaus 1703 Brita Catharina 1704 Jonas 1706 Bernhardus 1707 Nicolaus 1709 Magnus 1711 Jonas 1713 Bernhardus 1714 Carolus 1717 Petrus 1722. Grafskrift:

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 73. Sunnersberg. Epitafium över greve Clas Ekeblad d. ä., utfört 1747.
Epitaph des Grafen Clas Ekeblad d. ä. Im J. 1747 aus vergoldetem Holz ausgeführt.

Rifw ej o wandringsman uhr grafwen thessa benen
 Som menlöst hwila sig inunder thenna stenen
 Hwad thu ej wil skal ske mot tig haf thet fördrag
 Och låt så våra ben få ro til domedag
 Betänk; hwad tu nu är, wij warit uthi tiden
 Tu skall ock bli som wj, när tiden är framliden.
 Så wexlas lijf med död, så död med lifwet fort
 Til thes allt herrans folck får samblas till en ort.»

Nedanför detta epitafium ligger i gången en kalkstenshäll märkt N:r 2.

Till epitafiet höra tvenne porträtt (H. 52 cm., B. 46 cm.) av befallningsmannen och hans maka; ovala, kupiga, målade på kopparplåt; möjligen av Johan Aureller d. y.

Epitafium (fig. 73), bestående av Ekebladiska vapnet skuret i trä, krederat och förgyllt. Skölden hålles av två gripar mot en bakgrund av fanor. Det hela utgör ett exempel på de under 1600- och tidigare 1700-talet så vanliga huvudbanerens slutliga utveckling till ett mera arkitektoniskt gestaltat väggepitafium. Inskrift med latinska majuskler: »Riksrådet Gref Clas Ekeblad född d. 20 Februari 1669, död d. 23 Februari 1737. Til vördsam Åminnelse har sonen Riksrådet Gref Clas Ekeblad låtit vpresa detta minnesmärke år 1747.» H. 210 cm., B. 225 cm.

Minnessten med inskrift: »Åhr 1709 warande Probst och Kyrkioherde Magister Nicolaus Lechander, hafwa följande til thetta templets prydnad och utwidgande hederligen förährat

MINNES-
STENAR.

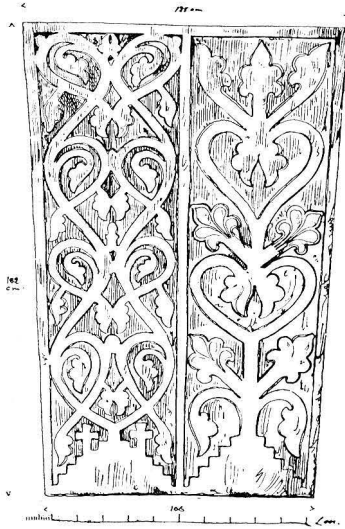
Riks Råd Clas Ekeblad har 100 daler gifwet
 Med mera som ej kan på thenna sten bli skrifwet
 Landsamreraren Herr Magnus Gabriel
 Med wedernamnet Palm gaf 60 äfwen wel
 Herr Gustaf Adolph Palm borgmästare vid Lida
 Med tretti Daler Han ej månde länge bida
 Befallningsmannen Hök Herr Jonas kom ock med
 Och lade i Guds hus femtijo Daler ned
 Hvad Rentemästar Broun Herr Oluf hafwer gifwet
 Thet fins i Kyrkians bok til Tijo Daler skrifwet
 Herr Carl Söderberg Kiöpman från Giötheborg —
 Femtijo Daler han uthlade uthan sorg
 Thess uthan wenner sin förmådde at förähra
 Femtijo Daler och the giordet til Guds ähra
 Si så är kyrkian här uthwidgad och förökt
 Af hielprik, Gifmild hand som blifwit therwid sökt.

* * *

Tu ädla gifmildhet, titt lof skal stadt blifwa
 Så lenge thetta hus kan Genliud frå sig gifwa
 När kyrkian ej mer är, när stenen blifwer grus
 Skal gifmildhet få rum i höga himla hus.»

Uppsatt 1731 enl. räkenskaperna. Stenen är målad i rödbrunt med vita, inhuggna bokstäver. H. 140 cm., B. 88 cm.

Minnessten med inskrift: »År 1869 under Konung Carl XV regering undergick denna kyrka en större reparation och förändrades till korskyrka.» H. 52 cm., B. 93 cm.

A. Roland delin. 1911.

Fig. 74. Sunnersberg. Romansk dubbelgravsten av sandsten. Romanischer Doppelgrabstein (Sandstein).

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 75. Sunnersberg. Gravsten över Clas Ekeblad († 1614) och Brita Kagg († 1601). Grabstein von dem Grabe des Clas Ekeblad und der Brita Kagg. Beginn d. 17. Jahrh.

GRAVSTENAR.

Gravsten av sandsten (fig. 74) över man och hustru; liljestenstyp, romansk. L. 182 cm., B. i övre kanten 128 cm., i den undre 106 cm.

Ligger i tornrummets golv.

Gravsten (fig. 75) av kalksten, inmurad i norra tvärskepets norra vägg; skulpterad framställning av en riddare i rustning, omgjordad med svärd; till höger hjälm och handskar; till vänster en kvinna i sid, veckrik dräkt med dok; i övre hörnen Ekeblads och Kaggs vapen. Inskrift med upphöjda bokstä-

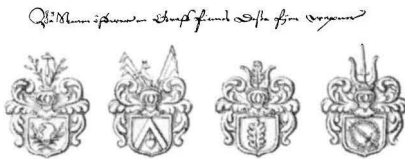

Fig. 76. Sunnersberg. Vapen på Silfverhielmska gravstenen. Teckning i Peringskiölds Monumenta.

Wappen auf dem Grabsteine Fig. 78 nach einer Handzeichnung aus d. J. 1671.

ver på försänkt botten: ANNO 160 1614 TEN AFSOMNADE · S · CLAS · ANDERSON · TIL · FRÖSLVND · OC · LIGER · HER · BEGRAFVEN · MEDH · SIN · KIERA · FRV · S · FRV · BRITA · SOM · AFSOMNAT · ER · ANNO · 1601 · TEN · 24 · DESEMBR · GVD · VPVECKIE · TEM · TIL · EN · EVIGH · GLEDIE · AMEN. L. 220 cm., B. 126 cm.

Denna gravsten var på Hadorphs tid täcksten till en upphöjd gravvård och låg »nordan dher öfver vägen är till predike-stolen som ståår i nordvest hörnet»¹.

Gravsten (fig. 77) av kalksten, inmurad i norra tvärskeppets västra vägg, skulpterad; framställer en riddare i rustning, omgjordad med svärd; till höger hjälm och handskar; i övre hörnen Ekeblads och Halfmånes vapen, i det nedre Kags och Forstenaättens².

Inskrift: ANNO 16[40 · 20 · MART]³ · AFSOMNADE · S · IÖRAN · CLASON · TIL · FRÖSLVND · OC · LIGER · HER · BEGRAFVEN · GVD · VPVECKE · HONOM · TIL · EN · EVIG · GLADIE · I · GVS · RIKE · AME. L. 210 cm., B. 128 cm.

Stenen var inmurad i norra väggen ovan den föregående (Hadorph).

I södra tvärskeppet äro inmurade de stenar (grå kalksten), som en gång utgjort den Silfverhielmska gravvården; sidostenarna framställa i relief de tolv apostlarna (fig. 80) under arkader. Täckstenen (fig. 78), även skulpterad, har i hörnen änglahuvuden och utmed kanterna följande inskrift: TIDEN TILSTUNDAR AT IAGH SKAL SKILIAS HÄDAN I[A]GH HAFUER KÄMPAT EN GODH KAMP IAGH HAFUER FULBORDAT LOPET IAGH HAFUER

Foto. Ch. Hermanssons Eftertr. 1913.

Fig. 77. Sunnersberg.
Gravsten över Jöran Clason Ekeblad
(† 1640).
Grabstein von dem Grabe des Jöran
Clason Ekeblad.

¹ Hadorph hänför med orätt denna och följande gravvård till Gösslunda kyrka liksom även begravningsvapnen, mässkrud och en kalk. På bladet med teckningen av Sunnersbergs kyrka har han emellertid även ritat de vapen, som voro ingravade på kalken, jämte denna anteckning: »På en kalk här i kiörekkan finnes dessa tuenne wapner.»

² Vapnen äro farföräldrarnas: Anders Hansson Ekeblad, regementsråd i Västergötland, slottsloven på Läckö 1543, och Agneta Halfmåne; samt morföräldrarnas: Mattias Nilson Kagg, slottsloven på Läckö 1534, och Elin Lindormsdotter av Forstena-ätten. — Jfr i övrigt bil. I.

³ Senare inlugget.

Foto. Ch. Hermanssons eftertr. 1913.

Fig. 78. Sunnersberg. Gravsten över Måns Silfverhielm († 1645) och Brita Ekeblad. Ursprungligen täcksten till en upphöjd grav, jfr fig. 79.

Grabstein des Obersten Måns Silfverhielm und Brita Ekeblad. Ursprünglich Deckplatte einer erhabenen Grabtumba. Vgl. Fig. 79.

LIKASTE · HANS · KÄRA · HUSFRU · VÄL · BÅRNA · FRU · BRITA ·
 EKEBLAD · SOM · AFSOMNADE · DEN · [] DAG · NÄR · MAN []
 EFTER · CHRISTI · FÖDELSE · SKREF · HENES · SALIGE · KROP ·
 OCH · HÄR · NEDSAT · BLEF ·
 GUD · FRÖGDE · BÄGES · DE-
 RAS · SIEL · AT · KROPARNA ·
 DEM · I · UPSTÅNDELSEN · UN-
 FÅ. L. 220 cm., B. 170 cm.
 Sidostyckenas H. 78 cm.

I trappan till västra kyrkogårdsporten ligger en skulpterad gravsten; inskriften dold. L. 209 cm., B. 154 cm.

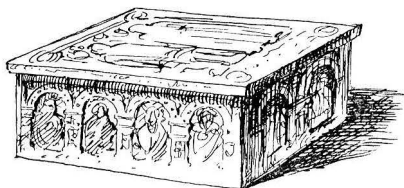

Fig. 79. Sunnersberg. Rekonstruktion av den Silfverhielmska gravstenen. Jfr fig 78 o. 80. Rekonstruktion der Grabtumba der Familie Silfverhielm. Vgl. Fig. 78 u. 80.

¹ Vapnen — avbildade i Monumenta (fig. 76) — äro mannens föräldrars: Isaac Henriksson Silfverhjelms, v. president i Svea Hovrätt † 1650, och Anna Göransdotter Ulfsparre, samt hustruns föräldrars: Anders Classon Ekeblad f. 1581, kammarjunkare hos Gustaf II Adolf † 1614, och Barbro Krabbe. — Jfr i övrigt bil. I.

HÄLLIT TRONA HÄR-
 EFTER ÄR MIGH FOR-
 WARAT RÄTFÄRDIG-
 HETENS KRONA. Å
 mittfältet en riddare i
 rustning med hjälm till
 höger, svärdet i höger
 hand och till vänster
 hans hustru i fotsid
 dräkt med dok. Vid
 mannens huvud Silfver-
 hielms och Ulfsparres
 vapen, vid hustruns
 Ekeblads och Krabbes¹.
 Inskrift: HÄR · LIGER ·
 BEGRAFUEN · VÄLB ·
 SALIGE · MAN · ÖF-
 VERSTE · MÅNS · SÖL-
 FUERHIELM · HETE ·
 HAN · I · DANMARCK ·
 AF · FIENDEN · SLA-
 GEN · BLEF · DEN · 6 ·
 JULII · NÅR · ÅR ·
 1645 · SKREF · TES-

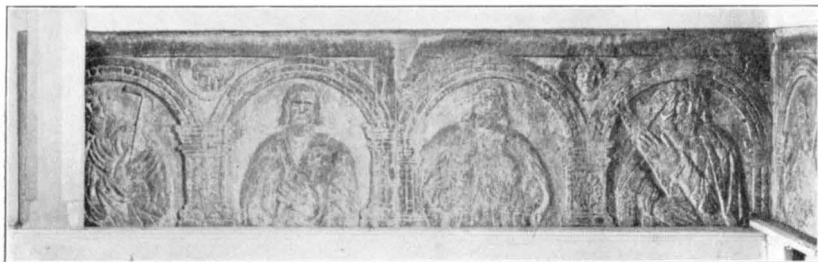

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 80. Sunnersberg. Sidostycke till den Silfverhielmska gravnen, jfr fig. 79.
Seitenstück der Grabtumba der Familie Silfverhielm. Vgl. Fig. 79.

Tvenne mindre Ekebladiska begravningsvapen. Det ena (fig. 83) (H. 89 cm., B. 77 cm., stångens L. 66 cm.) med sköld av trä och målat sköldemärke, hjälm och hjälmprydnad av trä, bladverk av målad plåt. — Det andra (fig. 84) (H. 84 cm., B. 77 cm., stångens L. 158 cm.) med sköld och sköldemärke, skurna i trä liksom hjälmen; byglar och bladverk av målad plåt. Inskriftstavla: DEN EDLE OCH WELBORNE JÖREN CLASSON TIL FRÖSLUNDA DEN 20 MARTI 1640. (Jfr bil. I.)

BEGRAVNINGS-
VAPEN.

I Monumenta finnas dessutom avtecknade 14 begravningsvapen (fig. 81—82), därav fyra äldre, målade på kvadratiske träplattor (jfr vapen i Strö kyrka fig. 113). De övriga skurna i trä.

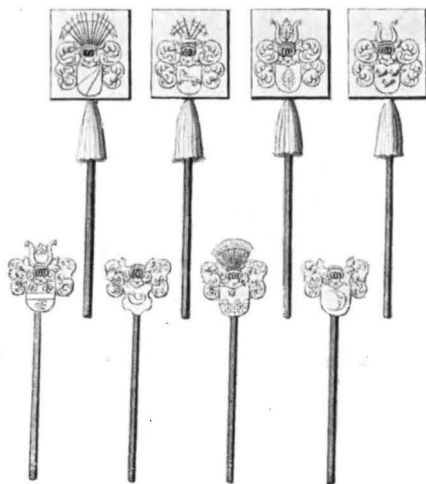
Hadorph nämner, att Clas Andersson Ekeblads 16 anvapen förvarades i kyrkan — några av dessa finnas troligen bland de avbildade.

Värja med tveggad, enkel, oornerad klinga; fästet numera borta; skida av läder.

Inv. 1829 omtalar, att i Silfverhielmska gravkoret hängt sorgfana, bröstharnesk och värja. Säve omnämner 1863 värjan och sorgfanan.

Timsten (solvisare) i form

Die vier ältesten von dem 17ten Jahrhundert, wie sie in der Kirche zu Strö aufbewahrt

VÄRJA.

SORGFANA.

Fig. 81. Sunnersberg. Nu försvunna begravningsvapen, efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

Jetzt verschwundene Funeralwappen aus d. 17. Jahrh. nach einer Handzeichnung von 1671.

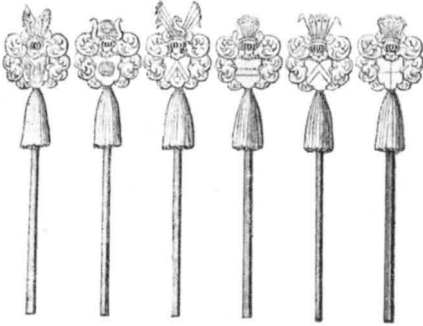

Fig. 82. Sunnersberg. Nu försvunna begravningsvapen, efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

Jetzt verschwundene Funeralwappen aus d. 17. Jahrh. nach einer Handzeichnung von 1671.

av en enkel kalkstensplatta (L. 90 cm., B. 44 cm.) med inhuggna siffror; 1700-talet. Ligger nu såsom trappsten vid östra kyrkogårdsporten.

KLOCKOR.

I tornet hänga tvenne klockor. Den ena från medeltidens senare del med en inskrift, där bokstäverna stå mycket ojämnt, en är upp och nedvänd. Inskriften i minuskler lyder: awe maria gracia plena dus tecum n ris dub (=ave Maria gracia plena d[omin]us tecum [i]n [mulie]ri[bu]s du(=tu) b[enedicta]=hell dig, Maria, full av nåd, Herren är med dig, välsignad du bland kvinnor). Fig. 85. H. 80 cm., Diam. 77 cm.

Den andra klockan är gjuten av mästare Nils Billsten från Skara 1752 och rikt ornerad (fig. 86). Följande versifierade inskrift:

När ljudet mitt månd kalla,
Och i tin öron falla,
Kom christen i Guds hus;
Ther Herrans ord att höra,
Som hjertat titt kan röra.
Och gifva kraftigt ljus

samt:

Att tu kanst vägen finna,
Till nådastolen hinna,

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 83. Sunnersberg. Begravningsvapen över en Ekeblad.

Ekebladsche Funeralwappen aus dem Anfang d. 17. Jahrh.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 84. Sunnersberg. Begravningsvapen över Jöran Classon Ekeblad († 1640).

Funeralwappen vom J. 1640.

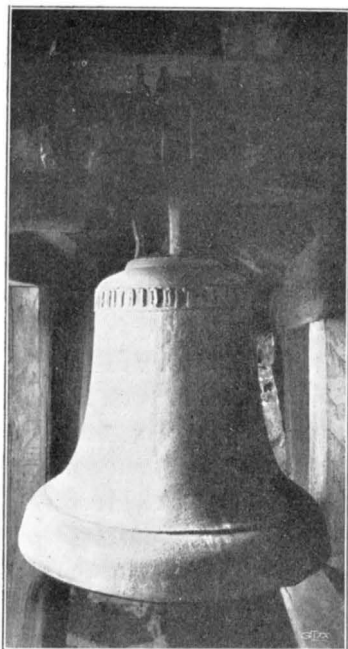

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 85. Sunnersberg. Klocka från medeltidens slut.
Glocke aus dem Ende des Mittelalters.

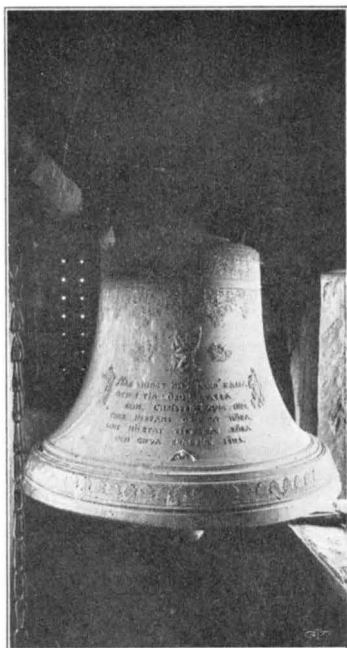

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 86. Sunnersberg. Klocka, gjuten av Nils Billsten i Skara år 1752.

Glocke, von dem Glockengisser Nils Billsten in Skara 1752 gegossen.

Och niuta siälaro.
Mot samvetssåren tina,
I Christi död och pina,
Sidst hos Gud evigt bo.

H. 77 cm., Diam. 100 cm.

Sammanfattning av Sunnersbergs kyrkas konsthistoria.

I. Romansk sandstenskyrka med rektangulärt långhus, lägre och smalare, rakslutet kor (fig. 87, A). Utan sockel. Sannolikt plant innertak av trä. 1100-talets slut. Från denna period finnes kvar en liljesten.

II. Sakristia, vapenhus och torn tillbyggas under medeltidens lopp. Den inbördes ordningsföljden dem emellan kan ej bestäm-

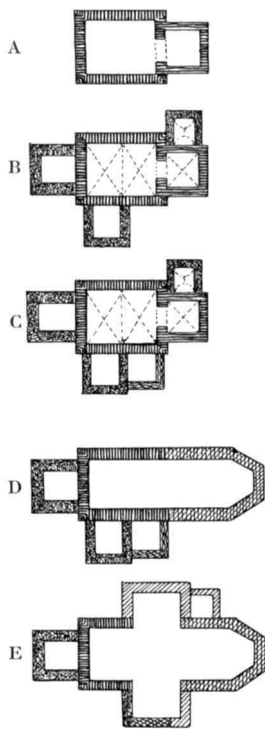

Fig. 87. Sunnersbergs kyrkas planutveckling.
Entwicklung des Grundrisses der Kirche.

mas. — Troligen välves kyrkan redan under medeltiden (fig. 87, B). — En ännu bevarad ringklocka med inskrift i minuskler har tillkommit under denna period.

III. 1645 tillbygges Silfverhielmska — sedermera Ekebladiska — gravkoret med sitt monument (fig. 87, C). — Från 1600-talets början förskriva sig tvenne skulpterade gravstenar samt begravningsvapen.

IV. 1709 rives det romanska korpartiet; kyrkan utvidgas åt öster och får därvid 3-sidig koravslutning. Liten sakristia uppföres på norra sidan, valven ersättas med ett trätak, som år 1713 dekoreras med målning av Petter Wernberg (fig. 87, D). — Under 1600-talets slut tillkomma ny altartavla, predikstol, silver, ljusarmar, textilier m. m., skänkta av adeliga personer i trakten.

V. Vid 1700-talets mitt (1752) tillkommer en ringklocka och vid århundradets slut får kyrkan en vacker altartavla (av van Dyck?), en ljusarm, silver och textilier. Huvudsakligen skänker av familjen Ekeblad.

VI. Ombyggnad 1869. Vapenhus, gravkor och sakristia raseras; korsarmar och ny sakristia uppföres (fig. 87, E). Nytt ytter- och innertak, det senare av pärlade bräder. Ny inredning med läktare, öppna bänkar, altarbord, altarring.

Résumé.

Die Entwicklungsgeschichte der Sunnersberger Kirche lässt sich nicht unmittelbar von dem bestehenden Gebäude ablesen. Eine Zeichnung vom J. 1671 (Fig. 54, vgl. S. 19) zeigt uns jedoch die Hauptteile der mittelalterlichen Kirche. Von dieser bestehen noch die westlichsten Teile. Die ursprüngliche Kirche war aus gehauenen Sandstein in unregelmässigen Schichten und ohne Sockel aufgeführt. Sie bestand aus einem rektangulären Langhause mit einem schmaleren, gerade abgeschlossenen Chor (Fig. 87, A). Die Kirche hatte wahrscheinlich zuerst eine hölzerne Decke, wurde aber später überwölbt. Im Mittelalter wurden Sakristei, Vorhalle (*vapenhus*) und Westturm angebaut, sämtliche aus Feldsteinen aufgeführt (Fig. 87, B). In welcher Reihenfolge, ist nicht zu bestimmen. Die erste Kirchenanlage ist wahrscheinlich gegen Ende d. 12. Jahrh. zu setzen. Die Kirche ist nämlich älter als die Granitkirchen, z. B. Otterstad, aber jünger als die aus regelmässigen Sandsteinquadern aufgeführten, mit Sockel versehenen Kirchen, wie S. Maria, Skalunda u. s. w. Vgl. S. 177.

Im J. 1645 wurde an der Südseite des Langhauses eine Grabkapelle für den Obersten Silfverhielm und seine Gattin angebaut. Die Kapelle hatte einen reich ausgebildeten Dachhelm (Fig. 54). Die Kirche war im Beginn des 18. Jahrh. zu eng. Im J. 1709 wurde sie deshalb gegen Osten erweitert, wobei der ursprüngliche Chor abgerissen wurde (Fig. 87, D). Bei derselben Gelegenheit wurden die alten Gewölbe abgetragen und mit einer hölzernen Decke ersetzt. Diese wurde im J. 1713 von dem Maler Petter Wernberg mit dekorativen Malereien versehen, figürlichen Darstellungen auf blauen Grunde von Grisailleornamenten umgeben. Schliesslich erfuhr die Kirche im J. 1869 eine gründliche Umänderung. Die südliche Vorhalle und die Grabkapelle wurden zum grössten Teile abgetragen. Zwei Kreuzarme wurden südlich und nördlich angebaut, mit teilweiser Benutzung der Mauer der älteren Anbauten (Fig. 87, E). Das Innere wurde gänzlich umgestaltet: eine neue Decke mit offener Sparrenkonstruktion, 3 neue Lettner, neue Bänke u. s. w. Das Innere der jetzigen Kirche (Fig. 55—56) zeigt deshalb fast keine Spuren von dem älteren Kircheninterieur.

Von besonderem kunstgeschichtlichen Interesse ist aber das Altargemälde (Fig. 60), eine Darstellung der Leiche Christi von Engeln getragen. Das Werk wird von einer alten, bis in das 18. Jahrh. zu verfolgenden Überlieferung *Antonis van Dyck* zugeschrieben. Spätere Restaurierungen in den Jahren 1855 und 1869 haben das Studium der Farben der Gemälde erschwert. Ganz abzulehnen ist die Überlieferung vielleicht nicht. Vgl. die Darstellungen »Dædalus und Icarus«, »Augustinus« und »Sebastian« von v. Dyck. Das Gemälde wurde im J. 1779 von dem Grafen Clas Julius Ekeblad der Kirche als Gabe überreicht. Die Familie Ekeblad wohnte sei mehr als zwei Jahrhunderten in der Gegend. Der Urgrossvater des Donators, Johan Ekeblad (1629—1697) war eine Zeit an der schwedischen Gesandtschaft in England angestellt und war selbst später schwedischer Gesandter in Frankreich. Von ihm könnte also dieses Gemälde nach Schweden und dem alten Stammgute der Familie zu Stola (in dieser Gegend) gebracht worden sein. — Die frühere Altaraufstellung war, wie die noch bestehende Kanzel aus geschnitztem und gemaltem Holz, ein Geschenk des Grafen M. G. De la Gardie (vgl. S. 19) um 1680. In der Kirche befinden sich mehrere skulptierte Grabsteine aus d. 17. Jahrh. (Fig. 75, 77, 78) und ein romanischer Doppelgrabstein (Fig. 74). — Vier ovale, auf Kupfer gemalte Bildnisse (Fig. 72) sind wahrscheinlich dem schwedischen Maler Johan Aureller d. J. (um 1700) zuzuschreiben.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 38. Strö kyrka från sydost.
Situationsbild der Kirche von Südosten.

STRÖ KYRKA.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

ANNEX TILL SUNNERSBERG.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II:1, s. 77. — LINDSKOG, III, s. 158. — LJUNGSTRÖM, s. 124—6. — WENNERBLAD, s. 40, pl. 147. — P. A. SÄVES BERÄTT. i ANT. TIDSKR. III, s. 147. — LAMPA, Inv. 1583, s. 31 i V. F. T. III: 3—4.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD Monumenta IX, n:o 3, fol. 114—116 (ext. fr. S., gravvård, begravningsvapen) n:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 83. (Avb. runsten vapen å klocka). — A. T. A.: Kopia efter Peringskiöld (3 blad); 3 teckningar (östra korfönstret, sten med kors, bildsten framställande nattvarden); 2 foto. (ext. fr. S., int. mot Ö.); avskrift ur Hadorph; inv. 1829; berättelse om adliga gravar; skrivelse $2\frac{1}{4}$ 1881 från pastor ang. skulpterade stenar. — SKARA DOMK. A.: Skara stifts bok. — SKARA ST. O. GYMN. BIBL.: Topogr. saml. s. 62—66, 127—30. Samling af Inscriptioner på klockor i Skara Stift, s. 125. Inscriptioner på Epitaphier, Grafstenar m. m. vid Skara Stifts kyrkor, s. 207—210.

Kyrkans arkivalier: LANDSARKIVET I GÖTEBORG. De konsthistoriskt intressanta uppgifterna träffas i följande volymer: B. 2, innehållande sockenstämmo-protokoll rörande Strö 1753—65; L. I.: räkenskaper 1731—87. — I MODERKYRKANS (Sunnarsberg) ARKIV förvaras: G. N:o 1, innehållande inventarier 1707, 1715, 1745, 1757; K. I n:o 1, innehållande sockenstämmo-protokoll ang. Strö 1769—1827; K. I n:o 2: dito 1827—47. Dessutom handlingar från nyare tid.

Kyrkogården.

Strö kyrka ligger på en dominerande ås med vid utsikt över KYRKOgåRD. slätten. Kyrkogården, som omger kyrkan, utbreder sig huvudsakligen i söder och öster samt omgives av en i kallmur uppförd, ej fullt meterhög gråstensmur utan avtäckning. I muren ligger en runsten (TORIN I: 22 i V. F. T. II). Kyrkogårdsporten i väster består av tvenne granitstolpar och mellan dessa enkla, smidda järngrindar från 1800-talet.

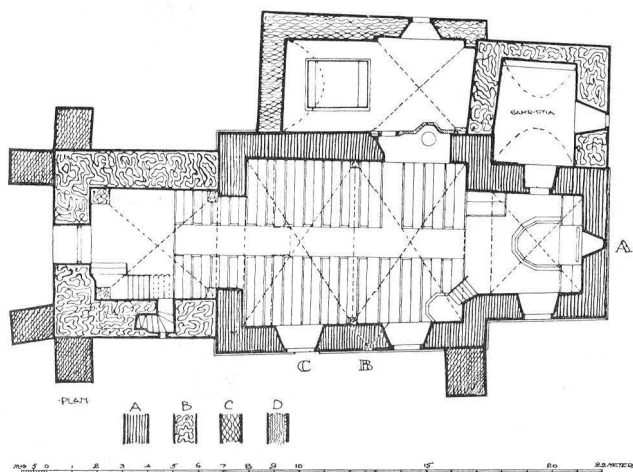

Fig. 89. Strö kyrka. Plan. Skala 1 : 300.
Uppmätning av A. Roland 1911.
Grundriss.

Kyrkobyggnaden.

Strö kyrkas äldsta delar — nuvarande långhus och kor (plan LÅNGHUS O. KOR. MATERIAL. fig. 89, period A) — äro uppförda av grå, huggen sandsten, så vitt man kan se på oputsade murytor, synliga från tornets andra våning, sakristians och gravkorets vindar. Stenarna ligga i mindre regelbundna skift (H. 14—23 cm.). Av de övre skiften i långhusets nordöstra mur är ett blandat med gråstenar, liksom det inre murskalet. I korets södra mur äro tvenne skulpterade stenar insatta (se s. 87). Såväl långhusets som korets murar, vilka hava förband med varandra, ligga i kalkbruk med breda, utstrukna fogar. Från gravkorets vind är kvaderrits synlig i norra långhusmurens fog-

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 90. Strö kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 91. Strö. Interiör mot öster.
Inneres der Kirche gegen Osten.

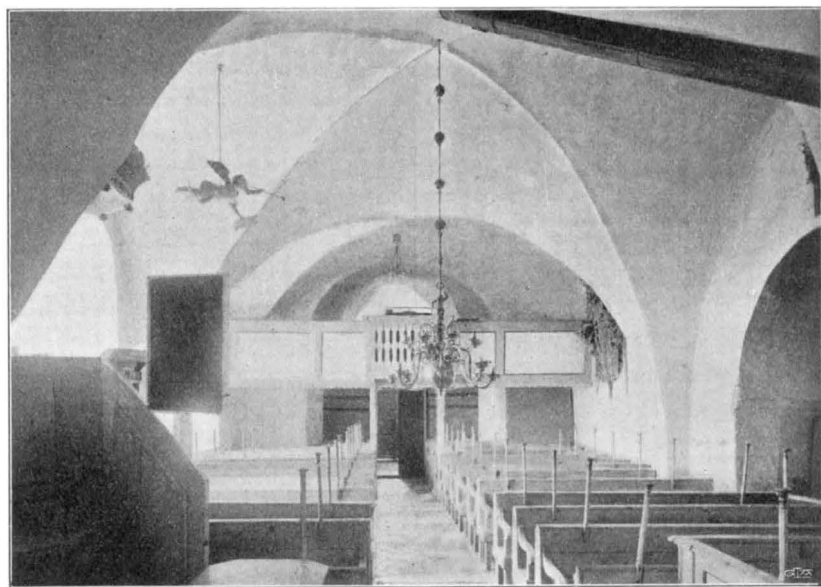

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 92. Strö. Interiör mot väster.
Inneres der Kirche gegen Westen.

bruk. Egentlig sockel saknas. — Yttermurarna äro numera spritputsade och vitkalkade — det senare 1910. — Taktäckningen utgöres nu av brunmålad järnplåt, pålagd 1894, förut av handkluven ekspån. Takstolar i såväl kor som långhus av sågat virke — alltså av tämligen ungt datum. — De nuvarande stora, rundbågiga fönstren äro i sen tid utvidgade och förstörade — troligen under 1800-talet. — Den ursprungliga huvudingången, som låg i söder, blev på 1800-talets mitt igenmurad. Huvudporten ligger nu i väster. — Långhusets golv utgöres av kalkstenshällar, däribland två gravstenar (se s. 100). Koret har trägolv. Av räkenskaperna framgår, att stenhällarna inlades 1769. —

Fig. 93. Strö kyrka från sydost år 1671 enligt teckning i Peringskiölds Monumenta.
Die Kirche im J. 1671, nach einer Handzeichnung.

Invändigt äro murarna slätputsade och vitkalkade. — Kor och långhus övertäckas av tre ribblösa, rundbågiga kryssvalv, vilande direkt mot murarna utan markerade sköld- och gördelbågar. Valven äro slagna av gråsten och kalkstensflis med skiften parallella med hjässlinjerna. När kyrkan välvdes, är obekant. Valven äro dock äldre än den rundbågiga tornbågen, som är av tegel. Detta bevisas förutom genom det olika materialet även därav, att putsen på bågen delvis strukits ut på valvet. Som bågen troligen är samtida med tornet, skulle kyrkan varit välvd, innan detta tillbyggdes. — Den ursprungliga triumfbågen är i senare tid — troligen på 1600-talet — förstörad, varvid möjligen strävpelaren i söder tillbyggdes. Denna synes på teckningen i Peringskiölds Monumenta (fig. 93).

Den ursprungliga kyrkan kan, delvis med hjälp av ovan nämnda teckning (fig. 93), rekonstrueras. Den bestod av rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor — allt uppfört av sandsten utan sockel. Murarna voro oputsade och med kvaderrits i fogarna. I korets södra mur voro insatta två skulpterade stenar. Den ena (fig. 95) framställer från höger: den helige Mikael

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN.

SKULPTERADE
STENAR.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 94. Strö. Södra kormurens övre del med tvenne skulpterade stenar fig. 95 och 96.

Der obere Teil der südlichen Chormauer mit zwei mit Figuren verzierten Steinen.

med gärningarnas vågskål och djävulen; en mänsklig figur med armar vid sitt bröst — är en vanlig allegorisk framställning av jorden, Terra, som närer djuren med sin kropps mjölk. Emellertid synas här andra djur i möjligen angripande ställning, varför man med skäl kan föreslå bildens tydning som människan i helvetet. — Den andra stenen (fig. 96), vars ena hälft saknas, framställer nattvarden.

Dessa tvenne skulpterade stenar äro troligen huggna av olika mästare, tillhörande den skulpturgrupp, som arbetat i Gösslunda (s. 114) och gjort Skalunda-funten (s. 172). De torde vara utförda under 1100-talet, kanske avsedda för en annan kyrklig byggnad. Deras nuvarande plats är emellertid den ursprungliga i denna kyrka; murarna synas vara orörda, med undantag av ett förstorat fönster, som förstört den ena stenen; ovan dem är det ursprungliga hammarbandet bibehållet, och som en fris torde dessa tvenne stenar nära murkrönet ha tjänat. Detta sätt att pryda kyrkorna med

A. Roland delin. 1911.

Fig. 95. Strö. Romansk sandstensskulptur i kormuren. Människan i helvetet. Mikael med gärningarnas vågskål.

Romanische Sandsteinskulptur in der Chormauer. Die Hölle. Der hl. Michael mit der Wage der Vergeltung.

A. Roland delin. 1911.

Fig. 96. Strö. Romansk sandstensrelief i kormuren framställande nattvarden.
Romanische Sandsteinskulptur in der Chormauer.
Die Einsetzung des Abendmahls.

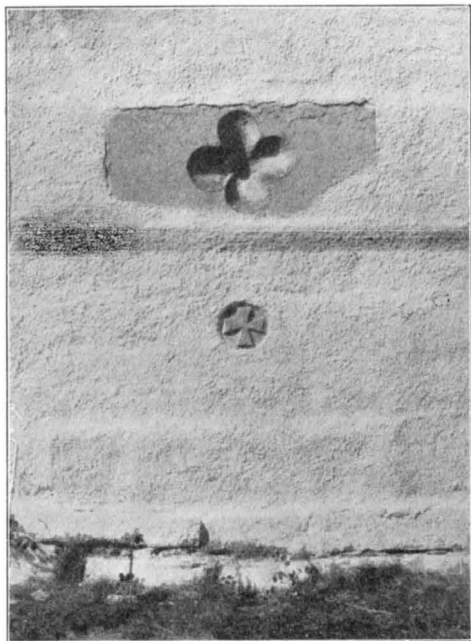

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 97. Strö. Fönsteromfattning och skulpterat kors å korets östra mur.
Romanisches Fenster und Kreuzrelief auf der östlichen Chormauer.

Teckningen i Monumenta visar ett troligen ursprungligt fönster i korets syd- och västmur samt ett tvådelat på långhuset — detta senare sannolikt uppbrutet, när i samband med välvningen det ursprungliga, högt placerade igenmurades. — Portalen låg i söder. Dess utseende

skulpterade stenar finna vi tämligen allmänt i Skåne, på Gotland¹ och flestades i norra Västergötland, där lätt bearbetad sten fanns tillgänglig. Det var ett inflytande från den lombardiska konsten, förmedlat av de lombardiska konstnärer, som arbetat vid Lunds domkyrka². Dessutom i östra korväggen ett i sandsten hugget kors i en cirkelrund fördjupning (fig. 97).

Av den ursprungliga kyrkans fönster finnas ännu tvenne bevarade. Det ena i korets östmur (fig. 97 o. 98, å planen markerat vid A), starkt skrånande, med en liten cirkelrund öppning i en omfattningssten av sandsten med fyrpassformad fördjupning³. Nu igensatt. — Det andra — likaledes igenmurat och delvis dolt av valvet — sitter i långhusets södra mur ganska nära murkrönet och är svagt spetsbågigt (fig. 99, å planen markerat vid B).

¹ ROOSVAL: Die Kirchen Gotlands. Sthlm 1911, s. 102—105.

² Jfr s. 28, not. 2.

³ Ett liknande fönster, ehuru med avlång öppning i Marka kyrka, Vilske härad, Skaraborgs län.

känner man ej, då den nu är igensatt och döljes under putsen (å planen markerad vid C). — Ursprungligen var kyrkan icke välvd, utan täckt med plant trätak, vilket synes av märken i putsen ovan valven. — De ursprungliga hammarbanden av ek äro å koret bibehållna med märken efter tätsittande takstolar, av vilkas konstruktion man ser märken i östgavelns puts (fig. 100).

Under medeltidens lopp välvdes sedan kyrkan och tillbyggdes SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR. med sakristia i norr och vapenhus i söder. Troligen mot medeltidens slut tillfogas i väster ett torn.

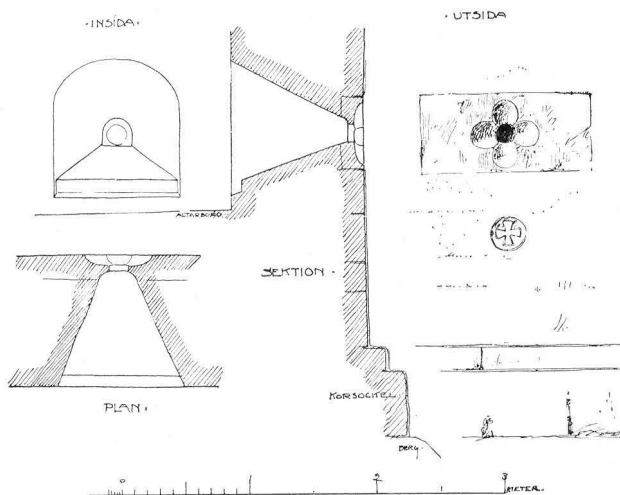

Fig. 98. Strö. Ursprungligt fönster i korets östmur.
Uppmätning av A. Roland 1911.

Ursprüngliches Fenster in der östlichen Chormauer.

I nyare tid har kyrkan undergått mindre betydande förändringar. Inv. 1583 meddelar, att »Kyrkio takitt är förlorat». — I norr uppfördes ett gravkor under 1500-talets sista årtionden, och på 1600-talet förstörades troligen triumfbågen. Vid denna tid tillfogas sannolikt även strävpelarna vid torn och långhus. — Under 1700-talet står kyrkan tämligen orörd, medan avsevärda förändringar vidtagas under det följande århundradet. Då raseras vapenhuset och sydportalen igenmuras, nya fönster upptagas och de gamla förstöras, äldre takstolar ersättas med nya, och taket belägges med plåt.

Sakristian är uppförd av gråsten och täckt med ett svagt SAKRISTIA. spetsbågigt tunnvalv av gråsten. Västra muren är till cirka 75

cm. påbyggd med tegel i samband med gravkorets byggande. Yttertak täckt med brunmålad plåt (1894). — Utmed norra väggen är invändigt murad en bänk. Å östra väggen ett rektangulärt litet fönster. Dörröppningen mot koret har segmentbåge och har stängts av en numera i sakristian undanställd, medeltida dörr av ekplankor, klädd med järnlameller. Dessa äro fastsatta med järnspikar med runda och fyrbladiga huvuden. Nyckelskylt och portklapp enkla.

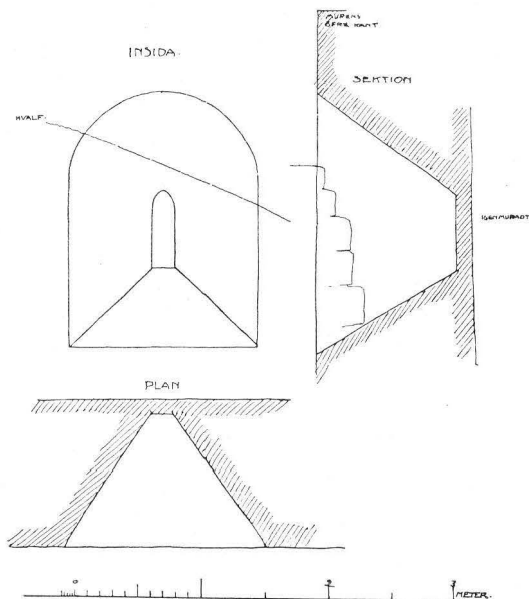

Fig. 99. Strö. Ursprungligt fönster å långhusets sydmur.
Uppmätning av A. Roland 1911.
Ursprüngliches Fenster an der Südseite des Langhauses.

VAPENHUS.

På teckningen i Monumenta (fig. 93) synes i söder ett vapenhus — sannolikt medeltida. Av vad slags sten det var uppfört, är ovisst. Teckningen visar visserligen samma material som den övriga kyrkan, men gör så även beträffande sakristian, som dock är byggd av gråsten. — Vid 1800-talets mitt (enl. muntlig uppgift) raserades emellertid vapenhuset.

TORN.

Under medeltiden har även ett torn tillbyggt, ridande på långhusets västgavel (fig. 103). Vid tornets halva höjd är utvändigt en avsats, som 1738 täcktes med kalkstenschällar. 1600-talsteckningen visar, att avsatsen förut var obetäckt, ty där växte en buske. Murverket är av grå- och sandsten i tjockt kalkbruk. Tornet är inrett i tre

våningar. Den nedersta, som tjänar till vapenhus, är täckt med ett kryssvalv av tegel utan ribbor. Valvet är av en hel stens tjocklek (tegelformat $28 \times 14 \times 7$ cm.). Ovanför detta ses i murarna hål efter bjälkar från en äldre takanordning. Det nuvarande valvet slogs 1732, men dessförinnan var bottenvåningen välvd (räkensk.

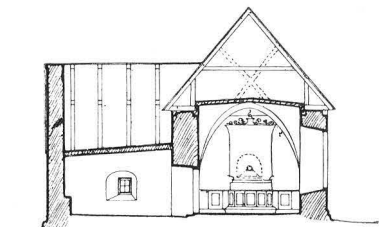

Fig. 100. Strö. Tvärsnitt genom kor och sakristia mot öster. Uppmätning av A. Roland 1911. Querschnitt durch Chor und Sakristei gegen Osten.

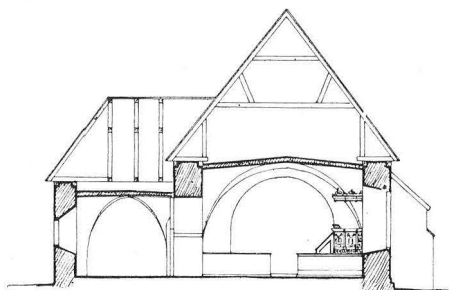

Fig. 101. Strö. Tvärsnitt genom långhus och gravkor mot öster. Uppmätning av A. Roland 1911. Querschnitt durch Langhaus u. Grabkapelle gegen Osten.

1732). — Tornbågen, som är av tegel med anfangslistor av sandsten (fig.102), bröts troligen upp samtidigt med tornbygget. — Dörröppningen i väster är upptagen, när långhusets södra port igensattes vid 1800-talets mitt. 1829 fanns den ej. Den är hög och rundbågig; översta partiet försett med fönster. Enkla träportar. — I södra muren leder en trappa till andra våningen, sedan stegar till den tredje. Denna belyses av fyra ursprungliga, rektangulära ljudöppningar, övertäckta med väldiga ekplankor, vilka äro till 50 cm. inmurade å båda sidor. (Tjocklek 15—20 cm., B. 50 cm.). I denna våning hänga kyrkans tvenne klockor (se s. 105). — Tornets avslutning utgöres av en hög, spetsig spira, klädd med ekspån. Denna är tillkommen efter 1671, ty teckningen från denna tid (fig. 93) visar ett spåntäckt sadeltak med brädfodrade gavlar. Å andra sidan nämna de bevarade räkenskaperna 1731—1787 intet om tornspira uppförande. Det är sålunda troligt, att den blivit byggd mellan 1671 och 1731.

Vid slutet av 1500-talet¹ tillbyggdes i norr ett gravkor åt Bengt Gabrielsson Oxenstierna

Fig. 102. Strö. Tornbågens anfangslist. Impost des Turmbogens. GRAVKOR.

¹ En uppgift i Skara St. o. Gymn. Bibl. topogr. saml. meddelar, att koret »är bygd 1586, som en uthuggen sten vid ingången ger til känna». Denna kan numera ej upptäckas.

(jfr s. 99. not. 1) och hans familj. Material putsat tegel. Ytter-
taket täckt med brunmålad plåt (1894). Det inre har valv av tegel
— i den västra delen tunnvalv parallellt med långhuset, i den östra
ribblöst kryssvalv. På långhusets norra mur synas från gravkorets

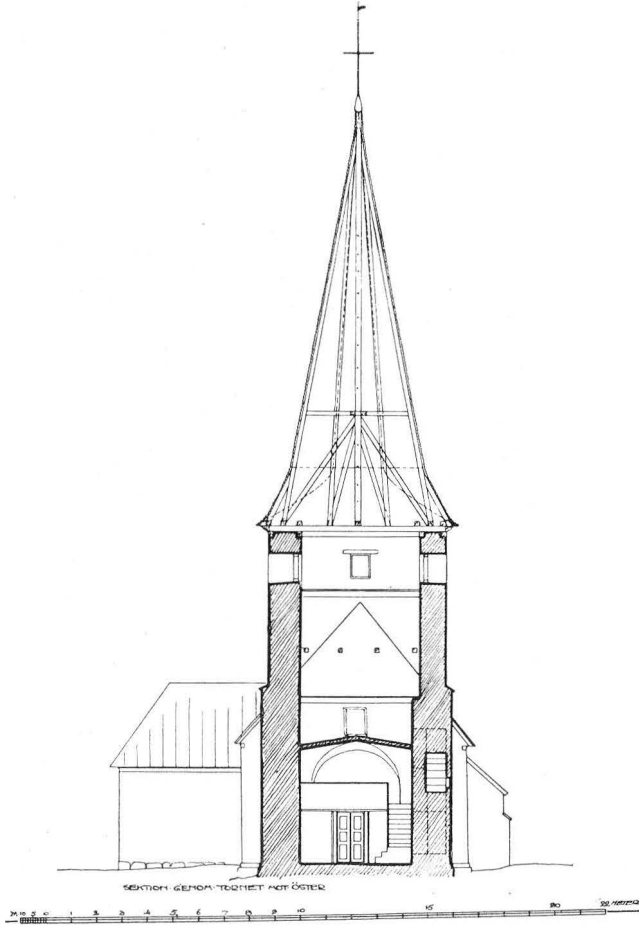

Fig. 103. Strö. Genomskärning genom tornet, sedd mot öster.
Uppmätning av A. Roland 1911.

Querschnitt durch den Turm gegen Osten, den ursprünglichen Westgiebel zeigend.

vind märken efter ett förutvarande kryssvalv även över den västra
delen. När förändringen skedde, är obekant. — Planen synes antyda,
att gravkoret blivit uppfört i tvenne repriser; den västra delen har
nämligen tjockare murar än den östra. På från vinden synligt
murverk kan emellertid ett sådant förhållande icke konstateras.

Här synas murarna i stället uppförda i en följd. Öppningen mot kyrkan, som troligen är samtida med gravkoret, är rundbågig med profilerade anfangslistor. Den har i sen tid igenmurats med en tunn vägg, och nu står gravkoret i förbindelse med den övriga

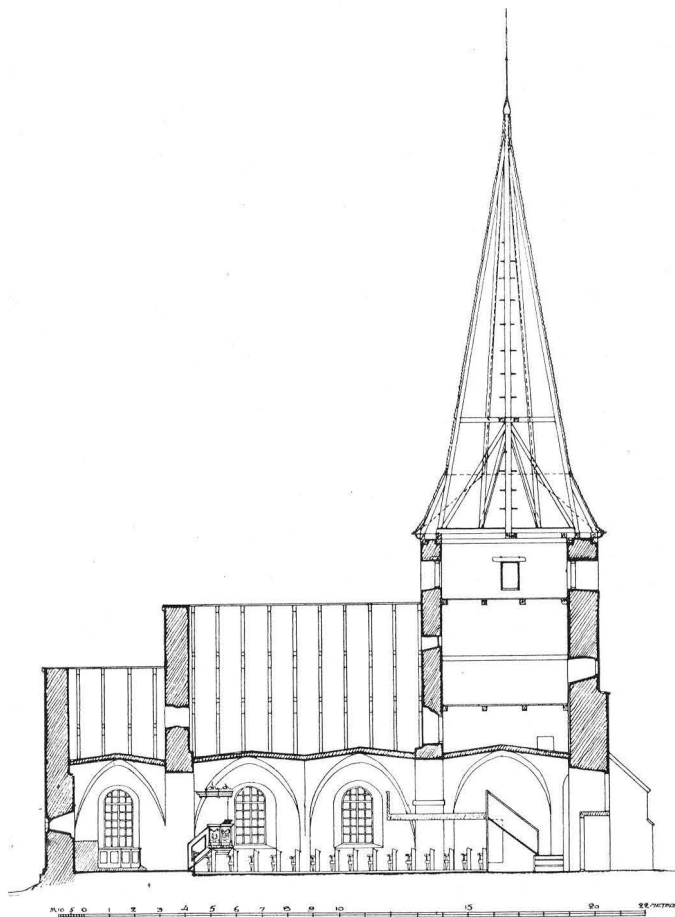

Fig. 104. Strö. Längdgenomskärning mot söder.
Uppmätning av A. Roland 1911.
Längsschnitt gegen Süden.

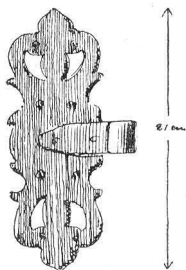
kyrkan genom en rektangulär dörröppning. Under golvet ett nu igenmurat gravvalv, vari kistorna förvaras. Om gravmonumentet se s. 99. — Gravkoret användes numera till materialbod och förvaring av kol.

Kyrkan uppvärms av en järnkamin, stående i en nisch i den igenmurade valvöppningen mot gravkoret.

UPPVÄRM-
NING.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altaret (H. 105 cm., L. 158 cm., B. 86 cm.) är murat och täckt med en kalkstenshäll, däröver en träskiva. Altarringen, enkelt fyllningsarbete från 1700- eller 1800-talen. — Altarprydningen utgöres av en oljemålning på duk inom skulpterat ramverk. Tavlan (H. 120 cm., B. 94 cm.), föreställande Kristus på korset, är ett enkelt arbete; troligen kopierad efter en gravyr av en korsfästelse av Rubens, nu i museet i Antwerpen, med vilken tavla den är överensstämmande, ehuru omvänd. Ramverket med enkla, i trä skurna girlander, kransar och akantusvoluter, är målat i grått med ornamenten i guld och vitt. Ätterna Lillies och Stenbocks vapen, skurna i trä, äro anbragta å altarprydningens postament och ange som donatorer greve Axel Lillie på Lindholmen¹ och hans maka Maria Elisabeth Stenbock (se bil. I). 1600-talets senare del.

Gångjärn. Å KÅLLANDSKIRKAN.

Fig. 105. Strö. Gångjärnsbeslag å korbänk.
Scharnierbeslag aus Eisen.

År 1786 beslöts på en sockenstämma att låta måla altarprydningen, »hvarvid brukas en vacker pärlefärg såsom botn med guld».

En äldre altarprydning »af snickare arbet» nämner Hadorph. Den var skänkt av Bengt Gabrielsson Oxenstierna och hans maka (jfr s. 99, not. 1) och är nu förkommen.

SIDOALTARE. På 1700-talet fanns ett kvinnoaltare² i kyrkan, ovisst varest I inv. 1715 nämnas »kläder på qvinnoaltaret»; i inv. 1757 saknas de dock.

PREDIKSTOL. Även predikstolen är skänkt av greveparet på Lindholmen, vilkas i trä skurna vapensköldar fylla ett av barriärens fält, medan i de övriga hänga skulpterade girlander och kransar. Från ljudtaket nedhänger en förgylld, skulpterad duva. Predikstolen är målade som altarprydningen.

BÄNKAR. Bänkarna äro öppna, soffartade, men av god hållning, målade i ljusst blågrön färg. Sannolikt från 1800-talets förra hälft.

¹ Lindholmens gård är belägen i Strö sn.

² På kvinnoaltaret nedlade kvinnorna offer, när de första gången efter barns-börd besökte kyrkan. Ett dylikt, år 1699 till Angereds kyrka i Västergötland skänkt altare finnes i Göteborgs museum. Jfr C. LAGERBERG: Vägledning för besökande i Göteborgs musei historiska avdelning och myntkabinett, Göteborg 1906, s. 62.

Å ömse sidor om altaret slutna bänkar. I koret vid triumfbågen på norra sidan en sluten herrskapsbänk med vackra beslag (fig. 105). — På varje bänk äro fästade tvenne ljushållare av trä.

I kyrkans västligaste del är läktaren uppförd, troligen under 1700-talet. I senare tid är tillfogat ett framskjutande mittparti, som vilar på kolonner och rymmer ett orgelharmonium. Barriär med enkla fyllningar och ramstycken (fig. 92).

Kyrkans medeltida dopfunt av sandsten står på kyrkogården. Skålen enkelt ornerad. Troligen västgötaarbete från romansk tid. H. 73 cm., Diam. 69 cm. (Fig. 106).

Dopställ av trä, enkelt, från 1800-talet.

Dopskål av tenn med två handtag, det ena i form av en mussla, det andra av en ring. Stämplor: 2 sköldar med PHLD (= *Per Herman Lundén*, jfr s. 14, not. 2), en med LKP (= *Lidköping*) — E3 (= 1811) — tre kronor på refflad botten. H. 7 cm., Diam. 19 cm.

Domsängel, målad träskulptur, med basun och språkband hänger vid predikstolen. (L. 106 cm.). — Krucifix, litet, skuret i trä och målat. Båda äro torftiga arbeten från 1600-talet.

Kalk av silver med enkel, driven ornering på nod och fot. Inskrift: »Den 4 Jan. 1808». Stämplor: tre kronor — guldsmeds-signaturen IFG — Lidköpings vapen — A3 (= 1807) H. 22 cm. — Tillhörande paten av silver. Årsbokstav saknas, eljest samma stämplor som å kalken. Diam. 13,5 cm. Fig 107, A.

Sockenbudskalk av silver; skålen invändigt förgylld. Enkel ornering. På skålen graverat ett hjulkors. Troligen från början av 1700-talet (H. 13,3 cm). Tillhörande paten (Diam. 8 cm.) och oblatask, oval (H. 3,4 cm., L. 6,8 cm.) av silver. Stämplor saknas. Fig. 107, B.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 106. Strö. Dopfunt av sandsten.
Romanischer Taufstein (Sandstein).

LÄKTARE.

DOPFUNT.

TRÄSKULPTUR
FRÅN NYARE
TID.

NATTVARDS-
KÄRL.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 107. Strö. Kyrkans nattvardskärl. A. kalk och paten fr. 1807. — B. Sockenbuds kalk med paten och oblatask fr. 1700-talets början. — C. Modern oblatask av nysilver. — D. Oblatask av tenn med årtalet 1637. — E. Sked. — F. Silverklocka till häven.

Altargeräte aus Silber (D aus Zinn).

Oblatask av nysilver, modern. H. 6 cm., L. 16 cm. (fig. 107, C).

Oblatask av tenn (fig. 107, D). På locket graverat ett nu delvis utplånat krucifix. På ena långsidan: Oxenstiernas och Banérs vapen samt inskriften: HER GABRIEL OXENSTERN F[riherre] T[ill] M[örby]

På en Kalk för i Rökens flod Dylo

O[ch] L[indholmen]. FRV ANNA BANER FRIHERINA T. M. O. L. 1637 (jfr s. 99, not. 1). Stämplar: en krona

samt två

Fig. 108. Strö. Ekeblads och Forstenaättens vapen på en nu försvunnen kalk. Efter teckning 1671 i Peringskiölds Monumenta.

Wappen auf einem jetzt verschwundenen, silbernen Kelch. Nach einer Handzeichnung aus dem J. 1671.

Silversked (L. 14,4 cm). Stämplar: tre kronor — guldsmedssignaturen GAB — St. Erik — Z6 (= 1902).

Före 1808 bestod kyrkans silver av en kantig kalk, förgylld. Enligt Hadorph med Ekeblads och Forstenaättens vapen graverade (fig. 108) tillika med initialerna I[ohan] A[ndersson] A[nna] C[hristoffers] D[otter] och årtalet 1632 (se bil. I). Paten och oblatask, drivet arbete, ägde även kyrkan. Den senare skänkt av greve Bengt Oxenstierna¹. Alla dessa föremål nämnas i inv. 1707 o. f. År 1765 inköptes för 35 dlr en ny oblatask av silver.

Dessa kärl förvarades hos en av kyrkvårdarna på Kyrkebacka, men förstördes vid en eldsvåda därstädes 1807.

Ljuskrone av malm. Kort, kraftigt profilerad mittstång, krönt av en skäggig och luden mansfigur och nedtill avslutad av en kula. Två kransar med 8 ljusarmar. Nämnas i inv. 1757, men ej 1745. H. 93 cm., Diam. 97 cm.

Ljuskrone av trä, svarvad, gulmålad, 6-armad. 1600-talet? H. 21 cm., Diam. 37 cm. (Fig. 109.)

Ljuskrone av brons, behängd med glasprismor. Profant utseende. 1800-talets senare hälft. H. 68 cm., Diam. 52 cm.

Ljusstake av svarvad, brunbetsad björk, med hål för två sidoarmar. 1800-talet. H. 37 cm. — 1 par ljusstakar, tvåarmade, trepipiga. Fot och skaft av svarvad björk, armar av mässing, inköpta 1844. H. 43 cm., B. 32 cm. — 1 par trearmade ljusstakar av mässing från 1800-talets förra hälft. H. 52 cm., B. 32 cm. — 1 par enpipiga ljusstakar av mässing, empireform; 1800-talets slut. H. 28 cm.

Nuvarande antependium av svart sammet med enkel indelning av silvergaloner; Guds öga och årtalet 1854 i upphöjt silverbroderi, antagligen överflyttade från ett äldre bottentyg. H. 97 cm., L. 106 cm. — Håv av svart sammet med guldgaloner; tvenne tillhörande silverblandade klockor förvaras lösa (fig. 107, F). Nämnas i inv. 1818, men ej 1776. Pungens diam. 14,5 cm. Stångens längd 142 cm.

Av äldre nu förkomna textilier må nämnas: antependium »af blått samet med årtalet 1593»²; antependium »af rött samet,

¹ F. 1623, kanslipresident 1680, † 1702. Ägare av Lindholmens gård i Strö sn.

² Se tillägg å s. 105!

LJUSREDSKAP.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 109. Strö. Ljuskrone av trä.
Hölzerner Kronleuchter.

TEXTILIER.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 110. Strö. Gravsten över Bengt Gabrielsson Oxenstierna († 1591)
och Sigrid Gustafsdotter Tre Rosor († 1586).
Grabstein des Bengt Gabrielsson Oxenstierna und seiner Gattin.
Ende d. 16. Jahrh.

Lilje och Stenbocks wapnen samt årtalet 1689»; »mässhake af rödt Samet med crucifix, under h[il]ket är en guldgalon och på sidorne brutne guldspetsar», troligen samhörande med antependiet och liksom detta skänkt av greve Axel Lillie (jfr s. 94, not. 1); 3 kalkkläden med guldspetsar. Alla dessa nämnas i inv. 1707.¹

¹ Se tillägg å s. 105—106!

I nästa inv. från år 1715 ha tillkommit bl. a. mässhake »af hvitt samet med Crucifix och guldmoirs band samt påsydda guldtråd-snören»; »diskkläde med qvistar af gull och silke». 1757 nämnes en diskduk av »Hållands läroft med påsydde silkesrosor». — Även dessa dyrbara arbeten förstördes vid branden på Kyrkebacka 1807.

I gravkoret är en upphöjd gravtumba; sidorna av putsat tegel, övertäckt av en grå kalkstenschäll med hög relief, framställande en riddare i rustning; till höger om honom hjälm och handskar samt tre gossar GIÖSTAF, CHRISTIERN och GABRIEL; till vänster hust-run i sid, rikt ornerad dräkt med två flickor INGEBOR och CARIN. I övre hörnen ätterna Oxenstier-nas och Tre rosors vapen. Överst ett bibelcitrat ur Romarbrevet, kap. 14. Nederst följande inskrift: ANNO · 1591 · TEN · 12 · APRIL · AFSOMNADE · THEN · EDLE · OCH · WELBORNE · MAN · BENGTH · GABRIELSON · OCH · LIGER · HER · BEGRAFWEN · GWDH · GIFWE · HONOM · EN · SALIG · VPSTÄNDELSE.¹

ANNO · 1586 · THEN · 25
IVLI · AFSOMNADE · DEN · EDLE ·
OCH · WELBORNE · FRW · FRW ·
SIREDH · SALIGE · GREF · GÖ-
STAFS · DÅTER · TIL · LIND-
HOLM · OCH · LIGGER · HER · BEGRAWEN · GWDH · GIFWE
HENNE · EN · SALIG · WPSTÄNDELSE. H. 95 cm., L. 285 cm.,
B. 220 cm. (Fig. 110 o. 111.)

I gången nära koret ligger en mycket nött, skulpterad grav-

Fig. 111. Strö. Den Oxenstiernska gravstenen enligt teckning 1671 i Peringskiölds Monumenta. Der Grabstein, Fig. 110, nach einer Handzeichnung aus d. J. 1671.

¹ Bengt Gabrielsson Oxenstierna, f. på 1540-talet, furstligt råd hos hertig Karl (IX), häradshöv. i Vadsbo, † 1591. Gift 1: 1579 med Sigrid Gustafsdotter Tre Rosor, † 1586 [barn: Gustaf, f. 1580, student i Wittenberg, † 1600, begravnen i domkyrkan i Wittenberg; Christian, f. 1583, † 1584; Gabriel, f. 1586, riksråd m. m., greve 1651, † 1656, begravnen i Esterna kyrka (Uppl.), gift 1610 med Anna Banér, f. 1585, † 1656; Ingeborg, f. 1581, † 1661, g. 1605 med Nils Bielke; Karin, f. 1584, † 1620-talet, begravnen i Linköpings domkyrka, g. med Nils Turesson Bielke.] Gift 2: med Brita Knutsdotter Posse, f. 1554, † 1602.

sten av grå kalksten, framställande en man i dräkt från 1600-talets förra hälft. Överst ett bibelcitat: --- REDIGHE · WARD · ---. Nedtill en inskrift: ANNO · 16 -- · THEN · 2 · OCTOB · EMELLAN · 9 · OCH --- NATTEN · AFSOMNA · SALIGH · HOOS · GVDEN · MÄSTER · HENDRIK · SKEPPING · FORDOM · BORG · MÄSTARE · WTHI · NYLÖSE · OCH · VARDT · BEGRAFWEN · 21 · NOVEMB · GVDH · HONOM · MED · ALLOM · VTH · KORADOM · EN · FRÖGDEFVL · VPSTÅNDELSE · FORLANE.¹ L. 220 cm., B. 130 cm.

I långhusets västligaste del och i torngolvet ligga tre skulpterade gravhällar från 1600-talet av kalksten; i Västergötland vanlig typ med två kannelerade kolonner uppbärande en fronton. I mitten inom en krans en sköld med initialer eller sinnebilder — en kalk eller ett timglas. I hörnen änglahuvud eller rosetter.

A. Roland delin. 1911.

Fig. 112. Strö. Gravkors av kalksten från 1600- och 1700-talen på kyrkogården.

Grabsteine aus Kalkstein auf dem Friedhof. 17. und 18. Jahrh.

I nordvästra hörnet av långhuset är den numera med golvet jämnade Ekebladiska graven (inv. 1829). En sten med följande inskrift är inmurad i väggen: HÄR · LIGGA · BEGRAFNE · HER · IAHAN · ANDERSON · TIL · STOLA · RYTTMESTARE · FÖR · WÄST · GÖTEFANAN · OCH · STÅTHÅLLARE · PÅ · ELFSBORGS · SLOT · AFSOM · 1608 · FRV · ANNA · CHRISTOPHERS · DOTTER · TIL · STOLA · AFSOM · 1648 · HER · ANDERS · IAHANSON · EKEBLAD · AFSOM · 1612 · HER · IÖRAN · IAHANSON · ÖFWERSTE · TIL · FOOT · AFSOM · 1631 · HER · CHRISTOPHER · IAHANSON · EKE · BLAD · TIL · STOLA · ÖFWERSTE · TIL · FOOT · AFSOM · 1664 · FRV · BRITA · CLASDOTTER · VGLA · TIL · STOLA · AFSOM · 1651 · AGNETA · OCH · BRITA · IAHANDÖTRAR · EKEBLAD ·

¹ Henrik Skepping var borgmästare i Nya Lödöse och dess representant vid konung Sigismunds kröning. Hans hustru Gunborg blev falskeligen anklagad för trolldom. W. BERG, a. a., s. 225, 226.

AFSOM · 1664 · CONRAD JOHAN · MARDERFÄLT · FRIHERRE ·
 AFSOM : DEN : 10 : JVLI · 1687 · CHRISTOFFER · MARDEFELT ·
 AFSOM · DEN · 5 : MAY · 1688 · FRW · CHRISTINA · HÄGER-
 STIERNA · TIL · STOLA : AFSOM · 1693 · VLRICA · CHRISTINA ·
 EKEBLAD · AFSO : 1693 : HER · IAN · CHRISTOPHERSSON ·
 EKEBLAD · TIL · STOLA · AFSO : 1697. (Se bil. I.) L. 168 cm.,
 B. 122 cm.

Hadorph nämner ytterligare en skulpterad gravsten, med en man och hans hustru — »han i harnesk, hon i skarlett fru dräkt». Inskriften lydde: »Anno 1608 den 27 Januarÿ afsompnade then

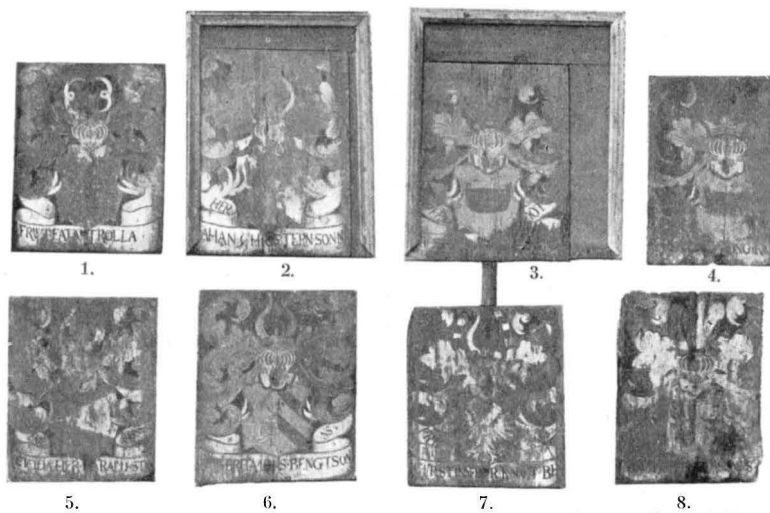

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 113. Strö. Anvåpen från slutet av 1500-talet.
 Funeralwappen aus d. Ende d. 16. Jahrh.

edle och velbyrdige S. Johan Anderson till Stola, och ligger her begrafven med hiertans kera fru, then edla och velbyrdiga fru Anna, som afsompnade anno Gudh upu[äcke] h[enne] o[ch] a[ndra] christr[ogna] t[ill] e[n] e[vig] sal[ighet].» Denna gravsten, som nu ej kan upptäckas, men måhända finnes under bänkgolvet, är tydligen den ursprungliga stenen över Ekebladskas graven, lagd efter 1608, men före 1648, ty tomrum var lämnat för hustruns dödsår.

På kyrkogården finnas flera skulpterade gravhällar från 1600-talets slut — mycket nötta — utlagda såsom en gång från tornportalen till kyrkogårdsporten. — Intill södra långhusmuren står

en skulpterad gravhäll av sandsten (H. 145 cm., B. 105 cm.); tvenne räfflade kolonetter uppbära ett entablement med fronton; mellan kolonetterna en sköld inom en krans; i hörnen änglahuvud; nederst följande inskrift: HÄRUNDER · LIGGER · BEGRAFVEN · ÄRLIGA · OCH · DUGDERIKA · PIGA · ELIN · ANDERSDOTER · SOM · I · GUDI · AFSAPNADE · FÖLADAN (= födelsedagen?) · 12 · OCTOB · AO · 1649 · HE[NNE] · SKALL · GUD · FRÖGDE · EFUE[N] ·

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 114. Strö. Huvudbanér över Christopher Johanson Ekeblad († 1664).

Funeralwappen des Obersten Christ. Ekeblad († 1664).

MED · ALLA · KRISTRONA · EN · FRÖGDEFUL · UPSTÅNDELSE.
— Dessutom stå på kyrkogården fem gravkors från 1600- och 1700-talen av olika typer (fig. 112). H. c:a 75 cm.

TIMSTEN. Timsten (solvisare), kub av kalksten med årtal 1726 (1796?).
Storlek: 18 × 21 cm.

**BEGRAVNINGS-
VAPEN.** Åtta anvapen (fig. 113), målade på svarta, fyrkantiga träplattor (H. 42 cm., B. 33 cm.), ett med bärstång (L. 97 cm.) i behåll.
1. Trollevapnet med inskrift: FRW BEATA · TROLLA. 2. Wasa-

vapnet med inskrift: HER · IAHAN · CHRISTERN · SONN. 3. Bondevapnet med inskrift: FRW · BRIT[A · HER · TORD · CARLSONS ·] DOTTE[R]. 4. Bondevapnet med inskrift: [FRW ·] CHRISTINA · KONG · KA[RLS · DOT]TER. 5. Banérvapnet med inskrift: FRW · CICILIA · HER · HARALD · STENS · SONS · DATTER. 6. Winstorpaättens vapen med inskrift: FRW · BRITA · IÖNS · BENGT-

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 115. Strö. Huvudbanér över Johan Ekeblad († 1697).
Funeralwappen des schwed. Gesandten in Frankreich Johan Ekeblad († 1697).

SONNS · DATTER · TIL · SVENE BİL. 7. Medeltidsätten Blås vapen. Inskrift: FRW · CŪYSTINN · HER · KNVT · BENGTSONNS · DAT[TER]. 8. Okänt, till största delen utplånat vapen med inskrift: [FRW · ANNA ·] TVBBE · NILSSONNS · [DOTTER]. Inskrifterna äro kompletterade efter Ljungström och inv. 1829. Detta senare nämner dessutom ytterligare fem vapen med inskrifter: »Herr Eskil Isacsson — Fru Meretta, Herr Jon Schlakes Dotter —

Erik Anders sonn — Herr Lars Axelsson — Fru Anna, Carl Bengtssons Dotter» samt tvenne med icke läsbara inskrifter och till sist ett vapen — troligen det ovan som nr 7 nämnda — med inskrift: »Fru Cyrstin Horn(!), Knut Bengtssons Dotter». — Huvudbanéret saknas. Anvapnen höra till Oxenstiernska gravkoret, där de ock förvaras. Mycket illa medfarna¹. Tidig vapentyp.

Huvudbanér av skulpterat trä, krederat och målat. Omgives av palmlblad med påsatta små anvapen — av den högra, fäderne, blott fyra kvar, den vänstra, möderne, saknas. Bärstång avsågad.

Stola den 28 Marti år 1664 för den välborne Herr Johan Ekeblad til Stola och Riddaretorp, fordum Öffwerste för eet regemente Wästgöte Infanteri är född på Stola år 1592 annandagh pingst och der sammastädesz i Heranom saligen afsomnade den 28 Marti år 1664».

Fig. 116. Strö. Tre nu försvunna Ekebladiska begravningsvapen enl. teckning i Peringskiöld's Monumenta.

Drei verschwundene Funeralwappen der Familie Ekeblad.

Inskrift: »Den Wälborne Herre Herr Christopher Johanson Ekeblad til Stola och Riddaretorp, fordum Öffwerste för eet regemente Wästgöte Infanteri är född på Stola år 1592 annandagh pingst och der sammastädesz i Heranom saligen afsomnade den 28 Marti år 1664». (Se bil. I). — Hänger nu, ehuru oriktigt, i Oxenstiernska gravkoret. H. 154 cm., B. 99 cm. (Fig. 114).

Huvudbanér av skulpterat trä, målat och krederat. Skölden omgives inom lövverket av en krans små anvapen, av vilka nu finnas kvar fyra fäderne och sex möderne. Tre bärstänger, alla delvis avsågade. Inskriften, till stor del utplånad, är kompletterad

efter inv. 1829: »[Kongl.] Mayttz [Tro Man och] Envoyé uti Frankryket [den] Hög Edle och välborne Herr[en Johan] Eke[blad] til S[tohla] Fröslunda 26 Julii m . . .» Det övriga otydligt redan 1829. Banéret hänger nu över Ekebladiska graven. H. 241 cm., B. 159 cm. (Fig. 115).

Hadorph nämner dessutom: »På särdeles hufvudbanér läses: Johan Anderson till Stola 1608, Anders Johanson Ekebla 1612,

¹ Vapnen ha troligen burits vid Christierns, Herr Bengts 1584 avlidne sons, begravning. Följande av hans anor igenfinnas bland vapnen: Beata Trolle (farmoder), Cyrstinn Knutsdotter Blå (farmors farmors mor), Anna, Carl Bengtssons dtr (farmors mormor), Johan Wasa och Brita Bonde (morfars farmors far och mor), Kristina Bonde (morfars morfars mor), Eskil Banér och Cecilia, Harald Stenssons dtr (morfars mormors far och mor).

Jörger Johanson Ekebla 1631». — I Monumenta finnas tre Ekebladska processionsvapen med bärstänger avbildade (fig. 116) — »det store helt af trä skuret, de andre med blecklöf». I Skara St. o. Gymn. Bibl. finnes en anteckning om ett begravningsvapen med inskrift: »Conrad Johan Marderfaelt Friherre afsombnade den 10 Julii 1687» (jfr bil I). — Alla dessa äro nu förkomna.

I tornet hänga kyrkans tvenne klockor. Den mindre (H. 50 cm., Diam. 54 cm.), med Ekeblads och Forstena-ättens vapen samt initialerna I.A.S.(=Iohan AnderSon) A.C.D. (=Anna Christoffers

KLOCKOR.

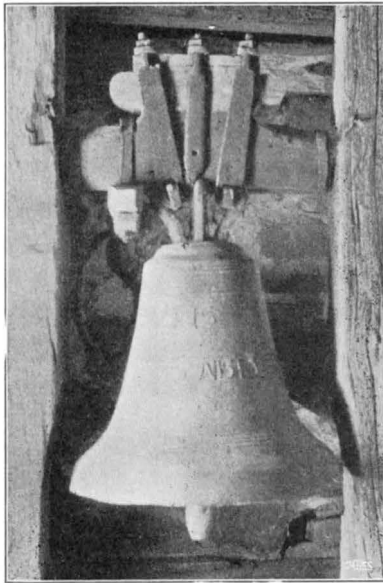

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 117. Strö. Klocka från 1639.
Glocke aus d. J. 1639.

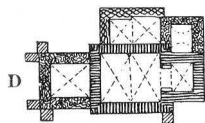
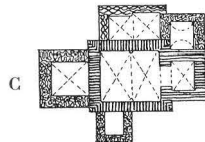
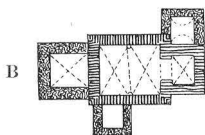
Dotter — jfr bil. I) och inskriften: »SI DEVS PRO NOBIS QVIS CONTRA NOS 1639» (= om Gud är med oss, vem kan då stå emot oss). Den större (H. 65 cm., Diam. 83 cm.) är gjuten 1755 av mästern Nils Billsten i Skara. — Hadorph nämner två klockor utan inskrift — troligen från medeltiden.

TILLÄGG ANG. TEXTILIER. Det nederst å s. 97 nämnda antependiet av 1593 är troligen samma antependium »af blått sammet», som (Skara Top. saml.) anges vara försedd med Tre Rosors, Oxenstiernas och Posses vapen samt initialerna S. G. D. (= Sigrid GustafsDotter), B. G. S. (= Bengt GabrielsSon), B. K. D. (= Brita KnutsDotter). Jfr s. 99, not 1.

I anteckningar i Skara Top. saml. nämnas även: brun mässhake. »Nederst äro Josef och Maria utsydde, deröfver Jesus och öfverst Moses. De påsydde vapn visa, at hon är gifven af Hr. And. Hansson til Stola, hvilken lefde 1529 och ägde Fru Agneta, Nils Classons Dotter til Stola» (jfr bil. I); mässhake »af gult sammet med årtalet 1653 och bokstäfverna C. J. S. E. B.» (= Christoffer JohansSon Eke-Blad, jfr bil. I).

Sammanfattning av Strö kyrkas konsthistoria.

I. I tidig medeltid — troligen omkring år 1200 — uppfördes Strö kyrka. Den utgjordes då av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor; utan sockel (fig. 118, A). Kyrkans inre övertäcktes av ett platt trätak. — Från denna period, men möjligen äldre än kyrkan, äro även tvenne skulpterade stenar, som sitta inmurade i S. kormuren.

II. Troligen under medeltiden — okänt i vilken ordningsföljd — tillbyggas sakristia, vapenhus och torn. Sannolikt välves kyrkan även redan under medeltiden (fig. 118, B).

III. Mot slutet av 1500-talet tillbygges i norr ett gravkor åt Bengt Gabriëlsson Oxenstierna och hans familj (fig. 118, C). I detta ett monument i tumbaform med skulpterad täckhäll. — Från 1600-talets början flera gravstenar och begravningsvapen, en kalk av silver (1632) och en ringklocka (1639). De senare skänkta av Joh. Andersson Ekeblads änka.

IV. Under 1600-talet tillkomma altarprydnad och predikstol, tvenne skulpterade Ekebladska huvudbanér, samt textilier — gåvor av adliga personer i trakten, framför allt av släkterna Ekeblad och Lillie.

V. Den spetsiga tornspiran uppföres någon gång mellan 1671 och 1731.

VI. Vid mitten av 1800-talet raseras vapenhuset och igenmuras den södra ingången (fig. 118, D). Ny port upptages i väster. — 1894 beläggas alla tak med undantag av tornspiran med plåt i stället för såsom förut med spån.

Fig. 118. Strö.
Kyrkans planutveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

Résumé.

Die Kirche in Strö bewahrt in Grundriss und Aufbau in der Hauptsache noch ihre mittelalterliche Gestalt (Fig. 89—92). Ursprünglich hatte sie keinen Westturm. Sie bestand aus einem rechteckigen Langhause mit einem schmaleren, gerade abgeschlossenen Chore (Fig. 118, A). Die Kirche war aus gehauenen Sandstein in ziemlich unregelmässigen Schichten und ohne eigentlichen Sockel aufgeführt. Das Innere war nach erhaltenen Spuren mit einer flachen, hölzernen Decke überdeckt. Ein Abdruck eines ursprünglichen Dachstuhles von einem altertümlichen Typus ist auf der Innenseite des Chorgiebels zu sehen (Fig. 100). Zwei ursprüngliche, jetzt vermauerte Fenster sind noch bewahrt (Fig. 98, 99). Die Anlage dieser Kirche ist wahrscheinlich ungefähr in d. J. 1200 zu setzen. An der Südmauer des Chores dicht unter dem Dachfuss sind zwei gleichsam einen Fries bildende Sandsteinreliefe eingemauert (Fig. 94—96). Diese Dekorationsart, welche die Kirchen mit eingesetzten steinernen Relieftafeln schmückt, ist oft in Skåne, auf Gottland und in den nördlichen Teilen Västergötlands (vgl. S. 131) zu finden. Sie geht wahrscheinlich auf einen lombardischen Einfluss zurück, der durch lombardische Arbeiter, die am Dome zu Lund beschäftigt waren, nach dem Norden gebracht wurde. Der Charakter der Reliefe scheint auf eine frühere Entstehungszeit als die oben für die ursprüngliche Kirchenanlage angenommenen hinzuweisen. Sie können ja auch früher hergestellt sein.

In unbekannter Reihenfolge wurden später im Mittelalter an dieser Kirche Sakristei, südliche Vorhalle und Westturm angebaut (Fig. 118, B). Diese Anbauten sind hauptsächlich aus Granit aufgeführt. Langhaus und Chor wurden mit Gewölben aus Feldstein- und Kalksteinfliesen überdeckt. Die Gewölbe, ohne Rippen, Schild- oder Gurtbögen, scheinen älter als der Turmbau zu sein. — Die nachmittelalterlichen Veränderungen sind von geringerer Bedeutung. Im J. 1586 wurde an der Nordseite eine Grabkapelle für die Familie Oxenstierna errichtet (Fig. 118, C). Das in derselben befindliche tumbaartige Grabmal ist mit einer schön gemeisselten Kalksteinplatte (Fig. 110—111) bedeckt. — Der jetzige hohe Turmhelm ist zwischen den Jahren 1671 und 1731 aufgeführt. Im J. 1671 war der Turm mit einem Satteldach versehen (Fig. 93). Schliesslich wurde um die Mitte d. 19. Jahrh. die südliche Vorhalle abgetragen und das ursprüngliche Südportal vermauert. Ein neuer Eingang wurde in der Westmauer des Turmes aufgenommen (Fig. 118, D).

Ein einfacher, romanischer Taufstein (Fig. 106) steht auf dem Friedhof. — Von der Einrichtung sind viele Gegenstände fromme Gaben der adeligen Besitzer der Güter Stola und Lindholmen, beide in der Gemeinde gelegen. So sind der Altaraufsatz und die Kanzel, beide aus geschnitztem und gemaltem Holz, gegen Ende d. 17. Jahrh. von dem Grafen Axel Lillie und seiner Gattin geschenkt worden. Altargeräte und Textilien wurden von der Familie Oxenstierna überreicht (vgl. Fig. 107, D). — Zu bemerken sind die in der Kirche bewahrten Funeralwappen von verschiedenen Typen. Fig. 113 zeigt sogenannte Ahnenwappen, auf einfachen Holzplatten gemalt, aus dem Ende d. 16. Jahrh. stammend. Die Fig. 114 und 115 zeigen verschiedene Entwicklungsstufen der in Schweden so gewöhnlichen, in Holz reich geschnitzten und gemalten Funeralwappen. Die oben abgebildeten sind sogenannte Hauptbanner und wurden über Mitglieder der Familie Ekeblad errichtet, deren Stammgut Stola in der Gemeinde gelegen ist (vgl. S. 81).

Foto. A. Rotund 1911.

Fig. 119. Gössslunda kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

GÖSSLUNDA KYRKA.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

ANNEX TILL SUNNERSBERG.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 77, 78. — LINDSKOG III, s. 157. — LJUNGSTRÖM, s. 126. — WENNERBLAD, s. 39, pl. 146. — TORIN, Västergötlands runinskrifter I: 23 tryckt i V. F. T. I: 2 (runsten), II: 49 tryckt i V. F. T. I: 3 (bildsten). — P. A. SÄVES berätt. 1863 i ANT. TIDSKR. III, s. 144. — H. HILDEBRAND, Sveriges medeltid III (Sthlm 1898—1903) s. 433 (avb. liljesten). — HILDEBRAND: Om Västergötlands äldre medeltidskonst i Sv. F. T. V, s. 259, fig. 3. — M. BL. 1897, s. 95, fig. 69. — LAMPA: Inv. 1583, s. 31 i V. F. T. III: 3—4.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLDS Monumenta IX, No 3, fol. 118 (ext. från S.), No 4 (Hadorphs reseanteckningar). — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 78—80 (avb. runsten, tympanon och kapitäl, dopfunt, 1 bildsten i södra muren, 1 trepipig ljusstake). — A. T. A.: kopia efter Peringskiöld, 2 foto. (ext. från S., int. mot Ö.), teckning av bildsten i tornmuren, teckning av gravvärd; avskrift ur Hadorph, inv. 1829. — Ö. I. Å.: 1 bl. uppmätn. av J. L. Johansson 1907, 2 bl. uppmätn. (planer, längd- o. tvärsnitt, 4 fasader) av

G. Eliassen 1909; 2 bl. ritning till restaur. (planer, längd- o. tvärsnitt, 4 fasader) av ark. R. Östberg, stadf. 22/11 1912; 3 foto. (ext. från SV och SO, portalen); beskrivning (1912) för restaurering. — SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Sunnersberg (E VI N:o 95): skrivelser 1760, 1816 ang. reparation; protokoll vid prostförhör och sockenstämma 1818 (avskrifter). — SKARA ST. O. GYMN. BIBL.: Topogr. saml.: Sunnersberg, s. 57—62, 103 (avb. centaur), 126—127. Samling af Inscriptioner på klockor i Skara stift, s. 125.

Kyrkans arkivalier: LANDSARKIVET I GÖTEBORG. De konsthistoriskt intressanta uppgifterna träffas i följande volymer: B. 2 innehållande sockenstämmo-protokoll ang. Gösslunda 1755—63; L. I: 1 innehållande räkenskaper 1749—71. — I MODERKYRKANS (Sunnersberg) ARKIV förvaras: G N:o 1 innehållande inventarier 1707, 1715, 1745; protokoll vid prostför. 1739; K. I N:o 1 innehållande sockenstämmo-protokoll 1769—1827; K. I N:o 2 innehållande inventarier 1776, 1818, 1848; protokoll vid biskopsvisitation 1757 och sockenstämma 1827—47. — Dessutom handlingar från nyare tid.

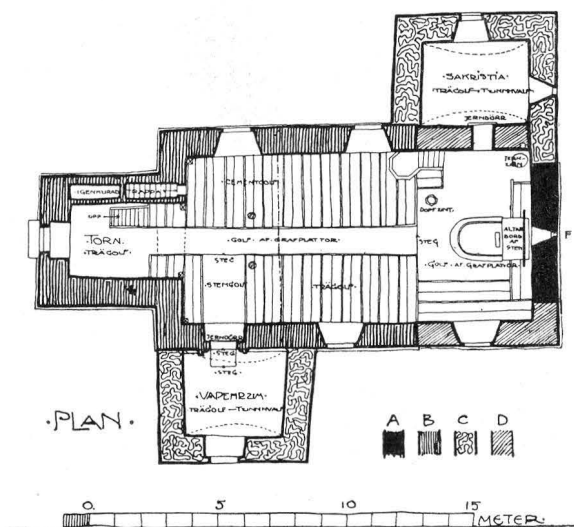

Fig. 120. Gösslunda. Plan. Skala 1 : 300.
Uppmätning av G. Eliassen 1909.

Grundriss.

Kyrkogård, klockstapel och bod.

Kyrkan ligger på en omgivningen dominerande höjd. Kyrkogården utbreder sig kring kyrkan i alla väderstreck, starkt slutande åt öster, söder och väster, samt omgives av en omkr. 1 m. hög gråstensmur (kallmur) med ingång i sydväst. Grindstolparna, som uppsattes 1788, utgöres av fyra i fyrkant ställda kalkstenshällar, täckta av en sten med en stor kula. Mellan grindstolparna enkla, smidda, svartmålade järngrindar. — År 1753 förrättades ny

uppdelning av skyldigheten att underhålla kyrkobalkarna (= kyrkogårdsmurarna), emedan »soml. hemman dels haft för longa stycken at holla dels soml. för korta, dels och soml. haft als intet och äfwen soml. hemman haft på 2:ne ställen». Alltså »blef nu hela kyrkiobalken mätt och befans wara 448 alr. til sin omkrets och såsom sochnen bestod af 28 hela hemān tildeltes hvarje hemman 16 alr.» Och en var måste emottaga sin i det skick den befann sig samt inom viss tid mot 2 dlr. smt:s vite försätta dem i

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 121. Gösslunda. Detalj av murverket å norra långväggen väster om sakristian.

Detail des Mauerwerkes an der nördlichen Langseite der Kirche.

»fullkoml. stånd samt trän derwid planterade som hälst skulle wara lunn och ask.» På en sockenstämma 1757 beslöts, att murarna skulle wara 2 alnar höga. — Ang. gravminnen se s. 127.

KLOCKSTAPEL.

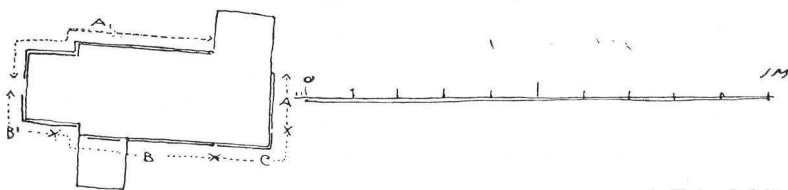
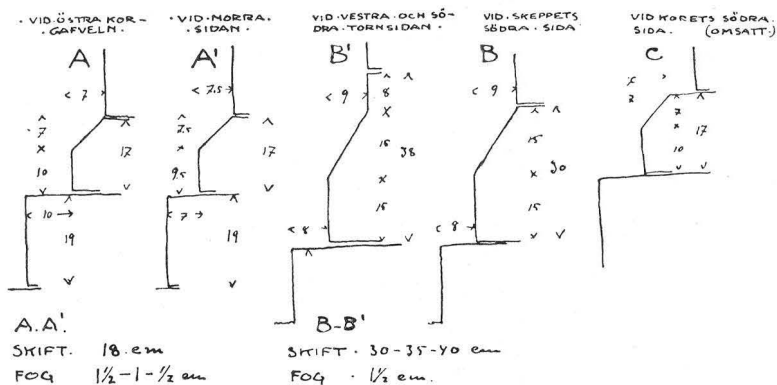
På kyrkogården stod vid Hadorphs besök omkr. 1670 en klockstapel. Om dess utseende och ålder intet bekant.

BOD.

Söder om kyrkan vid kyrkogårdsmuren ligger boden, rymmande bårhus och magasin, uppförd i två våningar av trä, brädfodrad och rödmålad. Taket täckt med tegel. L. 10,80 m., B. 8 m.

Kyrkobyggnaden.

Gösslunda kyrka, vars plan framgår av fig. 120, är uppförd av MATERIAL. grå Kinnekullesandsten i välhuggna kvadrer. Tornets murar ligga i förband med långhusets, medan sakristians och vapenhusets stöta stunt intill. — Långhusets murar äro emellertid icke homogent uppförda. I de östra och västra partierna är materialet avsevärt olika. I östra delen äro stenarna av liten höjd (omkr. 17 cm.),

A. Roland delin.

Fig. 122. Gösslunda. Sockelprofiler samt summarisk plan, angivande de olika profilernas läge.

Verschiedene Sockelprofile. Auf dem nebenstehenden Grundriss ist die Ausdehnung der verschiedenen Profile angegeben.

medan formatet i tornet och långhusets västparti är mycket större (H. omkr. 30 cm.) Kyrkan är emellertid i alla ursprungliga delar synnerligen väl uppförd, och stenarna ligga i jämna skift. — På östra hälften av långhusets södra och norra murar ses en lodrät skarv (fig. 119) — en ursprunglig hörnkedja, ur vilken dock några stenar brutits för att åstadkomma konstgjort förband. På ömse sidor om denna hörnkedja förekommer småskiftigt murverk, och å norra sidan finna vi huru detta skjuter in under det storskiftiga (fig. 121).

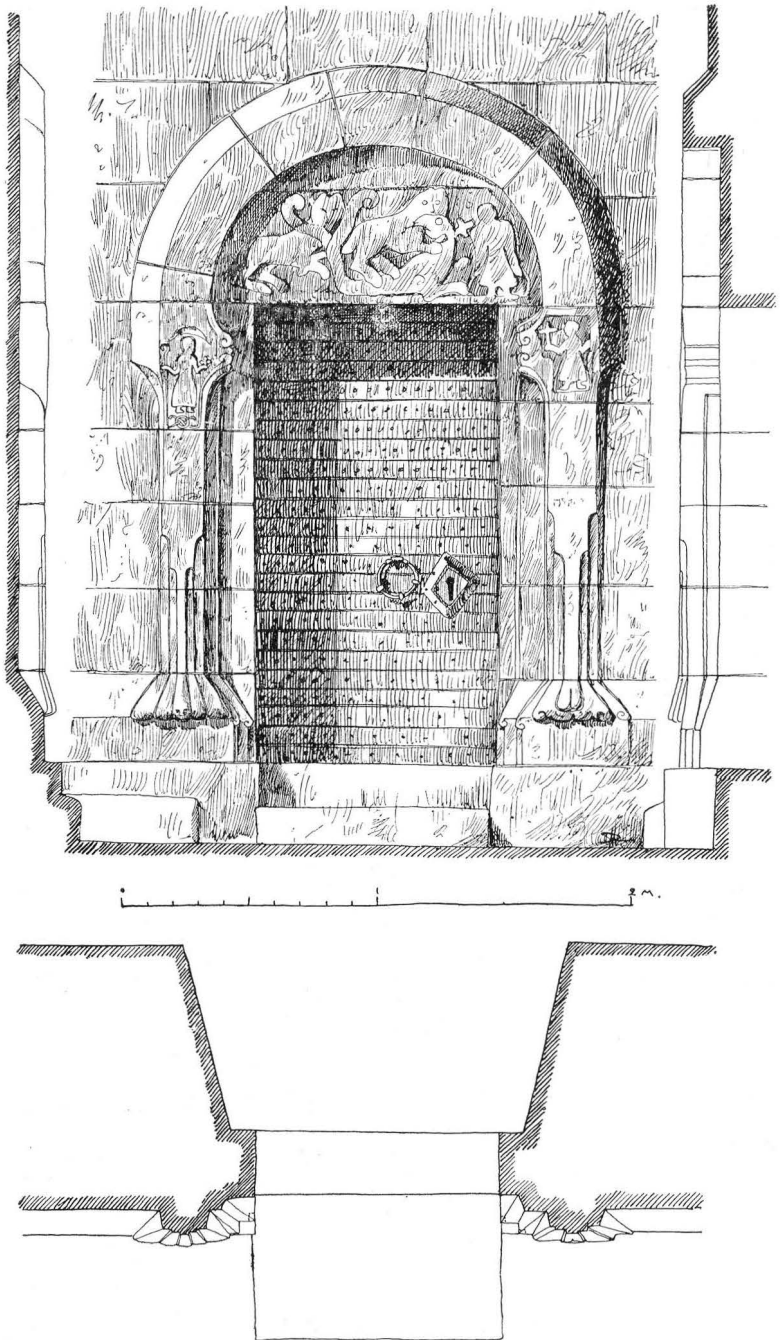

Fig. 123. Gösslunda kyrkas södra portal. Uppmätning av A. Roland 1911.
Romanisches Sandsteinportal an der Südseite der Kirche.

Kyrkan vilar på en enkel, skråkantad sockel, som emellertid SOCKEL. ej är lika runt hela kyrkan. Utmed korets östra sida samt långhusets och tornets norra sida till västra portalen, där den är girad, löper en enhetlig sockel med liten skråkant (fig. 122, A och A¹). Utmed det nuvarande korets södra sida och runt dess sydöstra hörn löper samma sockelprofil, ehuru illa omsatt (fig. 122, C). Sockeln å övriga delar av kyrkan har större språng (fig. 122, B och B¹). På tornets södra sida förekommer en variation av denna typ. Språnget är detsamma, men börjar några cm. från stenens överkant (fig. 122, B¹).

Å långhusets södra sida långt i väster ligger huvudingången med PORTALER. sin portal (fig. 123). Denna är rundbågig med ett reliefpryvt tympanon, varå framställes den helige Mikael's kamp mot draken. Till bundsförvanter i striden har han tvenne fyrfotade djur, som likaledes angripa draken. Detta egendomliga förhållande kan kanske vara en kontaminering av den kristna legenden med en nordisk saga (?). — Portalens sidostycken, upptill med kapitälartade reliefer, framställande män med kors och stav, ha nedtill egendomliga ornament, liknande på varandra lagda rep, kvastlikt utvidgande sig nedtill. Motsvarigheter härtill — ehuru icke direkta — finnas å de äldsta gottländska funtarna (typen Stånga, När, Vänge¹). — Som överliggare i smygen tjänar en runsten med tydliga, djupt inhuggna tecken. Inskriften, som är publicerad av Torin, ger ingen tydbar mening. — Ingången stänges av en massiv trädörr, beslagen med järnlameller. Portklapp och fyrkantig nyckelskylt med drakhuvud i hörnen. Dörren är sannolikt tillverkad vid medeltidens slut.

I tornets västmur finnes en troligen ursprunglig portöppning, som sannolikt haft samma utseende som Skalunda, Häggesleds m. fl. av traktens äldsta kyrkors västra portaler — d. v. s. rundbågig betäckning med tympanon (jfr s. 164—6). Nu delvis ombyggd.

Här och var i kyrkans murar äro insatta stenar med in- FIGURERADE
STENAR. huggna figurer och reliefer — tvenne å sina ursprungliga platser.

I. Invid västra porten och sannolikt på sin ursprungliga plats är insatt en sten (H. 105 cm. B. 76 cm.), å vilken konturerna av en centaur (fig. 124) äro inhuggna. Centaurer förekomma ofta i

¹ Jfr ROMDAHL o. ROOSVAL, Svensk Konsthistoria s. 9—12. HILDEBRAND, Sveriges Medeltid III, fig. 419.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 124. Gösslunda. Sandsten med inhuggen centaurlig figur vid västra portalen.

Sandstein mit eingehauenen Zentauren am westlichen Portal.

hälften synes ett gående fyrfotad djur, som vänder huvudet bakåt. — Stenens ursprungliga plats okänd.

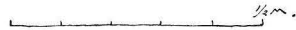
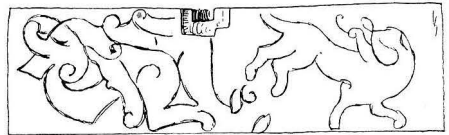
III. I vapenhusets västra mur finnes en sten med inhuggna, otydbara tecken.

IV. En av stenarna (H. 52 cm. L. 84 cm.) i den ursprungliga hörnkedjan å långhusets södra mur är prydd med figurer i relief, framställande två män å ömse sidor av ett nedhängande kors (fig. 126). — Liknande ornament, kors och plattrelief-teknik förekomma å de lådformade tålgstenskulpturerna i Bohuslän t. ex. Kareby, Norum³.

Samtliga dessa stensulpturer kunna på grund av jämförelser med de äldsta gottländska funtarna och släktskapen med de lådformade funtarna från Bohuslän hänföras till omkr. år 1100.

västgötastensulptur, framför allt å dopfuntarna från trakten omkring Kinnekulle, t. ex. i Västerplana¹, Skälvum², Skeby. — Dess plats här vid porten synes symbolisera den onda makten utanför kyrkans dörr, något som ju icke är ovanligt i den romanska konsten (jfr odjuren utanför Lunds domkyrkas portaler).

II. I korets gavel är, nu upp och ned, insatt en sten (H. 26 cm. L. 86 cm.) med inhuggna figurer (fig. 125). Till vänster uppfylles ytan av ett djurliknande ornament. Å den högra

A. Roland, delin. 1911.

Fig. 125. Gösslunda. Sandsten med inhuggna djurfigurer.

Sandstein in der Ostmauer mit eingehauenen Tieren.

¹ Jfr HILDEBRAND, a. a. III, s. 503. ² Jfr V. F. T, I: 4—5, s. 30.

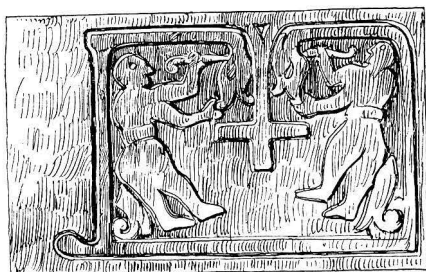
³ Jfr HILDEBRAND, a. a. III, s. 484—86.

Kyrkans fönster äro stora, rundbågiga, i senare tid — troligen vid en ombyggnad år 1851 — utvidgade. Enkla, målade träbågar. — Golvet i koret och gången utgöres av kalkstenshällar, därav fyra skulpterade gravstenar. I gångens västligaste del samt i tornets golv (trä) ligger en mycket stor ekplanka — möjligen (??) en återstod från en före sandstenskyrkan uppförd träkyrka. — Invändigt äro murarna slätputsade och vitkalkade. — Långhuset är täckt med plant trätak (1851), men har förut varit välvt (Hadorph). — Yttertaken äro täckta med enkupigt tegel. Äldre taktäkningsmaterial var handkluken ekspån (sockenst. prot. 1773 o. f.)

Gösslunda kyrkas ursprungliga utseende kunna vi med hjälp av en teckning från 1671 i Peringskiölds Monumenta (fig. 127) rekonstruera. Den utgjordes av ett rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor i öster samt i väster ett torn, allt uppfört av sandsten och vilande på en skråkantad sockel. Som förut antytts, voro emellertid de östra delarna av kyrkan — koret och långhusets östparti — uppförda med stenar av litet format, medan murverket i tornet och långhusets västparti är storskiftigt. Om de olika sockeltyperna är ovan nämnt.

Orsaken till dessa olikheter ha vi att söka i det förhållande, att Gösslunda kyrka sannolikt uppfördes under brytningstiden mellan användandet av byggnadsmaterial av mindre och större format.

Kyrkan började uppföras med det då gängse småskiftiga materialet, men under arbetets gång ändrades planen eller skedde ett

FÖNSTER,
TAK M. M.

A. Roland foto et delin 1911.

Fig. 126. Gösslunda. Skulpterad sandsten i södra långhusväggen.

Figurierter Sandstein in der Südmauer. Flachrelief.

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN.

avbrott. Man hade då hunnit uppföra koret. När arbetet ej långt efteråt återupptages, få de nyhuggna stenarna större format och sockeln större språng. Redan färdighuggna mur- och sockelstenar komma dock till användning. Från detta senare skede förskriver sig sannolikt portalen, som hör hop med sockeln med stort språng, och de skulpterade bildstenarna. — Från det äldre skedet av kyrkans byggande ha vi ännu i behåll östra korgaveln (fig. 128) orörd. Den visar sig till hela sitt byggnadssätt och sin materialbehandling

Fig. 127. Gösslunda kyrka från sydost år 1671 enligt teckning i Peringskiölds Monumenta.

Die Kirche im J. 1671 nach einer Handzeichnung.

tillhöra samma grupp av kyrkor som Skalunda (jfr s. 167) och Häggesled, vilka hänförts till 1000-talets senare hälft. Västra partierna däremot äro med sina stora, också i jämna skift liggande stenar att jämföra med den grupp kyrkor, som bäst representeras av Söne, vilken sannolikt uppfördes under 1100-talets förra hälft. Brytningstiden mellan dessa två olika sätt att bygga bör alltså ha inträffat omkr. år 1100 — en tidpunkt, som vi även kommit till ifråga om stenskulpturen.

Av denna kyrkas fönster återstår oss ännu ett i östra kormuren

(fig. 129, jfr fig. 120 vid F). Dess öppning ligger i murlivet. Den inre nischen, som är putsad, är rundbågig och starkt skrånande. Fönstret är nu igensatt, vilket sannolikt skedde, när den nuvarande altarprydnaden vid 1600-talets mitt anskaffades. Också synes det ej å teckningen från 1671 (fig. 127), vilken däremot visar ett troligen icke ursprungligt, tvådelat fönster i södra kormuren samt å långhusets södra vägg ett möjligen ursprungligt, ehuru teckningen synes visa rivningar i muren kring detsamma. — Den ursprungliga inre övertäckningen av kyrkorummet känna vi numera ej till; möjligen

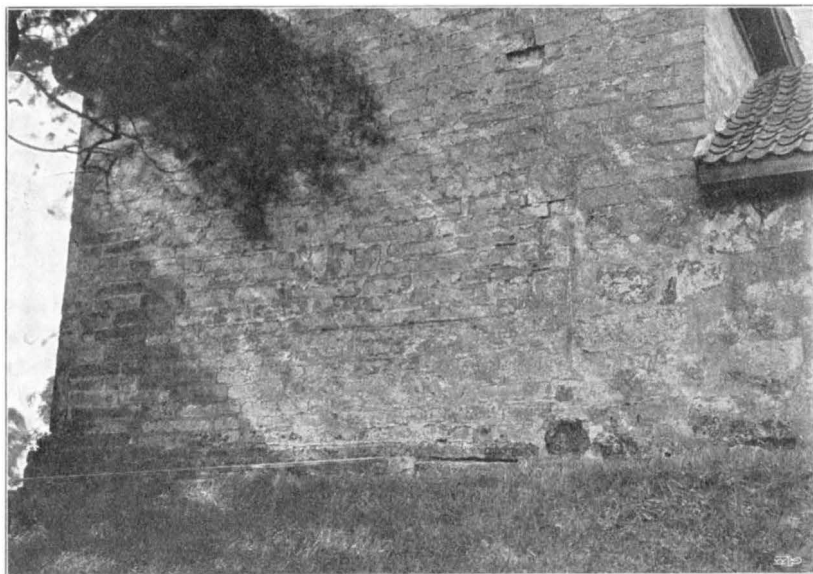

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 128. Gösslunda. Östra gavelns nedre parti, visande skarvarna kring det ursprungliga, smalare och lägre korets östgavel.

Der östliche Giebel mit dem darin eingebauten ursprünglichen Giebel des romanischen Chores.

utgjordes den av platt trätak. — Yttertaket har ursprungligen haft högre nock och brantare fall, vilket framgår av en rest av långhusets äldre västgavel, som i söder står i förband med tornet (jfr fig. 131). Man kan även å tornets östra mur se märken efter takets förutvarande resning.

Sannolikt under medeltiden — dock ovisst när — välves kyrkan, och valven dekorerades med kalkmålningar. Hadorph nämner både valv och målningar, men dessa senare voro redan vid hans besök mycket skadade. Av målarens signatur kunde blott ur-

VALV OCH
KALKMÅLNING.

skiljas: »— — — per Henningum». I koret sågos apostlarna med sina namn. Hadorph uppger att målningarna äro av samme mästare, som dekorerade valven i Skalunda, vilket emellertid motsäges av signaturen Henning.

Troligen tillkommo även under medeltiden sakristia och vapenhus.

FÖRÄN-
RINGAR I
NYARE TID.

Efter reformationen och de danska krigen synes emellertid kyrkan alltmera förfallit. Hadorph meddelar (omkr. 1670), att »Norr väggen hafver långesedan begynt rempna och falla midt in.

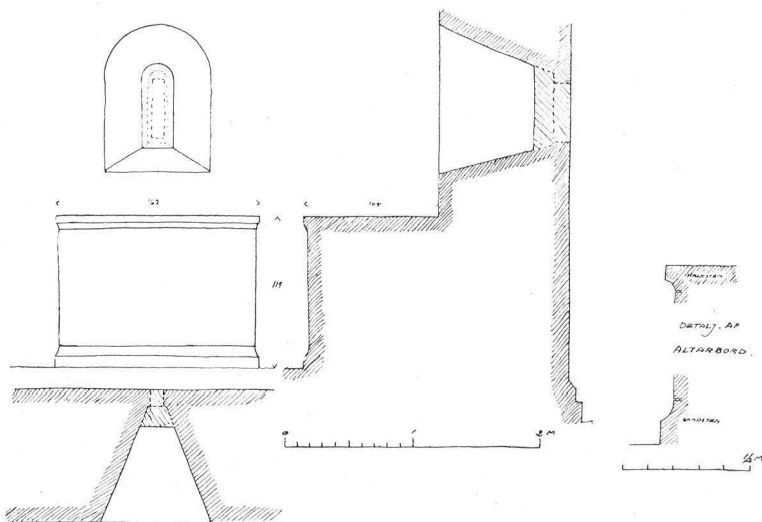

Fig. 129. Gösslunda. Ursprungligt fönster i östra kormuren.
Uppmätning av A. Roland 1911.

Ursprüngliches, romanisches Fenster in der östlichen Chormauer.

Dherföre ähre dher 10 eller 12 stöder mootsatte, som nu stå och förrottna». — År 1739 talas om kyrkans utvidgande med korsarmar — en plan, som ofta under århundradets lopp dyker upp, ehuru lyckligtvis utan resultat. — Omkr. 1760 var emellertid kyrkan så förfallen, att dess raserande tillstyrktes av landshövdingen, men genom ett Kgl. brev $26\frac{1}{2}$ 1761 tilläts församlingen behålla sin kyrka. — År 1818 beslöts en betydlig reparation, som troligen även utfördes. — Den senaste förändringen skedde 1851 efter en åskeld, som härjat kyrkan, och då fick denna sitt nuvarande utseende. Det gamla koret raserades, med undantag av östra gaveln, och utvidgades i bredd med långhuset (jfr planen

fig. 120, period D). Valven revos och ersattes med det nuvarande platta trätaket, yttertakets nock sänktes, och den nuvarande tornhuvuven efterträdde den höga spira, som finnes avbildad på 1600-talsteckningen (fig. 127). Troligt är, att även fönstren då fingo sin nuvarande form.

I väster, i förband med långhuset är tornet (fig. 131) uppfört. Det är sålunda samtida med långhuset, en stor ovanlighet i Västergötlands medeltida kyrkliga arkitektur. Det är sannolikt tillkommet

TORN.

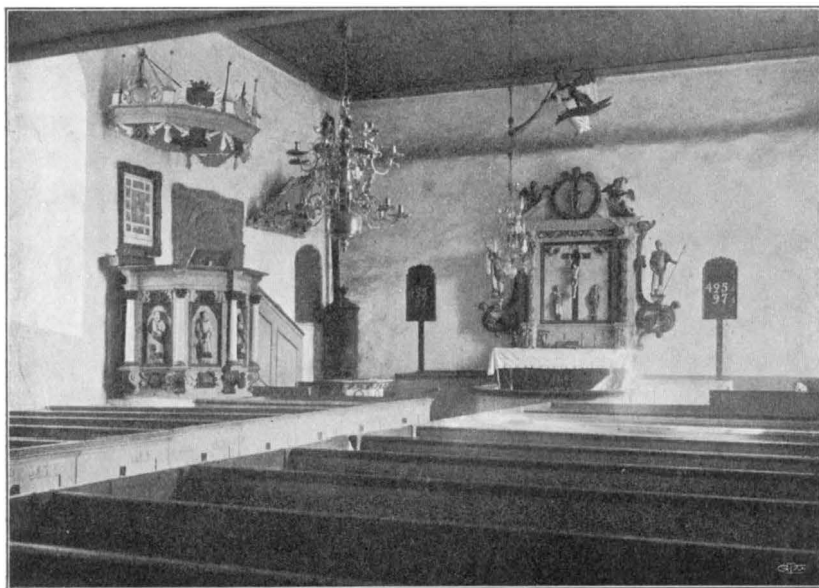

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 130. Gösslunda. Interiör mot öster.
Kircheninneres gegen Osten.

i avsikt att tjäna traktens invånare till skydd i orostider, vartill även kyrkans präktiga läge på en nejden dominerande ås särskilt inbjuder. Endast till kloktorn har det sannolikt ej ursprungligen varit avsett, därpå tyda tornets massiva och tjocka murar samt dess stora dimensioner. — Det är indelat i trenne våningar. Den nedersta, som har tunnvalv av sandsten, står i förbindelse med långhuset genom en rundbågig öppning — tornbågen — försedd med enkla anfangslistor av sandsten (fig. 132). I väster en port, kallad »Dalbodörren», enligt traditionen ett minne från den tid, då Dalboarna på andra sidan Vänern här firade sin gudstjänst. — År 1829 hade porten länge varit igenmurad (jfr om densamma

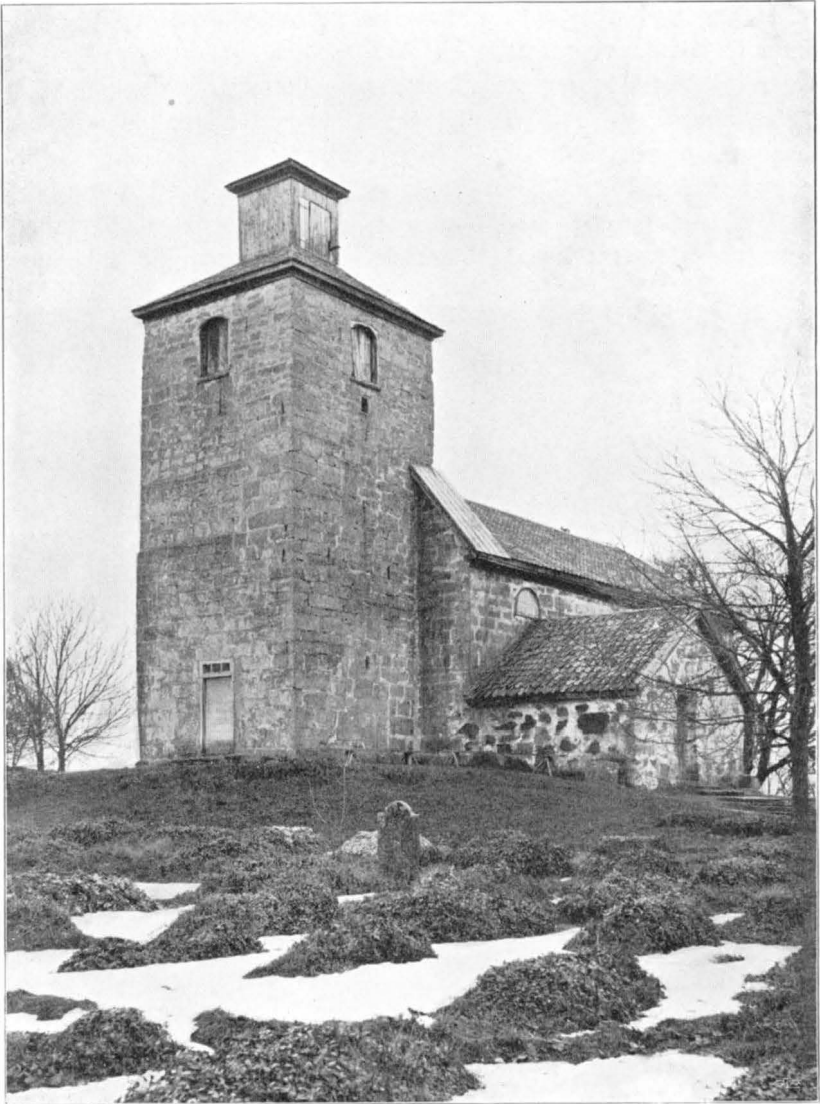

Foto. A. Roland 1909.

Fig. 131. Gösslunda kyrka från sydväst.
Die Kirche von Südwesten.

s. 113). — I norra muren leder en trappa till andra våningen, men dess öppning mot långhuset är nu igensatt. Till de övre våningarna leda trätrappor. — I översta våningen äro fyra ljudöppningar; de hava icke ursprunglig form, utan äro i senare tid uppbrutna och förstörade. Här hänga kyrkans tvenne klockor (se

s. 129). — Tornet täckes av ett svagt sluttande skiffertak med en lanternin av bräder (1851). — Den föregående höga, spåntäckta tornspiran (fig. 127) fanns redan 1671; dess tillkomsttid i övrigt okänd.

Sakristian i norr och vapenhuset i söder äro uppförda av gråsten med breda bruksfogar, skolade med småsten. Deras tillkomsttid är obestämbar, men troligen uppfördes de mot medeltj dens slut — först sakristian, senare vapenhuset. Båda äro tunnvalvda och med invändigt slätputsade och vitkalkade murar. — Dörröppningen från sakristian till koret har segmentbåge och stänges av en dörr av tjocka plankor, klädd med breda järnlameller och pålagd, ornerad nyckelskylt och dörrklapp i form av en ring.

Kyrkan uppvärms av en järnkamin, stående i korpartiets nordöstra hörn. UPPVÄRMNING.

Ännu i senaste tid har den intressanta kyrkan hotats av förstöring och rivning. År 1907 ingick församlingen till Kgl. Maj:t med anhållan att få riva sin gamla kyrka, vilken begäran dock avstyrktes av Skara domkapitel. Kgl. Maj:t avslög också denna anhållan gn. Kgl. brev ^{27/11} 1908. — Emellertid ingick församlingen samma år till Kgl. Maj:t med begäran att få uppföra en ny kyrka åt sig. Om detta bifallits, hade följden blivit, att den gamla kyrkan övergått till ödekyrka och såsom sådan snart nog förfallit. Genom Överintendentensämbetets och särskilt ark. Ragnar Östbergs bemödanden blevo nybyggnadsplanerna övergivna och ett av ark. Östberg upprättat förslag till restaurering av den gamla kyrkan antaget och av Kgl. Maj:t gillat ^{22/11} 1912. Arbetet, för vars omfattning redogöres å s. 130, VI, är avsett att utföras under år 1913. Härigenom har lyckligtvis ännu en gång den mycket intressanta kyrkan räddats undan förgängelsen.

Inredning och lösa inventarier.

Altaret är murat av sten (H. 120 cm., L. 167 cm., B. 103 cm.) och vilar på en skråkantad sockel (H. 20 cm.). Täckt av en polerad kalkstenshäll med enkel hålkäl på tre sidor. På fram- ALTARE.
sidan en öppning, troligen relikgömma (H. 20 cm., B. 11 cm.). — Altarringen utgöres av enkelt fyllningsarbete av trä. — Altar-

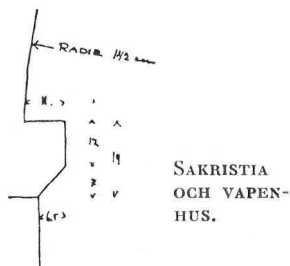

Fig. 132.
Gösslunda.
Tornbågens anfangslist.
Impostprofile des
Turmbogens.

SAKRISTIA
OCH VAPEN-
HUS.

BESLUTAD
FÖRÄNDRING.

prydnaden består av en i trä skuren och målad korsfästelsescen med Johannes och Maria vid korsets fot (H. 40 cm.). Omfattningen utgöres av spiralvridna kolonetter, uppbärande en bruten fronton. På gavelstyckena vila två kvinnliga figurer, symboliserande tro och hopp. Mellan dem inom en krans kärleken, framställd som en kvinna med två små barn. På flyglarna akantusvoluter med Moses och Johannes döparen stående (H. 69 cm.). — Målningen gjord i

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 133. Gösslunda. Romansk dopfont av tidig typ.
Romanischer Taufstein (Sandstein). Um 1100.

ny tid. — Altarprydnaden (se fig. 130) fanns i kyrkan redan vid Hadorphs besök omkr. 1670 och torde stamma från 1600-talets mitt. — Den är utförd av någon av Läcköskolans bildskärare — av samme man, som har utfört altarprydnaderna i Rackeby (s. 144) och Senäte (s. 26).

PREDIKSTOL. Predikstol (se fig. 130). Korgen vilar å ett murat underrede. På bröstningen små kolonetter med korintiska kapitäl; i fyllningarna mellan dessa å konsoler de fyra evangelisterna, skurna i trä. Arbete från omkring år 1700. — Trappräcket med enkla fyllningar från

senare tid. — På ljudtaket, från vilket nedhänger en i trä skulpterad duva, äro fästade ätterna Reuters av Skälboö och Bondes vapen, givande tillkänna, att Henrik Reuter och hans maka Märta Cecilia Bonde (se bil. I) äro donatorer.

Bänkarna äro enkla, slutna, målade i grått (1800-talets början?). BÄNKAR.

I kyrkans västligaste del finnes läktaren, uppförd 1781—82. LÄKTARE.
Bröstningen enkelt fyllningsverk. — År 1829 fanns en läktare även vid norra väggen.

Dopfunt av sandsten (fig. 133). Cylindrisk skål, vilande på en fotplatta med skråkant och med på fyra ställen anbragta tre sammanställda små rundstavar. På ett ställe har den mellersta av dessa en urholkning (saltkar?). — Dopfunten, vars typ återgår på engelska förebilder, är en förenkling av dessa och saknar alldeles den rika ornering, som utmärker dem. — Av denna typ äro ett flertal funtar i Västergötland kända. Enkla finnas i Råda (Kållands hd.) och Ova (Kinnefjärdings hd.); ornerade i Götened (Kinne hd.) och Böja (Vadsbo hd.), m. fl. — Engelska funtar av denna typ dateras till 1000- eller 1100-talen¹. — Funten i Gösslunda är med all sannolikhet huggen i Västergötland vid 1100-talets början. H. 67 cm. Diam. 74 cm.

Dopskål av mässing, stämplad Skultuna N3 T. H. 8 cm., DOPSKÅL.
Diam 23 cm.

Kalk av silver (fig. 134, C). På skålen ingraverat ett agnus dei och följande inskrift: »Ecce Agnus Dei qui tollit Peccata mundi miserere nostri» (=se, Guds lamm, som borttager världens synd, förbarma dig över oss). Å noden driven ornering och bokstäverna I[esus] N[azarenus] R[ex] I[udæorum] S[alvator] M[undi] (= Jesus från Nazaret, judarnas konung, världens frälsare). — Enl. inskrift är kalken skänkt av Lars Hansson Liedgren² och hans maka Maria Jönsdotter Högh. — Stämplrar: S. W. på ömse sidor om två stänglar (= Sven Wallman³) — F (= 1698) — GB under kunglig krona (=GöteBorg) — åldermansrankan. H. 17 cm. — Tillhörande paten av silver (fig. 134, D); å brädden graverat ett hjulkors; sam-

¹ FRANCIS BOND: Fonts and Font Covers. London 1908, s. 43.

² Köpman i Göteborg.

³ Var mästarte 1690, ålderman 1696—1703, † 1706. Jfr UPMARK, Årsbokstäver och andra stämplrar på Göteborgssilver, i FATBUREN 1912, s. 86 o. W. BERG, a. a. I, s. 309—11. — C. LAGERBERG: Kontrollstämpling af silver i Göteborg från äldre tid till våra dagar, i Göteborgs museums årstryck 1912 s. 73, 90. Göteborgssilver. Göteborgs museums årstryck 1913 s. 78—80.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 134. Gösslunda. Nattvardskärl av silver. A och B från 1700-talets mitt, C och D från 1698.

Silberne Altargeräte. A und B aus der Mitte d. 18. Jahrh., C und D aus d. J. 1698.

ma stämplor som å kalken. Diam. 12,5 cm. — Kanna av silver (fig. 134, B) med graverad inskrift: »In Usam Sacrum Ecclesiae Gæslundensis Anno 1755» (=till Gösslunda kyrkas heliga bruk år 1755). Stämplor: en sköld med ett oxhuvud (=Mariestad) — guldsmedssignaturen O. L. (=Olof Lind; jfr s. 66, not 1). — tre kronor. H. 29 cm. — Oblatask av silver, oval (fig. 134, A); inköpt år 1764 för 30 dlr. Stämplor: guldsmedssignaturen M. B. — ctydligt stadsvapen.

TRÄSKULPTUR
FRÅN NYARE
TID.

Överstycke till epitafium (?), skulpterat i trä och målat. Inom en krans ett krucifix. På kransen tre putti — en i sittande ställning, de övriga halvliggande. På sidorna akantusvoluter. 1700-talet. L. 148 cm.

Domsängel, skulpterad i trä och målrad; i höger hand en stor basun; i den vänstra ett språkband med inskrift: »Hör Upp och Komer för domen». Enl. inv. 1829 lydte den: »Står upp i döde och kommer för dommen». — Hänger i taket över altaret. Enkelt 1600-talsarbete.

TAVLA.

Korsnedtagningen, kopia (från 1700-talet?) efter Rubens. Skänkt 1861 av kammarherre Axel Aug. Roos af Hjärmsäter och tjänstgjorde någon tid som altartavla. — Förgylld gustaviansk ram. H. 140 cm., B. 98 cm.

Ljuskrone av malm med profilerad mittstång, slutande i en stor kula; dubbla rader ljus- och prydnadsarmar, 8 i var rad. Inköpt 1755 för 111 dlr. 24 öre (fig. 135). H. 98 cm., Diam. 80 cm.

Ljuskrone med ställning av mässing. Mittstången av glas profilerad; ställningen behängd med stora, slipade, bladformiga glas. 1700-talet. H. 77 cm., Diam. 57 cm.

Ljusplåt av mässing, drivet arbete, 1600-talets slut. H. 62 cm., B. 36 cm.

1 par ljusstakar av mässing, tvåarmade och trepipiga. Möjligen de, som första gången nämns i inv. 1745. H. 33 cm., B. 41 cm.

Antependium av brun sammet med guldgaloner, I. H. S. och årtalet 1779. H. 100 cm., L. 162 cm. TEXTILIER.

Antependium av crèmefärgat sidensars med broderi av guld- och silvertråd samt silke i rosa, gult, grönt, ljusblått och vitt. Har tillhört Sunnersbergs kyrka, dit skänkt av riksrådet greve Clas Ekeblad (jfr bil. I) mellan åren 1745 och 1776 (inv.), troligen 1758, samma år som nedanstående kalkkläde. 1793 såldes det till Gösslunda. H. 88 cm., L. 183 cm.

Kalkkläde av ljusgrönt sidensars med applikation och silkebroderi, kantat med silverspetsar. På undersidan är årtalet 1758 broderat. Skänkt till Sunnersbergs kyrka av riksrådet greve Clas Ekeblad, men 1804 sålt för 4 Rdr. (räkensk.). 48 × 48 cm.

Håv av brun sammet med vita band. På stängen två små klockor. 1700-talets början. Diam. 15 cm., L. 160 cm.

År 1707 ägde kyrkan tre mässhakar, en blå, en grön och en röd, tre antependier och ett kalkkläde. 1712 inköptes en mässhake av röd plysch med kors av silvergaloner samt ett antependium av samma stoff. I ett tillägg till inv. 1715 nämnes »1 st. Brudepell af blått atlask». 1776 var den emellertid »aldeles förmultnad». Omkr. 1750 tillkommer ett antependium »med spetsar af husläroft», och 1795 beslutar en sockenstämma

Foto. U. Falkengren 1909.
Fig. 135. Gösslunda. Ljuskrone av malm, inköpt 1755.
Kronleuchter aus Bronze, 1755 gekauft.

att »inkiöpa en svart mässehake broderad med silfver att såsom en wacker och anständig prydnad brukas vid högtidsdagar och stora nattvardsgångar». Enligt en anteckning i kyrkans arkiv (K. I. N:o 2) användes den första gången »år 1795 d. 10 oct:br, som var en Bönedag och allmän tacksägelsedag för en rik och ömrig årsväxt». Mässhaken syddes av demoiselle Magd. Sundholm i Lidköping. — Samtliga dessa äro nu försvunna.

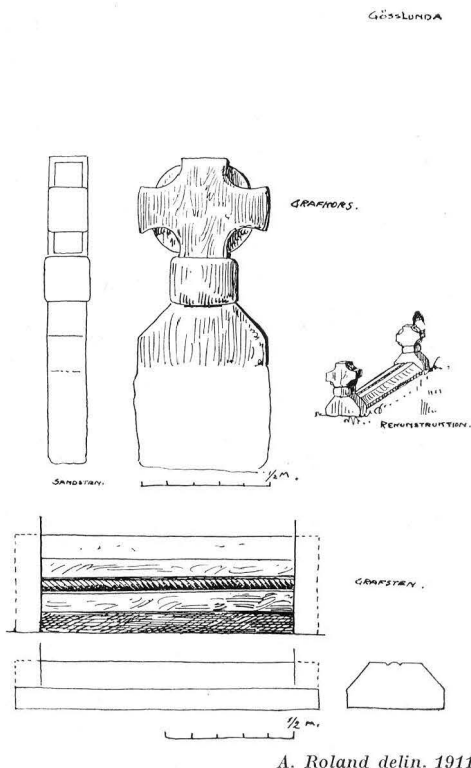

Fig. 136. Kors och kistformigt mellanstycke av sandsten. Sannolikt delar av en romansk gravvård av sådan typ, som visas av rekonstruktionen till höger.

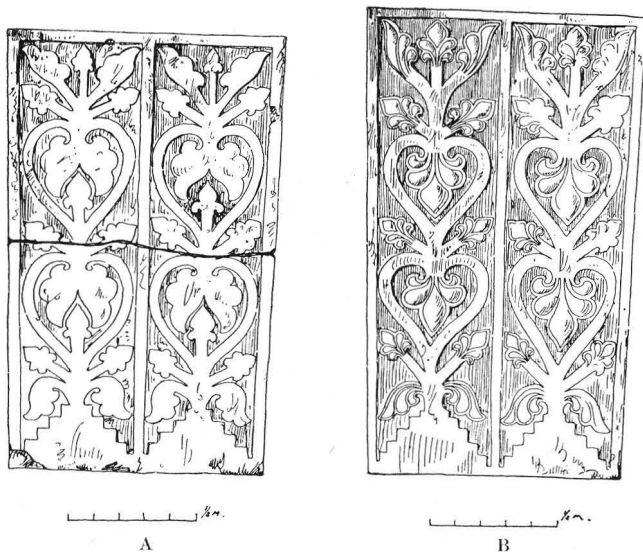
Kreuz und Mittelstück eines romanischen Grabmales, dessen Rekonstruktion rechts auf der Zeichnung gegeben ist.

EPITAFIUM. I norra korväggen är insatt en kalkstenstavla med följande inskrift: »Milde läsare. Under nærliggande sten brede wid sine salige foerældrar hwilar foer thetta Kyrkioherden i Sunnersbergs foersamling Magister Magnus H. Sunborg, foedd d. 1. Nov. 1688 i Stora

Erickstorp¹ med sin Kära Hustru Johanna Lechandra foedd d. 3
aug. 1698 samt några theras barn Nicolaus, Elisabeth, Christina.

☆☆☆

Then moeda och swett jag nederlagt har
God hwila mig skaffat hos moder och far
Fast kroppen i jorden blifwer till jord
Så sitter dock siälen vid Helgonens bord
Nær kroppen på domedag finner sin siäl
The blifwa tillsamman ewinnerlig wæl
Himlaroest sielatroest.»

A. Roland delin. 1911.

Fig. 137. Gössslunda. Romanska dubbelgravstenar av sandsten.
Romanische Doppelgrabsteine aus Sandstein.

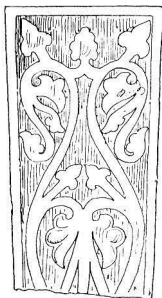
Så följer ett bibelcitat. — Stenen är målad i rödbrunt, bokstäverna försänkta och förgyllda. H. 110 cm., B. 84 cm.

På kyrkogården finnas flera medeltida gravstenar:

GRAVVÅRDAR.

Ett romanskt gravkors av sandsten (fig. 136). H. 124 cm. Den kistformade, med enkel ornering försedda sten (fig. 136, nederst), som säkerligen hört samman med korset, är nu inmurad såsom överliggare över södra vapenhusporten. Fig. 136 visar till höger en rekonstruktion av denna gravvård av ålderdomlig typ.

¹ Gård i Gössslunda sn, kallas nu Stora Erstorp.

A. Roland. delin.

Fig. 138.

Gösslunda. Fragment av romansk gravsten av sandsten.

Rest eines romanischen Grabsteines aus Sandstein.

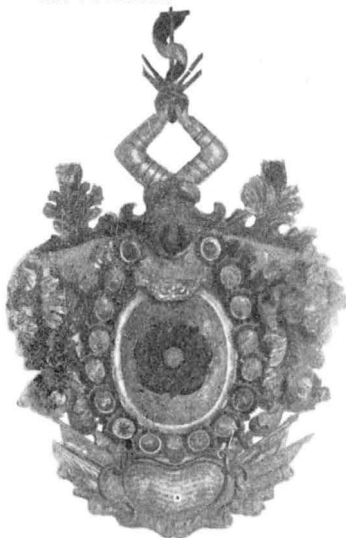

Foto. U. Falkengren 1909.

Fig. 140. Gösslunda. Huvudbanér över kommandören Leonard Roos († 1711).

Flyttat från Huggenäs kyrka. Funeralwappen des Kommandeurs Leonard Roos († 1711).

BEGRAVNINGS-
VAPEN.

¹ En romansk dubbelgravsten av sandsten med skulpterade stavkors tjänar såsom trappsteg i gården Stommens kökstrappa. B. i överkant 96 cm. (fig. 139). Stannar troligen från Gösslunda kyrkogård.

En dubbel liljesten¹ (fig. 137, A), nu spräckt, ligger vid vapenhuset. Sannolikt en gravvård över man och hustru. L. 173 cm., B. i överkant 110 cm., i nedre 101 cm. En annan dubbel liljesten (fig. 137, B) ligger vid södra portalen. L. 183 cm., B. i överkant 111 cm., i underkant 100 cm.

Delar av andra liljestenar utanför vapenhuset, en delvis dold under tornmuren (fig. 138), troligen ditkommen i senare tid.

Gravsten av kalksten, skulpterad, över Håkan Nilsson i Erstorp och hans maka Ingebor Nilsson samt deras söner. Stenen, som höggis 1695, omgives ytterst av en ram med blad och blommor. I de övre hörnen änglahuvud; i de nedre en orm och en duva, illustrerande inskriften: »Varrer snäle som ormar oc enfaldige som dufwor». — I mitten två kolonner, uppbärande en rundbåge, och emellan dem inom en krans en inskrift. — Stenen, som delvis är målad i svart och gult, är innmurad i väggen väster om sakristiedörren. H. 200 cm., B. 160 cm.

På kyrkogården och i kyrkogårdsmuren ligga dessutom ett flertal gravkors av olika typer från 1600- och 1700-talen (fig. 112), samt en dubbelgavelsten över ASS och IAD 1746.

Huvudbanér av skulpterat och

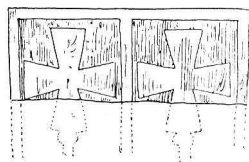

Fig. 139. Fragment av romansk gravsten, nu använd som trappsteg i gården Stommen.

Rest eines romanischen Grabsteines, jetzt als Steinstufe benützt.

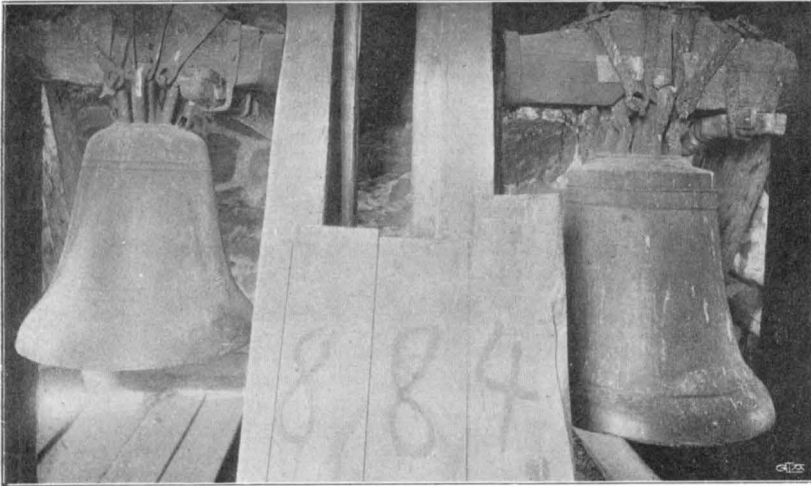

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 141. Gösslunda. Två medeltida kyrkklockor.

Zwei Glocken aus dem Mittelalter.

målat trä med Roos af Hjälmståters vapen (fig. 140). 16 anvapen i litet format sitta runt huvudskölden. Nederst följande inskrift: »Konungens troman Commendeuren vid Amiralitetet, den Wälborne Herr Leonard Roos Herre till Rosenborg, Uggleberg och Stömme: Född år 1655 död år 1711 och begrafdes i Huggenäs kyrka¹ som år 1843 raserades, då detta Epitaphium reclamerades af Konungens Troman Kammarherren Wälborne Herr Axel Roos som uppsatte det 1856 uti Gösslunda Kyrka.» — Ovanlig typ. Ommålat i samband med 1856 års flyttning.

Stol av furu; typ från början av 1600-talet. H. 75 cm.

MÖBLER.

Bord, typ från medeltidens slut. Skiva saknas. H. 87 cm., L. 56 cm.

Kyrkan äger tvenne medeltida klockor utan inskription (fig. 141). Den större H. 63 cm., Diam. 78 cm.; den mindre H. 55 cm., Diam. 60 cm.

KLOCKOR.

Sammanfattning av Gösslunda kyrkas konsthistoria.

I. I tidig medeltid (omkr. 1100) börjar Gösslunda kyrka uppföras av huggen sandsten (småskiftig) och med enkel, skråkantad sockel med litet språng. Efter någon tid, sedan de östligaste delarna uppförts, sker ett avbrott i arbetet (jfr s. 115), som dock

¹ Huggenäs sn., Näs hd., Värmland.

snart återupptages, och då uppföras långhus och torn. Mur- och sockelstenar ha nu fått större mått. Den sålunda uppförda kyrkan hade i plan rektangulärt långhus, smalare, i öster rakt avslutat kor samt i väster ett kraftigt torn (fig. 142, A). Långhuset hade i sydväst en skulptursmyckad, rundbågig portal, och tornet på västra sidan en med all sannolikhet ursprunglig portal. I yttermurarna flera figurprydda stenar. — Det inre sannolikt täckt med trätak. — Av inventarier kunna vi till denna period hänföra dopfunten och några skulpterade gravvårdar.

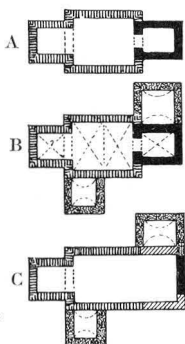

Fig. 142.
Gösslunda.
Kyrkans planut-
veckling.
Grundrissentwick-
lung der Kirche.

II. Under medeltiden — ovisst när — välves kyrkan och dekoreras med kalkmålningar. Sannolikt tillbyggas även under denna period sakristia och vapenhus (fig. 142, B).

III. Under 1600-talet fick kyrkan en hög, spetsig tornspira. Tidigare tornavslutningar obekanta. Då tillkommo även ett antal inventarier: altarprydnad, kalk (1698) m. m.

IV. Ytterligare inventarier anskaffas och skänkas till kyrkan under 1700-talet: predikstol, ljuskrona, kanna (1755), textilier.

V. År 1851 ombygges kyrkan efter en åskeld, som övergått densamma. Ursprungliga korpartiet raseras med undantag av östgaveln, och kyrkan utvidgas i öster till lika bredd med långhuset (fig. 142, C). Taknocken sänkes, och tornet får sin nuvarande betäckning. Sannolikt förstoras även fönstren vid detta tillfälle.

VI. Genom Kgl. brev ²²/₁₁ 1912 stadfästes ett av ark. R. Östberg upprättat förslag till restaurering av kyrkan omfattande: ny, spetsig, spånklädd tornspira, nytt yttertak, som höjes till samma nivå som det ursprungliga och täckes med skiffer, nytt, tunnvalvsformat innertak av trä; nya huggna stenomfattningar kring fönster, ljudgluggar och vissa ytterportar, 2 små nya fönster till läktaren, 1 ny portöppning på sakristians västra vägg; läktaren ombygges och förses med ny orgel; altarringen och predikstolstrappans räcke göras nya, de slutna bänkarna bibehållas, men ombyggas; det inre taket förses med målningsdekorering, och inventarierna ommålas.

Arbetet är avsett att utföras under sommaren 1913.

Résumé.

Die ursprüngliche Kirchenanlage in Gösslunda stellt einen in diesen Gegenden ungewöhnlichen Typus dar. Die Kirche bestand nämlich aus einem rektangulären Langhause mit einem schmaleren, östlich gerade abgeschlossenen Chore (vgl. Fig. 127) und einem ursprünglichen Westturm (Fig. 142, A). Der Turm wurde wahrscheinlich zu Verteidigungszwecken aufgeführt. Die Kirche war ganz aus gehauenen Sandstein in sehr regelmässigen Schichten auf einem Sockel desselben Materiales gebaut. Doch besteht zwischen den östlichen und westlichen Teilen ein Unterschied. Im Chor und in den östlichsten Teilen des Langhauses sind die Schichten nämlich bedeutend kleiner als in den westlichen Teilen und dem Turme. Auch am Sockel sind verschiedene Profilhöhen zu sehen (vgl. Fig. 122). Wahrscheinlich sind die östlichen Teile zuerst aufgeführt worden. Dann wurde die Arbeit aus irgend einem Grunde eine kürzere Zeit niedergelegt. Als man später die Arbeit wieder aufnahm, wurden zwar die schon vorhandenen kleineren Quadern benutzt, die neuen wurden aber in grösserem Formate hergestellt. Das Südportal (Fig. 123) hat eine eigentümlich gestaltete, gehauene Umfassung. Der Tympanon zeigt eine Reliefdarstellung des Kampfes des hl. Michael gegen den Drachen. Der Turm hatte wahrscheinlich ursprünglich ein Westportal, das jetzt teilweise umgestaltet ist. In den Mauern der Kirche sind an verschiedenen Stellen mit Figurendarstellungen geschmückte Steine eingelassen (Fig. 124—126). Über den Gebrauch solcher figurierten Steine vgl. S. 107. Durch Vergleich mit anderen derartigen Reliefdarstellungen besonders auf gottländischen Taufsteinen kann man die Entstehungszeit der figurierten Steine in Gösslunda auf die Zeit um 1100 feststellen, was mit der Bauart der Kirche im übrigen gut übereinstimmt. Diese ursprüngliche Kirche hatte wahrscheinlich eine flache Holzdecke, welche aber später durch Gewölbe ersetzt wurde. Aus den Notizen Hadorphs (vgl. S. 19) wissen wir, dass die Gewölbe und die Wände noch im 17. Jahrh. Spuren mittelalterlicher Kalkmalerei trugen. Im Mittelalter wurden auch Sakristei und südliche Vorhalle aus Feldsteinen angebaut. — So stand die mittelalterliche Kirche fast unverändert bis 1851. Dann wurde sie nach einem Brande umgestaltet. Der östliche Teil wurde verbreitert, wobei jedoch der Ostgiebel des Chores in die neue Ostmauer eingebaut wurde (Fig. 142, C). Die Gewölbe wurden abgetragen und durch eine flache Holzdecke ersetzt, so wie die frühere hohe Turmstutze (Fig. 127) durch einen flachen Lanterninhelm (Fig. 131).

Besonders bemerkenswert ist der Taufstein (Fig. 133). Dieser Typus, von welchem mehrere Exemplare in diesen Gegenden vorkommen, geht wahrscheinlich auf englische Vorbilder zurück und ist in die Zeit um 1100 zu setzen. — Eine Anzahl romanischer Grabsteine (Fig. 137—139) zeigen mehrere Variationen der für diese Art Grabsteine gewöhnlichen Dekoration.

Neben der Kirche stand im 17. Jahrh. ein hölzerner Glockenturm, dessen Aussehen unbekannt ist.

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 143. Räckeby. Kyrkan från sydväst.
Äusseres der Kirche von Südwesten.

RÄCKEBY KYRKA.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.
SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II:1, s. 76. — LINDSKOG III, s. 172. — LJUNGSTRÖM, s. 119. — WENNERBLAD, s. 43 pl. 166. — P. A. SÄVE, BERÄTT. 1863 i ANT. TIDSKR. III, s. 145, 146. — TORIN: Västergötlands runinskrifter I:21 i V. F. T. I:2 (runsten). — LAMPA: Inv. 1583, s. 30 i V. F. T. II:3—4.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLD, Monumenta IX, N:o 3, fol. 58, 102 (ext. från S., vapen), N:o 4, (Hadorphs reseanteckningar). — P. A. SÄVE BERÄTT. 1863, s. 84, 85 (avb. runsten, gravvård från 1862). — G. DJURKLOU, BERÄTT. 1868, s. XIII (avb. runsten) i V. H. A. A.:s ARK. — A. T. A.: 2 foto efter Peringskiöld, 1 foto (ext. från NO), teckning av tvenne romanska gravstenar; avskrift ur Hadorph, inv. 1829. — Ö. I. Å.: 3 blad uppmätning (plan, 4 sektioner, 4 fasader) av A. Roland 1911; 7 blad ritningar till restaurering (plan, 3 sektioner, 4 fasader, bänkar, portar, läktare, orgelfasad, trappor, predikstol) av A. Roland, stadf. ^{22/11} 1912; 2 foto (ext. från N och SO.). Beskrivning av kyrkan 1906 av prosten J. Granqvist; arbetsbeskrivning (1912) för restaurering. — SKARA DOMK. A.: I handlingar från Räckeby (E VI N:o 79): Skrivelser ang. kollekt till restaurering (1692), ang. torn (1729); protokoll vid prostförhör

Foto. S. Curman 1913.

Fig. 144. Rackeby. Kyrkogårdens nordvästra del med »härbret». Nordwestlicher Teil des Friedhofes mit der Kirchenbude aus d. 17. Jahrh.

1797 (avskr.). Skara Stifts Bok. Wester-Goth. eccl. — SKARA ST. och GYMN. BIBL.: Topografiska samlingen: Rackeby, s. 21—25, 28—29, 41. Samling af inscriptions på klockor i Skara stift, s. 94. Inscriptioner på Epitaphier, Grafstenar m. m. vid Skara stifts kyrkor, s. 180—6.

Kyrkans arkivalier: LANDSARKIVET I GÖTEBORG: Uppgifter om byggnad och inventarier träffas i K. I. 1, som innehåller: anteckning om gåvor 1605; inventarium 1654 med tillägg 1659, 1660, 1664, 1673, 1676; inventarium 1687; sockenstämmoprotokoll 1642—87; räkenskaper 1684—1757. — I KYRKANS ARKIV förvaras dessutom N:o 1, som innehåller inventarium 1653, 1715 med tillägg 1727; inventarium 1757 med tillägg 1797; inventarium 1849, 1856; protokoll vid sockenstämma 1678, vid biskopsvisitationer 1707, 1723, 1745 och vid prostvisitation 1817; räkenskaper 1647. — Handlingar från nyare tid.

Kyrkogård och bod.

Kyrkogården, som på de senaste åren utvidgats i söder, är KYRROGÅRD. omgiven av en icke fullt meterhög gråstensmur (kallmur) med ingång i väster. Porten består av tvenne grindstolpar av sammanställda kalk- och sandstenshällar och två enkla, smidda järngrindar från 1800-talet. — År 1682 delades underhållningsskyldigheten av »kyrkbalkarna» mellan de olika hemmanen i socknen, så att Degeberg, den största egendomen i församlingen, fick 42 alnar kring kyrkporten på sin lott o. s. v.

RUNSTENAR. En runsten (se fig. 144) med förut publicerad inskrift. — Vid den i maj 1913 påbörjade restaureringen har ytterligare en runsten anträffats som trappsten vid södra porten. Dess inskrift är nästan utplånad. Endast tre tecken inom en slinga synliga. L. 178 cm., B. 102 cm., Tj. 29 cm.

BOD. Kyrkans bod (fig. 144—5), här vanligen kallad »härbret», ligger inbyggd i kyrkogårdsmuren strax nordväst om kyrkan. Den är uppförd av gråsten, blandad med tegelskärvor i tämligen ojäмна skift, har utvändigt varit putsad, men putsen är nu delvis bort-

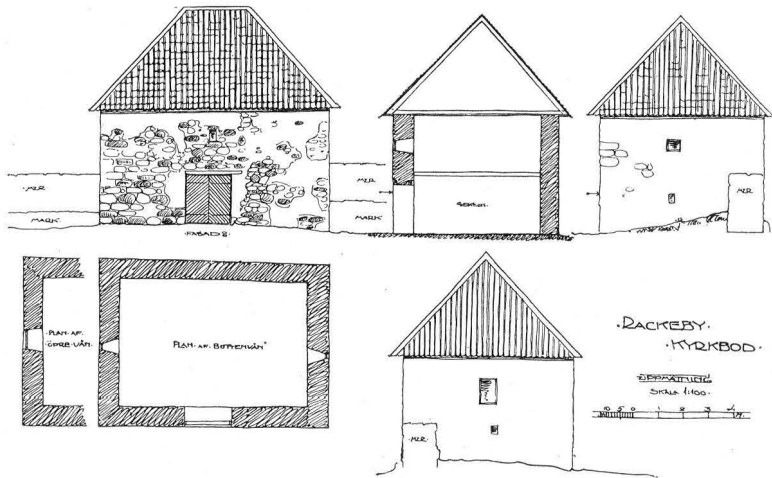

Fig. 145. Rackeby. »Härbret». Uppmätning av A. Roland 1911.
Die Kirchenbude.

fallen. Yttertaket — valmtak — är täckt med enkupigt tegel. Boden är med träbjälklag indelad i två våningar; den övre belyses av tre små, fyrkantiga gluggar. Användes till bårhus och materialbod. — År 1644 nämnes byggnaden första gången i arkivet; då göres nämligen »en Nyckil til Kyrkieherbergit». 1669 beslutas »att några Tolffter sågebräder skolle köpas att förfärdiga Kyrkioherbergit medh såsom och till ställningh, när som (det) skolle kalckslåås», och av räkenskaperna framgår, att beslutet verkställdes.

Kyrkobyggnaden.

LÅNGHUS OCH KOR. MATERIAL. Rackeby kyrka, vars plan framgår av fig. 146, är uppförd av huggen, grå sandsten i tämligen ojämn skift (H. 17—46 cm.), i de östra delarna blandad med gråsten; de västra äro påmurade med

tegel (format $7-8 \times 11 \times 27$ cm.) i ovanligt munkförband — ända till fem löpare i följd ha kunnat räknas. Sockel runt långhus och kor med skråkant av sandsten. — De östra partierna äro genom en lodrät skarv (jfr planen fig. 146) skilda från de västra. — Yttermurarna äro spritputsade och avfärgade i grått.

-RACKEBY KYRKA-
-KILANDS-NÄS
-RACKEBY LÄN-
-VÄSTERGÖTLAND-
-ZIDMÄTNING-

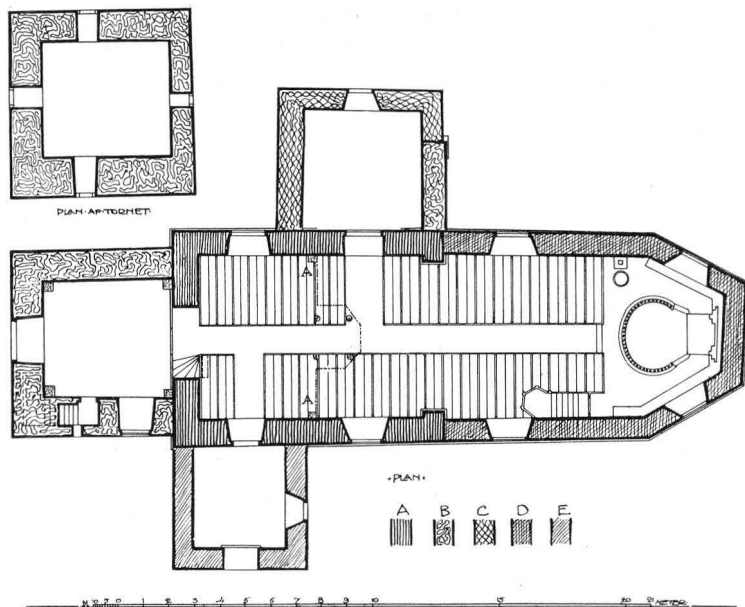

Fig. 146. Rackeby. Plan. Uppmätning av A. Roland 1911.
Skala 1 : 300.
Grundriss.

— Taket är på södra sidan och i de fyra översta raderna på den norra täckt med stickspån; i övrigt med handkluven ekspån, varav de två nedersta raderna med spetsiga uddar. — Fönstren äro rektangulära med enkla, målade träbågar; sannolikt upptagna 1699. — Den troligen icke ursprungliga porten i söder har nu rak överliggare — inre smyg med stickbåge. Dess äldsta utseende okänt. Då läktaren vid den i maj 1913 påbörjade restaureringen togs ned, kom en rundbåge av tegel (storlek $7-8 \times 11 \times 27$ cm.) i dagen ovanför portalens nuvarande övertäckning, varigenom portalens utseende under period II (se s. 157) blottats. — I sen tid har den förminskats och delvis igenmurats med tegel, stämplade

ÅGÅRDEN¹ (storlek $7 \times 12 \times 26$ cm.). Invändigt äro murarna slätputsade och vitmenade. — Innertaket är platt trätak av breda plankor, vitmålat. Mellan detta och yttertaket är över långhus och kor lagt ett extra skyddstak — ett svagt sluttande sadeltak av bräder lagda på förvändring (jfr fig. 147). — Golvet är belagt med kalkstenshällar, vilket i gången skedde 1744. I västra delen en romansk gravhäll av sandsten (se s. 151).

DEN UR-
SPRUNGLIGA
KYRKAN.

Den ursprungliga kyrkans utseende kan man rekonstruera med hjälp av en teckning från 1671 i Peringskiölds Monumenta (fig. 148). Den visade i plan rektangulärt långhus, smalare kor och

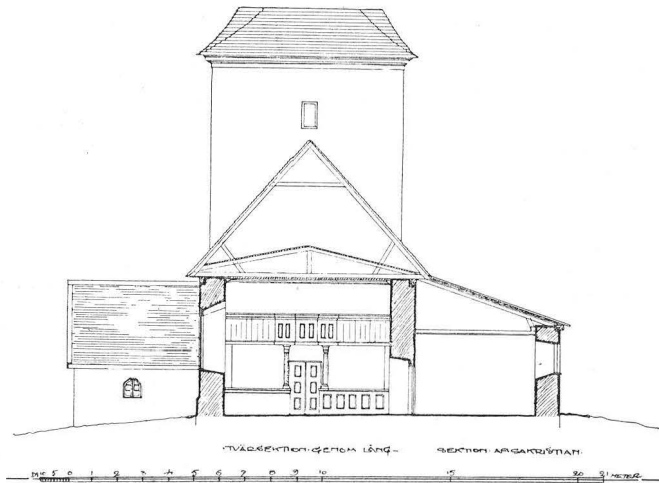

Fig. 147. Rackeby. Tvärsektion genom långhuset mot väster.
Uppmätning av A. Roland 1911.
Querschnitt durch das Langhaus gegen Westen.

apsid², var alltigenom uppförd av huggen sandsten och vilade på en skråkantad sockel (fig. 149). Murarna voro troligen utvändigt oputsade och ej av de nuvarandes höjd. — Av de å fig. 148 synliga fönsteröppningarna³ äro möjligen apsidens små rundbågiga ursprungliga,

¹ Fideikomisseegendom inom Råda sn, Kållands härad. Till fideikomisset hör även Storegården i Rackeby sn.

² Vid den i maj 1913 påbörjade restaureringen har man påträffat en sockelsten och en mursten från apsid.

³ Tvenne stenar, utgörande en del av ett fönsters innersmyg ha nyligen hittats. Dessa ha ännu kvar sin puts med spår av målad dekorering i gult och svart, sannolikt från 1641 (se. s. 137).

medan det tvådelade fönstret i koret sannolikt, liksom de vanligare tredelade, förskriver sig från 1200-talets senare hälft (jfr s. 56). Det rektangulära i långhuset är däremot yngre. — I söder en portal av obekant utseende. Hit hörde en med järnlameller beslagen dörr från medeltidens slut, vilken nu står undanställd i boden. Klapp och nyckelskylt enkla. Utmed kanterna

Fig. 148. Rækkeby kyrka från sydost år 1671 enl. teckning i Peringskiölds Monumenta. Die Kirche im J. 1671 nach einer Handzeichnung.

äro fastsatta rosetter av järnplåt (H. 170 cm., B. 94 cm.) — Ursprungligen var kyrkan invändigt sannolikt täckt med platt trätak.

Denna kyrka är såsom apsidkyrka från 1100-talet (jfr Senäte s. 22) och på grund av sitt byggnadssätt och sin sockel från århundradets mitt (jfr S. Maria s. 36).

Under medeltidens senare del — möjligen under 1400-talet — ersattes det platta innertaket av valv. Av dessa återstå nu endast anfangen i de västligaste hörnen och stöden längre fram i kyrkan (vid A å fig. 146). Dessa, som nu användas som stöd för läktaren, vidga sig uppåt och äro av sandsten. Av dessa rester att döma utgjordes valven, liksom i Strö, av enkla, ribblösa kryssvalv. — Samtidigt med eller före välvningen påbygges kyrkan med tegel, och detta nya murverk prydes med ett »strömskift» av snedställda stenar, som nu ses på västra gaveln och på norra muren ett stycke från västra hörnet. Den västra gaveln, i övrigt slätt murverk, är synlig från tornets andra våning (fig. 154).

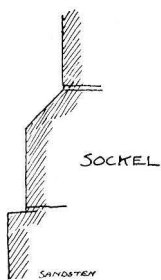

Fig. 149. Rækkeby. Sockelprofil. Sockelprofil aus Sandstein.

1641 förses valv och väggar med målningar (sockenst. prot.; Hadorph). Dessa ha vid den i maj 1913 påbörjade restaureringen delvis kommit i dagen, men äro illa skadade. Vid S. porten synes David och Goliat och därunder inskriften: » — — och en twär hand hög och Davijd slog

DATERING.

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.
VALV.

KALKMÅLNING.

ho[nom] ihiel». Likaledes i långhusets nordvästra hörn några otydliga rester. Nederst löpte runt kyrkan ett draperi i gult. Dessa målningar voro alltså av samma art som i övriga samtidigt målade kyrkor i denna trakt. Dyliga målningar finnas i Råda, delvis blottade, från 1635, i Forshem från 1638 och i N. Kedum från 1644.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 150. Rackeby. Kyrkan från sydost.
Äusseres der Kirche von Südosten.

**TILLBYGGNAD
I ÖSTER.**

År 1699 äger en stor ombyggnad rum, vilket även hugfästes genom ett å kormuren anbragt årtal »Ao 1699» av smidda järnsiffror. Detta år revs nämligen det gamla korpartiet, och långhuset utvidgades till sin nuvarande längd. Man använde material från de rivna murarna, d. v. s. sandsten, samt dessutom gråsten. Även gamla sockelstenar användes. Såsom rester av det ursprungliga långhusets östmur kvarstå tvenne murpelare ungefär mitt på vardera långväggens innersida. Dessa äro försedda med sockel,

som sannolikt varit vid triumfbågen. Vid detta tillfälle nedtogos även valven, och kyrkan täcktes med platt trätak. Detta målades 1733 av mästern Petter Wernberg (jfr s. 6, not 1) med framställningar av himmelriket, helvetet, skapelsen, syndafallet och korsfästelsen (inv. 1829). — Bräder från detta tak från 1699 hava senare använts till det ovannämnda skyddstaket (se s. 136). Och när detta i maj 1913 tagits ner, har man funnit ett flertal bräder med målade ansikten, basuner samt en fris i gult och rött mot vit

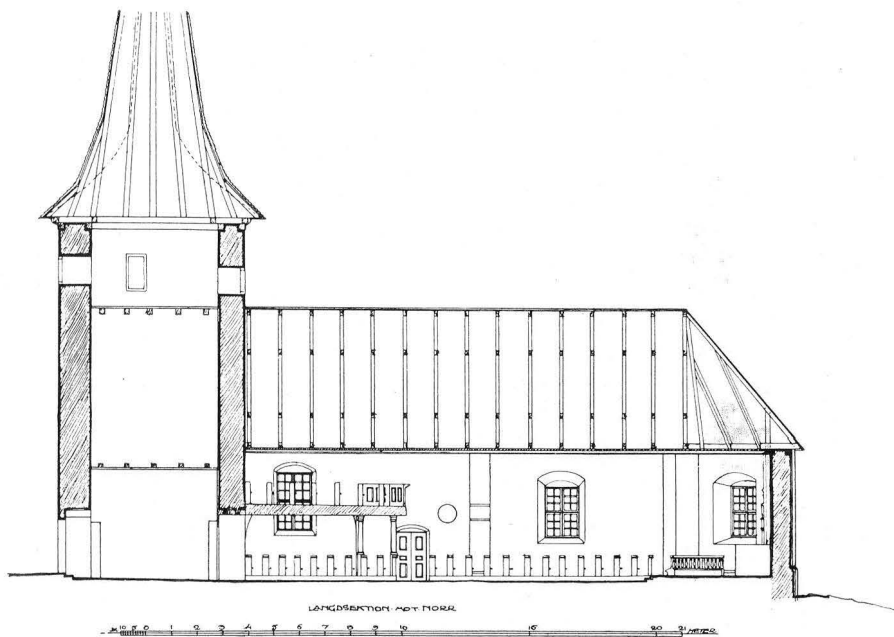

Fig. 151. Rackeby. Längdsektion mot norr. Uppmätning av A. Roland 1911. Längsschnitt gegen Norden.

botten med motiv från liljestenarnas ornamentik. — Samtidigt med taket dekorerades även väggarna med tunga draperier i rött och blått.

Tornet är uppfört av gråsten ridande på långhusets västgavel (fig. 154). Det är med träbjälklag avdelat i tre våningar. Den nedersta har varit täckt av ett kryssvalv av tegel, av vilket nu endast stöden i hörnen kvarstå. När detta valv slogs, är okänt, dock fanns det ej omkr. 1670¹. — I denna våning fanns Olof Christofferssons till

TORN.

¹ Hadorph säger: »... hvälfvd alt öfver och målat 1641, så när som vesterste delen under tornet, dher är panel.»

Degeberg (av Forstena-ätten) grav (jfr bil. I). Han avled 1647, men redan dessförinnan måtte gravkoret, som vanligen kallades Degebergsgraven, varit ordnat, ty 1642 låter han på egen bekostnad måla tornet. Hadorph beskriver gravvården såsom »uphögd medh pelareværk omkring». — Mot 1600-talets slut börjar man emellertid beklaga sig över den och finner den vara i vägen. Man kan inte få bryta upp dörr till tornet eller anordna vapenhus (visit. prot. 1707). Det förra hade dock redan 1658 beslutats på en sockenstämma, därför att »mädhan den som ringer till Bönestun-

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 152. Rackeby. Interiör mot öster.
Inneres der Kirche gegen Osten.

derna ähr uppe i Tornet och Ringer plägar Poikarne i Storegårdhn löpa in i kyrkan . . . och makulera altaretaflan och annat.» — Först 1797 lyckas församlingen få sina krav beviljade, och med dåvarande ägarens av Degeberg samtycke beslöts, »att öfverbyggnaden på grafven skulle borttagas, platsen planeras, och sedan en dörr på västra gafveln göras». Då upptogs sålunda den nuvarande västra porten av enkel, rektangulär form. — Öppningen mot långhuset är rektangulär. Spår efter någon tornbåge ha ej upptäckts. — Från sydvästra murhörnet leder en trappa i muren till andra våningen, sedan stegar. Från denna våning kommer man in på långhu-

sets vind genom en öppning — möjligen den, som man 1644 bröt upp »att besichtiga hvalvet med». — Den översta tornvåningen, invändigt putsad, belyses av fyra, troligen ursprungliga, rektangulära gluggar, övertäckta med stembalkar och 1666 försedda med luckor. I denna våning hänga klockorna (se s. 156). — Murverket krönes av en hög, spetsig spira, klädd med handkluken ekspån. En sådan spira uppfördes 1725—26, då det i räkenskaperna nämnes »Bräder till kyrcketornetz upbyggande» m. m. Samtidigt repareras tornmuren efter den föregående tornbekröningen. Denna, som synes å teckningen från 1671, utgjordes av ett sadeltak, antagligen

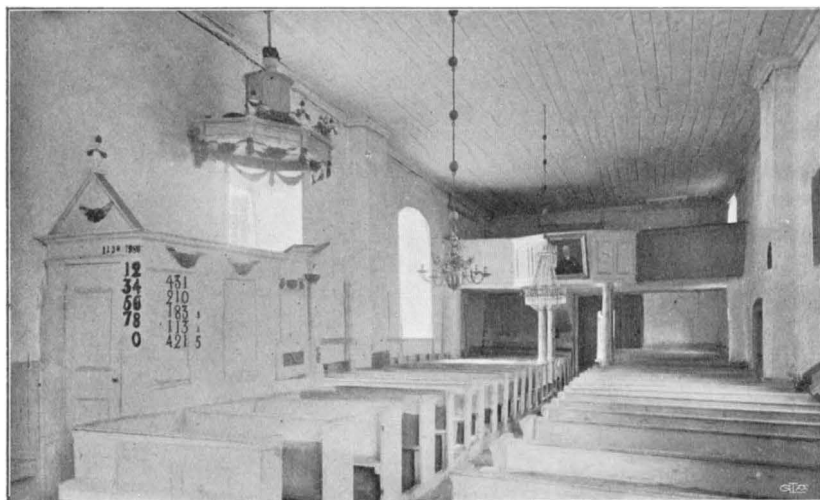

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 153. Rackeby. Interiör mot väster.
Inneres der Kirche gegen Westen.

spånklätt, liksom dess gavelrösten. På åsen sutto tvenne järnkors och en väderflöjel i form av en tupp. Redan 1729 utsattes emellertid den nyuppförda spiran för olyckan att under en storm förstöras (skr. t. domk. 1729), men återuppfördes året därpå (räkensk.)

Tornet upbyggdes troligen mot medeltidens slut. Det är yngre än tegelgaveln, på vilken det rider, och denna är sannolikt från 1400-talet, möjligen 1300-talet.

Vapenhuset är uppfört av gråsten med utvändigt spritputsade **VAPENHUS.** murar. I södra gaveln äro en solvisare från 1676 och tvenne gravstenar (se s. 152) inmurade. Yttertaget täckt med stickspån. I öster ett litet fönster med tresidig avslutning upptill. I söder

en rundbågig port. Innerväggarna slätputsade, takkonstruktion öppen, golvet utgöres av kalkstenschällar, bland dem en romansk och en 1600-tals-gravsten. — »1708 — heter det i en anteck-

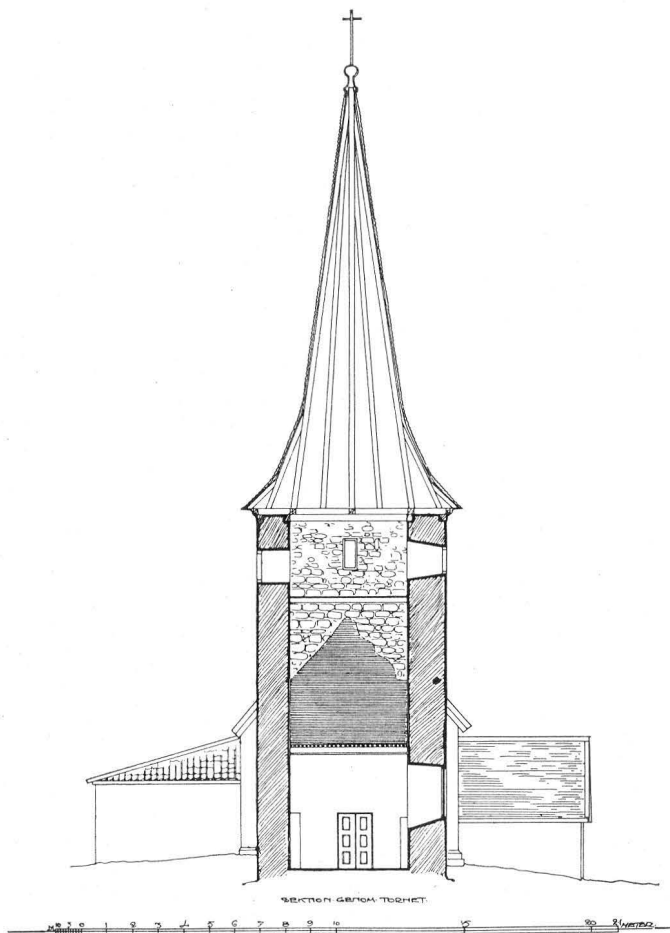

Fig. 154. Rackeby. Skärning genom tornet mot öster.
Uppmätning av A. Roland 1911.

Schnitt durch den Turm gegen Osten, den urspr. Westgiebel aus Backstein zeigend.

ning bland kyrkans räknenskaper — begyntes vapnhuset at upmuras med steen som tillforene war aldeles förfalit och af trä bygd». Detta äldre vapenhus, som synes å teckningen från 1671, var av denna att döma knuttimrat. Byggnadstid okänd.

Den nuvarande sakristian är uppförd av tegel. I dess östra mur ses en tydlig, lodrät skarv (se planen fig. 146). Utvändigt äro murarna putsade. I norr ett fyrkantigt fönster. Innerväggarna äro slätputsade och vitkalkade, innertaket utgöres av plant trätak. Det valmade yttertaket täckt med enkupigt tegel.

Denna nu som sakristia använda tillbyggnad var ursprungligen uppförd som gravkor åt släkten Bonde till Stensholmen. Den uppfördes antagligen 1683 av assessor Thord Bonde och hans maka Märta Ekeblad (jfr bil. I.). Bådas vapen med initialer och nämnda årtal finnas nämligen uthuggna på en sten (fig. 155), som troligen suttit inmurad i någon av gravkorets väggar — nu i dess östra mur. — Tidigare hade Bondeätten sin gravplats (enl. Hadorph) »fram i sångahuset» (=koret). — År 1817 inrättades gravkoret till sakristia. — På

1600-talet fanns en sakristia — möjligen uppförd under medeltiden. Hadorph nämner, att den icke var uppförd av »huggen sten», d. v. s. sandsten. Denna slöt sig till det ursprungliga korets norra mur. Troligt är, att den raserades 1699, när kyrkan tillbyggdes. I den nuvarande sakristian ingår dock sannolikt murverk från den äldre, nämligen i östra muren intill den nämnda skarven (se fig. 146, period B). Under tiden från den gamla sakristians rivande och till 1817 torde såsom sakristia använts rummet inom predikstolssuppgångens höga skrank (jfr s. 146).

Kyrkan uppvärms av en i nordost stående järnkamin. — Från en äldre värmeanordning finnas spår — öster om dörren till sakristian (jfr fig. 151).

I senaste tid har kyrkan hotats av förstörelse. 1906 ingick nämligen församlingen till Kgl. Maj:t med begäran att få ombygga hela kyrkan med undantag av tornet. Överintendentsämbetet motsatte sig emel-

GRAVKOR OCH
SAKRISTIA.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 155. Rackeby.
Stentavla fr. 1683 å det
Bondeska gravkoret.
Steinerne Wappentafel an
der Grabkapelle der
Familie Bonde. (1683).

Foto. A. Roland 1913.

Fig. 156. Rackeby. Medeltida altare av sandsten.

Mittelalterlicher Altar aus Sandstein.

UPPVÄRMNING.
BESLUTAD
FÖRÄNDRING.

lertid detta och lyckades genom ark. A. Rolands bemödanden avstyra denna plan. I stället antogs ett av ark. Roland upprättat förslag till omgestaltning av kyrkan, varigenom största delen av kyrkans stomme bibehålles. För förslagets omfattning redogöres å sid. 157, VI. Arbetet utföres under sommaren 1913.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE. Altaret murat av huggen sandsten, H. 116 cm., B. 100 cm., L. 150 cm. (fig. 156), täckt med en kalkstensskiva. Å framsidan en öppning — sannolikt en relikgömma. Troligen ett medeltida altare, som vid utvidgningen 1699 flyttades till nuvarande plats. Altaret är avsett att vara fristående, ty det är på alla sidor uppfört av finhuggen sten. Har sannolikt haft sin ursprungliga plats framför tribunbågen. — Enkel altarring av svarvade trädockor från 1800-talet. — Altarprydnaden utgöres av en i trä skuren, målad arkitektonisk uppställning i tvenne våningar; i vardera en oljemålning på trä (fig. 157); nederst nattvarden (H. 110 cm., B. 68 cm.), överst himmelfärden (H. 79 cm., B. 60 cm.), omgivna av kolonner, figurer och akantusvoluter. Figurerna föreställa evangelisterna; nederst Johannes och Matteus (H. 93 cm.), därovan Lukas och Markus (H. 70 cm.). Överst en fronton med tre kvinnliga figurer, symboliserande tro, hopp och kärlek. — Denna altarprydnad är enl. inskrift skänkt år 1706 av Carl Gustaf Bonde och hans maka Christina Ulfelt (se bil. I), vilkas vapen, skurna i trä, även äro anbragta å densamma. Genom denna gåva erhöll den nyss utvidgade kyrkan sin främsta prydnad. — Såväl oljemålningarna som det skulpterade ramverket äro utförda av okända mästare ur Läcköskolan. Bildskäraren igenkänna vi från Senäte (s. 26) och Gösslunda (s. 122).

På altaret stod dessutom under 1800-talets förra hälft ett krucifix (inv. 1829). Nu förkommet.

**ÄLDRE ALTAR-
PRYDNAD.**

En äldre altarprydnad inköptes 1656 och skänktes 1707, då kyrkan fått sin nuvarande, till Skalunda kyrka (jfr s. 170). — Före denna nämnes en ännu äldre, som 1605 blev målad — måhända ett medeltida altarskåp.

PREDIKSTOL.

Predikstol med ljudtak och stentrappa (se fig. 153). I trappan ett steg av sandsten med en piscina (= uttömningssten), en rest från det ursprungliga koret. Korgen vilar å ett underrede av trä. Å bröstningen kolonetter med korintiska kapital och i fyllningarna mellan

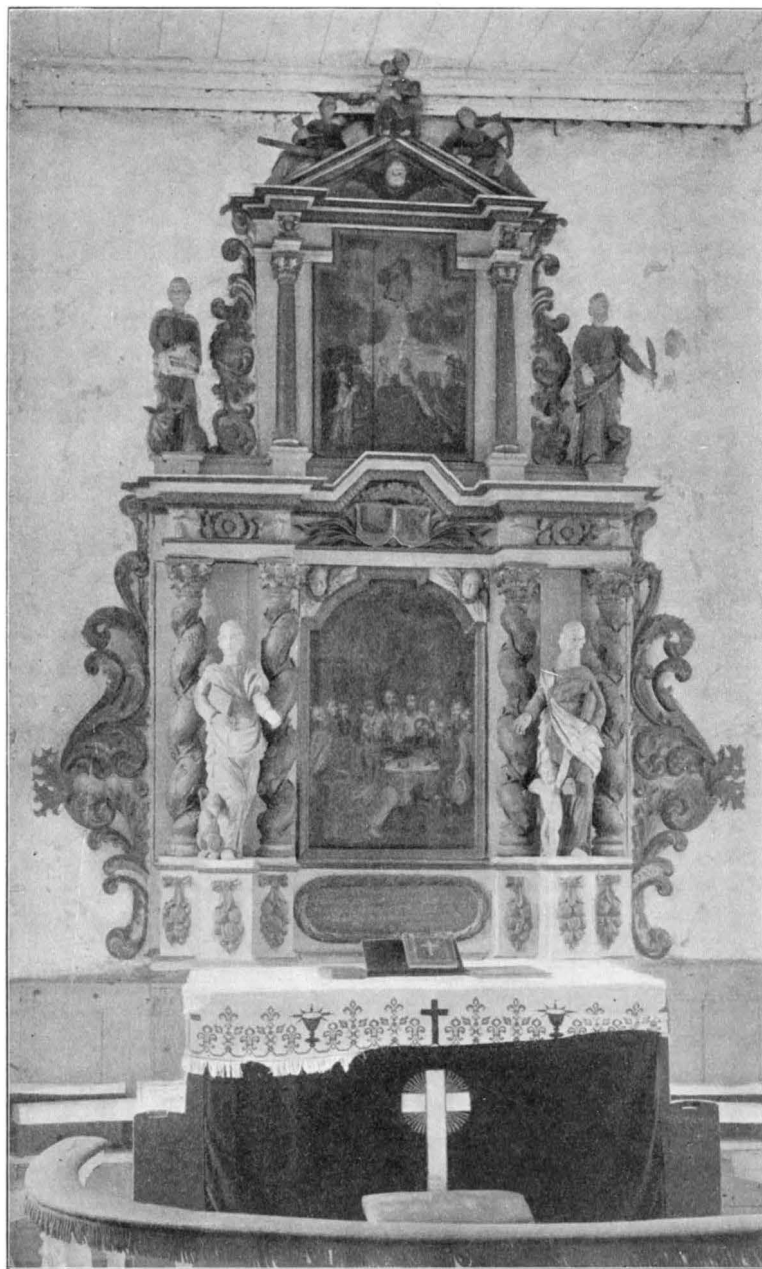

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 157. Rackeby. Altaruppställning från 1706.
Altaraufsatz aus gemaltem Holz von d. J. 1706.

dem små konsoler, på vilka stått putti, som nu äro åsidosatta i boden. — Trappbarriären, som är hög och omsluter ett litet rum, sannolikt en tid använt såsom sakristia (jfr s. 143), är senare tillfogad och ornerad med skulpterade ornament, flyttade från ljudtaket. På dörren vackra, smidda gångjärn. Målningen ej ursprunglig — vit med ornamenten i guld och färger. — Å ljudtaket Bondes och Ekeblads i trä skurna och målade vapen. — Predikstolen är enl. inv. skänkt 1686 av fru Märta Ekeblad (se bil. I.)

TIMGLAS. På predikstolen har stått ett timglas, inköpt 1670. År 1680 förbättras det med »en skiön bild», vilken möjligen kan identifieras med den lilla trästatyett (H. 47 cm.), klädd i sid dräkt med guldbårder, som nu förvaras i boden.

NUMMERTAVLA.

Nummertavla. I trä rikt skuren ram med akanthusvoluter, målade i blått och guld. Typ från omkr. år 1700. H. 138 cm., B. 70 cm.

BÄNKINREDNING.

Foto. A. Roland 1913.

Fig. 158. Rackeby. Medeltida dopfuntsdelar, funna vid restaureringsarbetet 1913. Mittelalterliche Taufsteinfragmente.

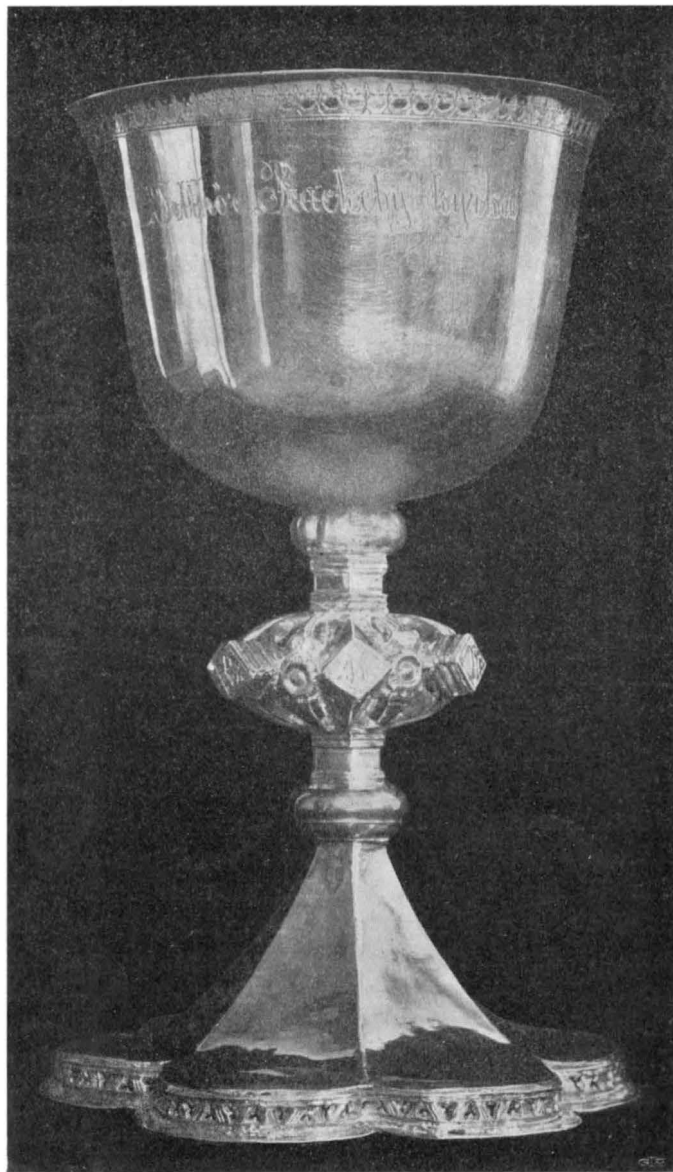
Bänkar, öppna, enkla, vitmålade (1800-talet?). — 1605 göres bänkinredning, likaså under åren 1715—1717. Dessa senare voro slutna, ty räkenskaperna nämna utgifter för dörrarnas beslag. — År 1699 göres en brudstol — nu försvunnen.

LÄKTARE.

I kyrkans västra del är en läktare med senare tillfogat, framskjutande mittparti, vilande på marmorerade träkolonner. Barriären, slät, vitmålade. — På läktaren finnes ett vanligt orgelharmonium. — 1642 fanns i kyrkan en läktare, som detta år målades. 1699 heter det i kyrkans handlingar: »lectaren utförd en gång så stoor, som han förr war och sedan med uphögte stohlar inrättad». Mot slutet av 1700-talet målas den i »perlefärg» och förses med Gustaf III:s monogram i mitten. Möjligen är det samma läktare, som ännu är kvar.

DOPFUNTSRESTER.

Dopfuntsfot(?) av sandsten i form av en attisk bas med plint och hörnblad. — Del av dopfuntsfot av sandsten; enkel, rund plan. Båda dessa delar äro försedda med hål i centrum och äro

Foto, Charl. Hermanssons Eftertr. 1913.

Fig. 159. Rackeby. Kalk av silver. Fot och nod från 1500-talet.
Silberner Kelch. Unterer Teil aus d. 16. Jahrh.

funna under de i maj 1913 påbörjade restaureringsarbetena. Medeltida (fig. 158).

NATTVARDS-
KÄRL.

Kalk av silver (fig. 159); fot och nod från 1500-talet; skålen utvidgad först 1707 av guldsmeden mästare Burman¹ i Lidköping, därefter 1877, då även foten lagades. På nodens sex utsprång äro ingraverade ihesvs (minuskler). H. 22,7 cm. — Tillhörande paten av silver, förgylld på ovensidan. Stämplrar: Lidköpings vapen — Guldsmedssignaturen I. F. G. — tre kronor. Diam. 15,4 cm.

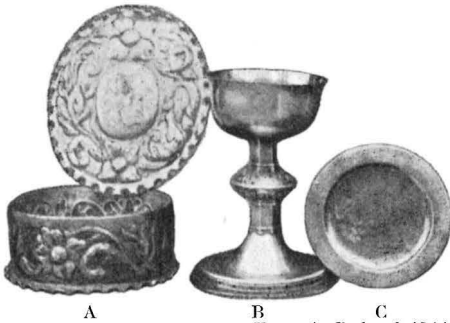

Fig. 160. Rackeby. Oblatask (omkr. 1684), sockenbudskalk (före 1654) och paten av silver.

Silberne Altargeräte. A um 1684, B vor 1654, C nach 1743.

Oblatask av silver (fig. 160, A) med driven ornering av blad och blommor. Å locket ingraverat Bondeska vapnet, initialerna A. B. B. (= Anna Beata Bonde, se bil. I) och A:o 1684. Stämpeln: sammanflätade bokstäver (fig. 160, a), förekommer ofta å drivna arbeten från 1600-talets slut och 1700-talets början; mästaren okänd². H. 4 cm., L. 11 cm., B. 9,5 cm.

Sockenbudskalk av silver (fig. 160, B); skålen invän-

digt förgylld; å foten graverat ett hjulkors; lagad 1676 och 1748. Nämnas i inv. 1654 o. f. Sannolikt tillverkad under 1600-talets förra del. H. 11,3 cm.

Tillhörande paten (fig. 160, C) av silver, förgylld på ovensidan. Förfärdigad åren efter 1743, då man beslutar anskaffa en ny efter en 1723 förkommen. Diam. 8,6 cm.

Kanna (H. 42 cm.), oblatask av nysilver och vinsil av silver med stämplrar: guldsmedssignaturen F. B. — tre kronor inom en räfflad kvadrat — A. 6 (= 1879) — Lidköpings vapen.

Oblatask av tenn, rococoform (fig. 161, B); locket, krönt av en knapp, är fäst vid asken med gångjärn. Delvis utplånad, otydbar inskrift: F... E E N. Stämplrar: G B under krona (= Göte Borg), tre kronor inom räfflad kvadrat — Göteborgs vapen — 2 sköldar med S. R. under en rosett — 2 B. Ovan stämplarna en ängel med blomstergirland. 1700-talet. H. 13 cm., L. 17 cm., B. 11,5 cm.

Fig. 160, a. Stämpel å Rackeby oblatask. Stempel auf Fig. 160, A.

¹ Förekommer 1707—12, bosatt i Lidköping. BERG, a. a. I, s. 320.

² Meddelat av d:r Gustaf Upmark.

Kanna av lergods med blågrön glasyr; lock och fot av tenn (fig. 161, A). I locket tre mot varandra ställda, otydliga, sköldformiga stämplor: i den ena 1710 och två korslagda stavar(?), i den andra 1711 (1717?) och nyckel och stav; i den tredje 17.. och mercuriusstav. — I botten tre kronor inom räfflad kvadrat. — Kannan är skänkt 1797. H. 29 cm.

År 1646 inköpte församlingen »en Perle Crona till Brudeskrudh». I inv. 1654 kallas den »Crona med en pärl kranz». 1687 är den »gammal» och i nästa inv. är den försvunnen.

Dopskål av nysilver; skänkt till Rackeby och Skalunda församlingar 1909. — Dopskål av tenn med två handtag, det ena i form av en ring, mönster. — Stämplor saknas. H. 7,5

A B
Foto. A. Roland 1911.

Fig. 161. Rackeby. A. Vinkanna av lergods och tenn (1700-talet).

B. Oblatask av tenn (1700-talets mitt)

A. Weinkanne aus Steingut u. Zinn. 18. Jahrh. B. Hostiendose aus Zinn. Mitte d. 18. Jahrh.

BRUDKRONA.

DOPSKÅLAR.

det andra med genombrutet em., Diam. 19 cm.

Ljuskrone av malm (fig. 162) med profilerad mittstång, slutande i en stor kula med enkla, punsade rundbågsornament. Överst en krans prydnadsarmar; därunder ytterligare en krans av 6 ljus- och 6 prydnadsarmar. Skänkt av frih. Otto Johan Koskull till Stensholmen (se bil. I). Nämnas ej i inv. 1715, men senare. H. 61 cm., Diam. 66 cm. — Ljuskrone av trä; svarvad och gulmålad; 7 armar; har haft en övre krans av 6 armar. Skänkt av trumpetaren vid adelsfanan Joh. Luthman. H. 52 cm., Diam. 55 cm. — Ljuskrone: ställning av mässing behängd med glaslänkar och

LJUSREDSKAP.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 162. Rackeby. Malmkrone.

Skänkt mellan 1715 o. 1728.

Kronleuchter aus Bronze zwischen 1715 u. 1728 geschenkt.

prismor. Inköpt 1867. 1800-talets förra hälft. H. 115 cm., Diam. 76 cm.

Ljusstake av smitt järn med vridet skaft; vid fot och pip en samling blad. I foten hål efter nitar. Möjligen en arm av den höga, 14-armade järnstake på fötter, som nämnes i inv. 1653 o. f., men som nu saknas. — Två ljusstakar av trä med vridet skaft; en med rund, en med korsformig fot 1600-talet(?). — 1 par ljusstakar av mässing med höjbar pipa. Stämplade: Skultuna bruk kring en krona; N:o 2. 1800-talet. H. 11 cm. — 2 par ljusstakar av polerad björk med pipor av metall. Skänkta 1865. H. 40 cm. — 1 par trearmade, försilvrade ljusstakar av pläter. 1800-talets senaste årtionden. H. 54 cm. — Dessutom nämner inv. 1583 »staka aff kåpar 4 mk», som nu saknas.

TEXTILIER. Antependium av svart sammet med silverbroderi. 1800-talets början.

Antependium av svart kläde. Ett kors av vitt siden i applikation. H. 86 cm., L. 160 cm.

Mässhake av brokadvävnad; på ryggen ett kors av guldspetsar. Inköpt 1830.

Kalkkläde av gult siden med broderier i silke i olika färger, kantat med en silkesfrans. Broderade monogram med flera sammanflätade bokstäver; ett kan tydas till M. I. B.; årtalet 1772. L. 58 cm., B. 53 cm.

Håv av brun sammet med silvergaloner; på ringen av mässing ingraverade ornament och bevingade änglahuvud; två tillhörande klockor av silverblandning. 1700-talet. Diam. 14 cm. Stångens L. 152 cm.

Av nu förkomna textilier har Olof Christoffersson (se bil. I) 1605 givit ett antependium, »praktige pñntet, item Jtt skönt kalkkläde». Vid samma tid donerades ock en mässhake av gyllenduk. 1643 köptes ett vigselkläde (= brudpäll) av »Blomeradt Silkie damarsk». 1644 skänkte Tord Bonde (jfr bil. I) ett kalkkläde, broderat med silke och guld, och 1660 ett antependium, som enl. Hadorph var broderat med Bondes och Ekeblads vapen samt initialerna T. B. — M. E. B. och årtalet 1660 (fig. 163).

Från Hållands härad för de försvunna antependierna.

T. B. M. E. B.

1660.

Fig. 163. Rackeby. Vapen på nu försvunnet antependium från 1660. Efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

Wappen auf einem jetzt verschwundenen Antependium. Nach Handzeichnung 1671.

När denna sistnämnda gåva antecknas i inventariet, tillfogar pastor: »Gud wälsignar den wist, som sigh om Gudz huss wårda låter». År 1673 köpes en mässhake för 95 dlr 22 öre, troligen den, som senare säges vara av brunt, roserat sidentyg med silversnören (inv. 1707 o. f., Skara stifts bok). »Anno 1677 gaf Maria Jönsdotter som war i tjänst hos Baron Fr. Nils Kagge på Kiellsdorp (= Kjellstorp i Örslösa sn) ett wackert med silke utstofferat kalkkläde, på hwilket mitt uti finnes ofwannämbdne åhrtal och bokstäfwerne I. H. S.» (tillägg t. inv. 1653). Trenne kalkkläden »af Kloster- och Hållands läroft sprängde med guldrådar i kantorna, item med påsydda änglar i hörnena», skänktes av Paul Wingflycht till Ågården¹ (inv. 1707). — under 1700- och 1800-talen tillkomma några enkla, torftiga arbeten.

Karl XII:s bibel i skinnband med silverbeslag. I hörnen bevingade änglahuvud. I mitten på ena pärmen en sköld med Bondes vapen graverat, initialerna T. B. och året 1624 samt TOR + BONDE + TIL + STENOLM (= Stensholmen. Se bil. I). L. 12 cm., B. 10,5 cm. — På den andra pärmen en oval silverplatta (L. 15,5 cm., B. 11,5 cm.) med graverad ornering: överst en strålande sol med gudsnamnet, däromkring ett språkband med inskrift: VERBVM DOMINI MANET IN ETERNVM (= Guds ord warar ewinnerligen); därunder sköld med kors, vidare inskriften: SVEN HÅLSONN ELISABET OLSDOT[TER] — ANNO 1646. — Enligt visitationsprotokollet från 1707 skola beslagen suttit å en Gustaf Adolfsbibel. — Stämplar saknas.

SILVER-
BESLAG.

Gravsten av sandsten med i relief ett stavkors; romansk. Stenen, som är inlagd i vapenhusets golv, är något skadad. L. 166 cm., B. i överkant 70 cm., i underkant 53 cm. (fig. 164, A). — Överdelen av en gravsten av sandsten, delvis dold under bänkarna i långhuset. Följande runskrift synlig: + Y N D I : N R : # P Y I K + eller + Y N D . I N K : # P Y I K +. Det sista ordet torde vara det fornsvenska mansnamnet Ödhger². Den första delen av inskriften har ännu icke kunnat med säkerhet tydas. En del av en liljesten, som ligger i golvet i tornets bottenvåning, är antagligen underdelen till samma gravsten (fig. 164, B).

GRAVSTENAR.

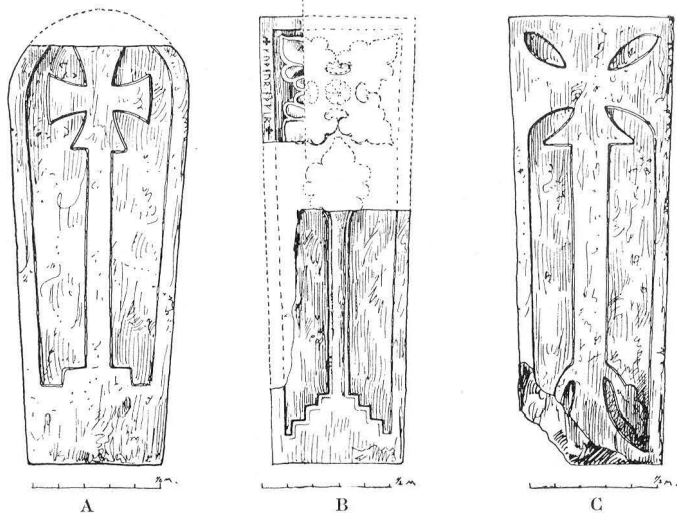
På kyrkogården även en romansk gravhäll av sandsten med

¹ Paul Winge, f. 1661, kamrerare i Militiæ- och Militiæ-Avräkningskontoret av Kammar-Kollegium, adlad 1703, †1718. Ågården ligger i Råda sn, Kållands härad.

² Meddelat av prof. O. von Friesen.

ett stavkors skulpterat; från stavens nedre ända utgå två blad. L. 170 cm., B. i överkant 65 cm., i underkant 55 cm. (fig. 164, C).

I vapenhusets gavel äro inmurade tvenne gravstenar. Den ena med i relief en kvinna i en arkad; i övre hörnen änglahuvud; utmed kanterna bibelcitater; nederst följande inskription: HERVNDER HVILASS KERSTIN ANDERSDOTTERS BEEN HVILKEN I HERRANOM AFSOMNA DEN X SEPTEMBRIS 1630. H. 138 cm., B. 90 cm. — Den andra från 1628 av vanlig 1600-talstyp: två kolonner,

A. Roland delin. 1911.

Fig. 164. Rackeby. Romanska gravhällar av sandsten.

B har en runinskrift.

Romanische Grabplatten aus Sandstein. B mit einer Runeninschrift versehen.

som uppbära en fronton; mellan dem inom en krans en sköld; nederst en inskrift. — En liknande av kalksten är inlagd i vapenhusets golv. På skölden är uthugget en kalk — symbolen för en präst. Överst en inskrift: B. M. S. — K. S. D. — OBI[IT] ANNO 1651 ZI OCTOB — En längre inskription nedtill är nu utplånad. L. 228 cm., B. 176 cm. — Under denna sten ha vilat Benedictus Mathiæ (= Bengt MathiSon) och hans maka Karin SvensDotter.¹

I vapenhusets östra innermur är ytterligare en gravsten (fig. 165) insatt med i relief två kolonner, uppbärande en rundbåge, å vilken ett bibelcitater (Ps. 84: 5) på latin; i hörnen blad; överst ett hjulkors;

¹ Ben. Mathiæ, kyrkoherde i Rackeby 1639, † 1648. Hans maka † 1651.

mellan kolonnerna inom en ring en sköld med en örnklo; ovan denna initialerna: A · H · S · S · A · D. Nederst följande inskrift: HIC · SE-PVLTVS · EST · ANDREAS · IOHANNIS · ANNO · 6 · 3 · PRADESTINATVS · RACKE-BIENSIS · PASTOR · VI¹ · PIE · AC · MOLLITER · AN-NO · 1617 · MENSE · DIEI² · IN · DOMINO · OBDORMIVIT · AC · DIE · 9 · HVMI · RE-CONDEBATVR · CVI · DEVS · RESVRECTIONEM · GLORI-OSAM · LARGIATVR · AID · VITAM · ATERNAM (= Här ligger begravnen Anders Hansson, utsedd till kyrkoherde i Rackeby [15]63, vilken fromt och stilla avsomnade i Herranom år 1617 (månad o. dag?) och blev begravnen den 9:e dagen. Gud förläne honom en salig uppståndelse till ett evigt liv) L. 215 cm., B. 130 cm.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 165. Rackeby. Gravsten över kyrkoherden Andreas Johannis († 1617) och hans hustru.

Grabstein von dem Grabe des Pfarrers Andreas Johannis († 1617) und seiner Gattin.

I golvet till tornets bottenvåning är inlagt ett gravkors av kalksten av 1600- eller 1700-tals typ. Utmed kyrkogårdsmuren stå ett flertal gravkors från 1600- och 1700-talen av olika typer (fig. 144). Från Rackeby äro dessutom några gravkors förda till Skansen och där uppställda vid Håsjöstapeln³. Om gravkorsen och deras placering finnes en uppgift i topografiska samlingen i Skara St. och Gymn. Bibl.: »Såsom Grafvårdar brukas på kyrkog. vid allmogens Grafvar et slags grofve Kors, huggne af sten, som ned-sättas vid Grafvens västra ände, och på hvilka inga inscriptioner

GRAVVÅRDAR.

¹ Antagl. = QVI.

² MENSE DIEI sakna här verklig mening. Det synes troligt, att stenhuggaren haft ett formulär, som han ej förstått. I detta ha stått dessa ord, avsedda att angiva platsen för insättande av den ifrågavarande månaden och dagen.

³ Jfr A. NILSSON, Skansens kulturhistoriska afdelning, vägledning för besökande (1908), s. 88, fig. 63.

finnas. — Ang. Olof Christofferssons försvunna gravmonument se s. 140.

EPITAFIER.

Epitafium över kyrkoherde Johan Haqvinius av brunmålad kalksten med inskrift av inhuggna, gulmålade bokstäver: »Johan Haqvinius. Född i Sunnersberg och Erickstorp 1685. Intagen i Skara Schola 1696. Reste til Upsala Academie 1706. Informator för Öfwerste Schektas söner På Kongs Gard i Jemtland och Frösöen til 1710. Vigd til Präst på Probsten Rudbecks Kallelse i Lidekiöping 1712. Af General Rosenstierna kallad til Bataljons Präst wid Wästgöta Dahlsregemente 1717. Kyrckioherde i Rackeby 1722. Död 74 år gammal 1759. Och thes Hustru Margareta Tengman född 1695. Död 1757. — Ligga härunder begrafne och wänta sin dyra Frälsare med frögd på domedag. — Först träla, sedan dö, Kort sagt är alt vårt öde. — Then nya graf man Christo gaf har nu så helgat jorden etc. N:o 154 v. 10». H. 110 cm., B. 95 cm.

Minnestavla av bly eller tenn över prosten Söderborg med inskrift av svarta, målade bokstäver: »Probsten Magister Herr

Magnus Söderborg född 1707 = d = 26 = septembr i Hierpsås = Gift 1759 d = 30 = dec = haft 2ne söner, en dotter = Rackeby församlings Kyr Koherde 20 år död 1786 d = 2 Martÿ uti des 79 år = War Höglärd i Lärdomen, behagelig till andras fördel, wärdig och Grundad, aldrig Lysande, men nytiande förfarenheten i rättan tid, hans utmerckte studier b = wiste Flit i ungdomen, Fägnad uti manna åren, Wördnads wärd ålderdom = hans Betraktelser på Sotesängen Svenska Psalm B = 406 v. 12 . 13 = 392 = v = 2. de som Redeliga för sig Vandrat hafva Komma Till frid och hvilas uti deras Kamrar = Es = 51 Cap = 2 = v = ». Minnestavlan var ursprungligen avsedd för likkistan, men upphängdes i sakristian, där den ännu hänger, efter vederbörandes önskan. H. 26 cm., B. 38cm.

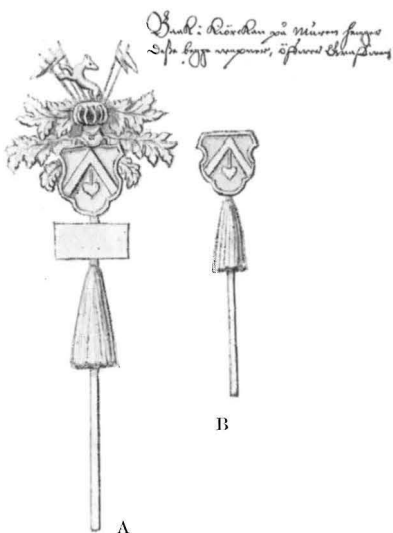

Fig. 166. Rackeby. Nu försvunna begravningsvapen. **A** över Olof Christoffersson († 1647). **B** över Gustaf Olofsson († 1625.) Båda av Forstenaätten. Efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

Jetzt verschwundene Funeralwapen aus den Jahren 1647 (A) und 1625 (B). Nach einer Handzeichnung 1671.

Begravningsvapen finnas nu inga, men Hadorph nämner flera, och ännu 1829 funnos de kvar, ehuru i dåligt skick: BEGRAVNINGS-
VAPEN.

Huvudbanér över Olof Christoffersson (jfr bil. I) med inskrift: »1647 den 29 february afsomnade i herranom den edle och velborne herre Oloff Christopherson, fordom till Gårdstad och Degeberg och var hans ålder 84 år» (fig. 166, A).¹

Huvudbanér över Gustaf Olofsson (jfr bil. I) med inskrift: »Gustaff Oluffson afsomnade i herranom den 28 Martÿ anno domini 1625». Sannolikt avbildad å fig. 166, B.

Huvudbanér över Gustaf Bratt (jfr bil. I). »Vapnet är delt i tu ifrån ofvan, till nedan, blått å högra sijden på skiltan, rödh å

*Wapen af Tord Bonde som i Choret i H. Kyrkan
i Rackeby, f. d. 1626. Ålder 84 år.*

Fig. 167. Rackeby. Begravningsvapen över Tord Bonde († 1626).

Teckning i Peringskiölds Monumenta.

Funeralwappen aus d. J. 1626.

*Wapen af Jens Bonde som i Choret i H. Kyrkan
i Rackeby, f. d. 1641.*

Fig. 168. Rackeby. Vapen på en begravningsfana över Jens Bonde († 1641). Efter teckning i Peringskiölds Monumenta.

Auf eine Fahne gemalte Funeralwappen (1641). Nach einer Handzeichnung 1671.

venstra. Dher i 3 sexudda försölfrade stiernor, tvenne ofvan i hvar sitt fiell, en mitt nidan» (Hadorph).

Dessutom nämner Hadorph ett vapen »i Choret up under hualfwet . . . utan löf». Inskrift: TORD BONDE · TIL STENSHOLM. (1)626. (Jfr bil. I). Fig. 167.

En begravningsfana över Jens Bonde (jfr bil. I) med hans vapen och årtalet 1641 — sannolikt målade på fanan — (fig. 168) hängde på Hadorphs tid i koret.

I kyrkans ägo har funnits en värja, som förvarats å Degeberg, VÄRJA. men enl. muntlig uppgift därifrån försålts vid en auktion på 1870-talet. På ena sidan stod »Meiningen», på den andra » — — — me fecit» (Ljungström).

Kyrkan har ägt en »Bondefana af det vanl. slaget, som bru- FANA.

¹ Monumenta avbildar Forstena-ättens vapen, till vilken släkt Olof Christoffersson även hörde, men Hadorph berättar, förvillad av hjälmprydnaden, att han »var af den slächten, som ulfven seer sig till baka».

kades i K. Carl XII:s tid, bestående af Lärft med vanliga Härads och sockenmärke».

KOPPARSTICK
o. dyl.

Tvenne nu förkomna kopparstick av Ambrosius Hedengran över »jubelfästen» 1693 och Karl XI:s begravning 1697 ha funnits i kyrkan.

Gustaf III:s tal (2 st.) och Karl XIII:s tal (1 st.), de förra i förgyllda, i trä skurna ramar.

PORTRÄTT.

Porträtt av prosten Joh. Granqvist († 1907); oljemålning på duk, signerad: Sven Linderoth 1906. — Enkelt arbete. — H. 74 cm., B. 68 cm.

SKRIN.

Litet skrin av trä med blom-målningar och initialerna I. I. S. 1818. Allmogearbete.

VÄDER-
FLÖJLAR.

Två väderflöjlar i form av tappar. Den ena med årtalet 1726 har troligen suttit på tornspiran; den andra, gulmålad, hopsatt av två kupiga plåtar.

KLOCKOR.

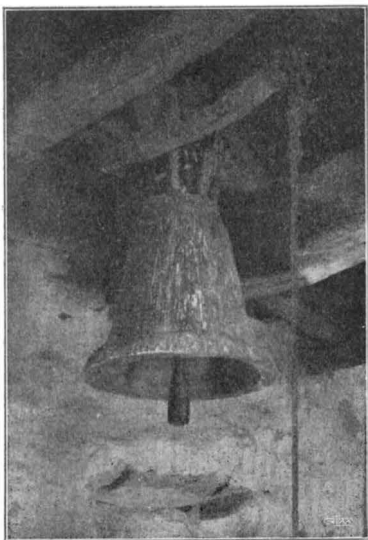

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 169. Rackeby. Medeltida klocka.
Mittelalterliche Glocke.

I tornet hänga kyrkans två klockor. Den ena ganska grovt gjuten — möjligen medeltida (fig. 169). H. 63 cm., B. 65 cm. — Den andra med följande inskrift: N · P · S · — K · W · S · (= kyrkovärdarnas initialer) GVD · TIL · ÅRA · OCH · RACKEBY · SOCHN · TIL · TENST · · GÖT · MIG · PETER · BÖÖK.

NÆR · KLÅCKAREN · MED · MIG · RINGER ·
LÆT · O · GVD · FOLKET · TENCKA ·
TV · WILL · THERAS · ÖRON · MED · TIN · FINGER ·
TIL · TIT · ORDES · HÖRANDE · LÆNCKA ·
IONAS · ORMENIVS · P · L · PASTOR · ANNO · 1687.

Denna klocka är delvis gjuten av malm från en äldre, av Hadorph nämnd med inskrift: »aarum efter gudz byrdh MCDXLIX» (=1449). Gjutningen, som skedde i församlingen och tog 23 dagar, under vilken tid mästare Böök erhöi kostpengar, gick med allting till 404 dlr 30 öre (räkenssk.). H. 73 cm., Diam. 94 cm.

Sammanfattning av Rackeby kyrkas konsthistoria.

I. Kyrka av sandsten, bestående av rektangulärt långhus, smalare kor med absis, vilande på skråkantad sockel (fig. 170, A). Sannolikt platt trätak i det inre. 1100-talets senare hälft. Från denna äldsta period stamma tvenne gravhällar.

II. Under medeltiden tillbygges sakristia (1300-talet?), kyrkans murar höjas delvis genom påbyggnad med tegel; kyrkan välvs (1400-talet?) och förses därefter med torn (1400-talet?) (fig. 170, B o. C).

III. År 1641—2 förses kyrkans väggar och valv med dekorativa målningar. Ungefär samtidigt inredes det s. k. Degebergskoret i tornets bottenvåning med Olof Christofferssons upphöjda grav; senare tillbygges Bondeska gravkoret (1683). När ett av trä uppfört vapenhus i söder tillkommit, kan ej bestämmas (fig. 170, D). Ny predikstol 1686. Begravningsvapen och fana. Silver och textilier tillkomma, huvudsakligen genom gåvor från Bonde- och Forstenasläkternas i socknen boende medlemmar.

IV. År 1699 äger den största förändringen rum. Då raseras nämligen korpartiet och troligen även sakristian, varefter kyrkan utvidgas i bredd med långhuset; i öster tresidig koravslutning (fig. 170, E). Valven nedtagas och ersätts med plant trätak, som 1733 förses med målningar av P. Wernberg. — År 1708 uppföres nuv. vapenhuset (fig. 170, F). 1725—26 uppföres nuvarande höga spira på tornet. — Under denna period tillkomma altarprydnad (1706) samt textilier.

V. Degebergsgraven förstöres, torndörren i väster upptages (1797).

VI. Genom Kgl. Brev ²²/₁₁ 1912 stadfästes ett av ark. A. Roland upprättat förslag till kyrkans förändring, omfattande: riv-

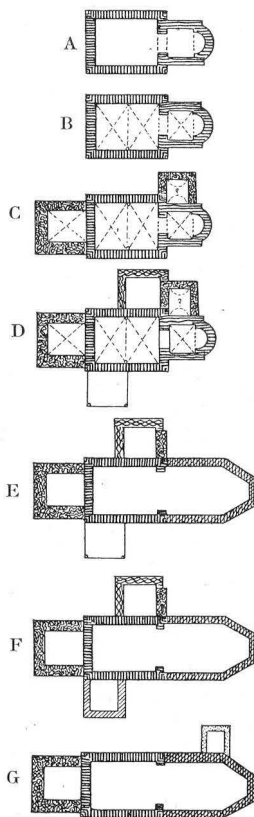

Fig. 170. Rackeby.
Kyrkans plan-
utveckling.
Grundrissentwicklung
der Kirche.

ning av vapenhus och gravkor (sakristia), uppförande av ny sakristia längre österut, nytt innertak av trä, nya bänkar, ny läktare och orgel, ny altarring (fig. 170, G). Förändringarna äro avsedda att utföras sommaren 1913.

Résumé.

Mit Hilfe einer Handzeichnung aus dem J. 1671 (Fig. 148, vgl. S. 19) lässt sich die ursprüngliche Gestalt der Kirche feststellen. Die Kirche bestand aus einem rektangulären, noch erhaltenen Langhause (Fig. 146, Periode A) und einem schmaleren Chore mit Apsis (Fig. 170, A). Sie war aus gehauenen Sandstein in unregelmässigen Schichten auf einem Sockel desselben Materiales aufgeführt. Wahrscheinlich mit platter Holzdecke. Portal auf der Südseite. Diese Anlage ist nach den S. 178 angegebenen Datierungsprinzipien in die letzte Hälfte d. 12. Jahrh. zu setzen. Später (im 14. Jahrh.?) wurde die Mauer mit Backstein erhöht und das Innere mit einfachen Kreuzgewölben überdeckt. Aus dieser Zeit stammt der noch bestehende Westgiebel (Fig. 154). Eine Sakristei und ein Westturm aus Granit werden später (im 15. Jahrh.?) angebaut. Im J. 1641 werden die Gewölbe und die Wände mit Kalkmalereien geschmückt, von denen kleine Reste aufgefunden wurden. Ungefähr zur selben Zeit wurde der Turmraum als Grabkapelle für Olof Christoffersson eingerichtet, dessen erhöhte Grabtumba dort aufgestellt wurde. Im J. 1683 wurde noch eine adelige Grabkapelle (für die Familie Bonde) an der Nordseite des Langhauses westlich von der Sakristei errichtet. Eine Vorhalle (vapenhus) aus Holz befand sich im 17. Jahrh. vor dem südlichen Portal (Fig. 170, D; vgl. Fig. 148). Im J. 1699 macht die Kirche eine grosse Veränderung durch. Der alte Chor wurde abgerissen um einer östlichen Verlängerung des Langhauses Platz zu machen. Die Kirche wird jetzt östlich polygon abgeschlossen (Fig. 170, E). Die abgerissenen Gewölbe werden mit einer flachen Holzdecke ersetzt, welche im J. 1733 von dem Maler Petter Wernberg dekoriert wird. (Diese Decke wurde später durch eine andere, weissgetünchte ersetzt). Die jetzige Vorhalle aus Granit wurde im J. 1708 aufgeführt (Fig. 170, F). — Die Zeichnung Fig. 148 zeigt den Turm mit einem schindelbedeckten Satteldache versehen. Der jetzige hohe Turmhelm (Fig. 143) ist im J. 1725–26 aufgeführt. Erst im J. 1797 wurde die Turmmauer mit einem westlichen Portale durchbrochen, wobei auch die obengenannte in dem Turmraum befindliche Grabtumba entfernt wurde. — In der Kirche vollzieht sich im Sommer 1913 noch eine grössere Veränderung. Die südliche Vorhalle und die ehemalige nördliche Grabkapelle, seit 1817 als Sakristei benutzt, werden abgerissen, eine neue Sakristei wird östlich aufgeführt. Im Inneren wird die Kirche mit einer neuen hölzernen Decke und einer zum grössten Teile neuen Einrichtung versehen. Doch werden der Altaraufsatz (aus d. J. 1706; Fig. 157) und die Kanzel (aus d. J. 1686) beibehalten. Diese sind wie auch mehrere andere Einrichtungsgegenstände aus d. 17. und 18. Jahrh. Geschenke der adeligen Familien Bonde und Forstena. Zu bemerken sind eine Hostiendose aus getriebenem Silber (Fig. 160, A) und ein silberner Kelch (Fig. 159), dessen untere Teile aus d. 16. Jahrh. stammen.

Drei romanische Grabsteine von dem in diesen Gegenden gewöhnlichen Typus (Fig. 164) sind in der Kirche zu sehen, darunter einer (B) mit einer Runeninschrift. Gelegentlich der Arbeiten im Sommer 1913 wurden romanische Taufsteinfragmente (Fig. 158) aufgefunden.

RACKEBY KLOSTER

INOM RACKEBY SOCKEN.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

Tryckta källor: FRITH. HALL, Gudhems kloster i V. F. T. II:1, s. 47. — A. O. RHYZELIUS, Monasteriologia Sviogothica, Linköping 1740, s. 172. — P. WIESELGREN, De Claustris Svio-Gothicis, Lund 1832, I, s. 98. — C. G. STYFFE, Skandinavien under unionstiden, 3 uppl. Sthlm 1911, s. 154. — H. HILDEBRAND, Sveriges Medeltid III, s. 963—4. — P. A. SÄVES BERÄTT. i ANT. TIDSKR. III, s. 145—146. — LJUNGSTRÖM, s. 122. — DIPL. SUEC. nr 3063, 3064, 3615, 4069, 4090.

Handskrivna källor: P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 84—85.

Gudhems cisterciensernunnekloster, som var beläget i Gudhems socken i Västergötland söder om Hornborgasjön vid den stora stråkvägen till Småland, var på grund av detta sitt läge betungat med att mottaga och hysa den ström av resande, som färdades där fram. Ofta ledo nunnorna brist på det nödvändigaste. Då uppstod tanken på klostrets förflyttning, och år 1334 gav konung Magnus Eriksson sin gård Rackeby till samfundet med villkor, att det skulle flytta dit, vilket även skedde utan generalkapitlets bifall, vilket dock enligt statuterna fordrades. Till bestridande av kostnaden för flyttningen skänkte konungen ytterligare gods i Rackeby samt rätten att uppbära kronoutskylderna i Kinne härad. Vistelsen på Rackeby blev emellertid ej lång — platsen var ju mindre lämplig. För den skull flyttade man till en av konungen tidigare skänkt gård Aranäs i Kinne härad, där de hemlösa nunnorna sannolikt 1349 eller de närmast följande åren togo sin bostad, för att dock senare återflytta till Gudhem.

Huruvida nunnorna under sin vistelse på Rackeby uppförde några byggnader, veta vi ej. Visserligen uppger Säve, att man vid Storegården funnit tegel från klostret, men dessa kunna ju lika väl härröra från den gamla Folkungagården Rackebys (=Storegården) byggnader. Möjligen förändrades endast dessa och inreddes för sitt nya bruk.

Résumé.

Die Gemeinde Rackeby beherbergte einige Jahre lang ein Nonnenkloster. Das Cistercienserkloster (Frauenkloster) Gudhem in Västergötland lag einst an der grossen Landstrasse zwischen den Provinzen Västergötland und Småland, und wurde deshalb oft so von Gästen überschwemmt, dass es den Nonnen oft am Nötigsten gebrach. Auf Wunsch der Nonnen schenkte ihnen im Jahre 1334 der König Magnus Eriksson seinen Hof Rackeby als Platz für ein neues Kloster. Dahin siedelten die Nonnen auch und zwar ohne die Genehmigung des Generalkapitels über. Der Ort erwies sich jedoch bald für die Klosterstiftung wenig geeignet. Der König hatte ihnen früher ein anderes Gut Aranäs am Berge Kinnekulle geschenkt, wohin der Konvent schon um d. J. 1349 übersiedelte, um jedoch etwas später nach Gudhem zurückzukehren.

Von Klostergebäuden sind in Rackeby keine Reste zu finden.

Foto. A. Roland 1909.

Fig. 171. Skalunda kyrka från sydost.
Die Kirche von Südosten.

SKALUNDA KYRKA.

VÄSTERGÖTLAND, SKARABORGS LÄN, KÅLLANDS HÄRAD.

SKARA STIFT, KÅLLANDS KONTRAKT.

ANNEX TILL RACKEBY.

Tryckta källor: HADORPH i V. F. T. II: 1, s. 75—76. — LINDSKOG, III, s. 172. — LJUNGSTRÖM, s. 120—121. — WENNERBLAD, s. 44, pl. 167. — LAMPA, Inv. 1583, s. 30 i V. F. T. III: 3—4. — H. SJÖBORG, Samlingar för Nordens fornälskare I, s. 72, 116. III, fig. 179 (runsten). — P. A. SÄVES berätt. i ANT. TIDSKR. III, s. 147.

Handskrivna källor och avbildningssamlingar: PERINGSKIÖLDS Monumenta IX, N:o 3, fol. 53, 109 (ext. från S.), N:o 4 (Hadorphs reseanteckningar). — P. A. SÄVES BERÄTT. 1863, s. 87 (avb. runsten). — DJURKLOU, BERÄTT. 1868, s. XV—XVI (om runstenar) i V. H. A. A:s ark. — A. T. A.: 2 foto. (ext. från S., int. mot Ö.); kopia efter Peringskiöld; 2 akvareller av A. R[oland] (portal och gravsten, uppmätningar), 1 teckning av A. R[oland] (detalj av portal); avskr. ur Hadorph; inv. 1829. — Ö. I. Å.: 1 bl. ritning till orgel, stadf. 1910; 3 foto. (ext. från NV och SO, int. mot Ö.) — SKARA DOMK. A.: I Handlingar från Rackeby (E. VI N:o 79) skrivelser 1687, 1688, 1692, 1774 ang. kollekt, 1729 ang. tak, 1774 ang. kyrkan m. m., protokoll vid prostvisitationer 1797, 1817, 1836 (avskr.). Wester Goth. eccl. — SKARA ST. OCH GYMN. BIBL.: Topografiska samlingen: Rackeby s. 25—8, 45—6. Samling af Inscriptioner på klockor i Skara Stift, s. 95.

Kyrkans arkivalier: LANDSARKIVET I GÖTEBORG: Uppgifter om byggnad och inventarier träffas i K I, 1 innehållande räkenskaper 1609—12, sockenstämmo-protokoll 1662. — I KYRKANS ARKIV, som förvaras vid moderkyrkan Rackeby: N:o 1 innehållande inventarier 1707, 1715, 1723, 1849, 1856 med tillägg; räkenskaper 1662—1749; sockenstämmo-protokoll 1659—1731. — Dessutom handlingar från nyare tid.

Foto. A. Roland 1909.

Fig. 172. Skalunda kyrka och klockstapel från nordväst.
Kirche und Glockenturm von Nordwesten.

Kyrkogård och klockstapel.

KYRKOGRÅRD. Kyrkan omgives av en stor kyrkogård, i senare tid utvidgad i söder, men redan Hadorph förvånar sig över dess storlek. Han förklarar emellertid saken på så sätt, att man behövde en så stor kyrkogård, emedan, innan kristendomen ännu hunnit bli tillräckligt rotfast i Dalsland, dess invånare utmed Vänerkusten lytt under Skalunda och där begravt sina döda. Detta skall enligt traditionen (Wester-Goth. eccl., m. fl.) ha fortgått, tills en gång under en storm 16 båtar med kyrkobesökande förolyckats. — Kyrkogården omgives av en ej fullt meterhög gråstensmur (kallmur) med ingångar i öster, sydost och nordväst med enkla, smidda järngrindar från 1800-talet.

RUNSTENAR. Tvenne runstenar med förut publicerade inskrifter stå på kyrkogården (jfr TORIN II: 46, 47 i V. F. T. I: 3). De hava förut legat i kyrkgolvet.

KLOCKSTAPEL. Strax söder om kyrkan ligger klockstapeln, brädfodrad och rödmålad, spåntäckt. Uppförd 1722 (räkensk.) i stället för en äldre, som Hadorph nämner, och som i räkenskaperna 1674 kallas »gammal och ostadigh», varför man två år senare beslöt, »att ansökning skulle ske hoos Hans Höggrefl. Excell:tz Rijkscantzleren grefwe Magnus Gabriel Dela Gardie om någon hielp och undsättning på skogh». — I tämligen sen tid har stapeln undergått förändring och fått sin nuvarande klumpiga form (fig. 172). — På taket en väderflöjel med initialerna J. H. och årtalet 1797 (eller 1767?). I stapeln tvenne klockor (se s. 175).

Kyrkobyggnaden.

Skalunda kyrka, vars plan framgår av fig. 173, är i sina äldsta delar — långhuset — uppförd av grå sandsten, medan i tillbyggnaderna materialet är gråsten. Sandstenen, som är med mejsel¹ finhuggen och har tydligt skönjbara mejselhugg, ligger i ovanligt jämna, lika höga skift (H. 16—18 cm., L. ända till 147 cm.) med smala fogar. Murverket ligger i kalkbruk med tunna, numera utstrukna fogar utan kvaderrits — troligen icke ursprungliga, då kyrkan en tid har varit putsad. År 1733 betalas nämligen »Mur

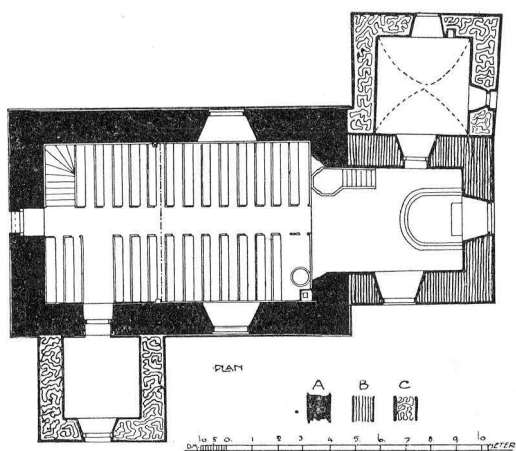
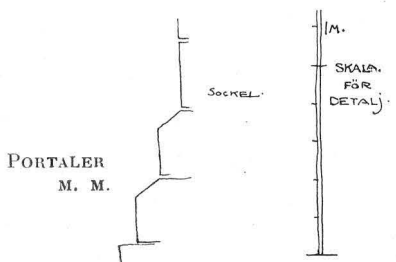

Fig. 173. Skalunda. Plan. Skala 1:300.
Uppmätning av A. Roland 1911.
Grundriss.

mästaren som rappat kyrkian utantill». Från början ha dock murarna varit oputsade, och ännu Hadorphs teckning från 1671 framställer kyrkan med den naturliga stenen synlig. — Det på insidan från vinden synliga murverket är grovt pikhugget och ligger i kalkbruk utan rits i fogarna. — Långhuset vilar på en sandstenssockel med tvenne skråkanter — sprången äro dock ganska små (fig. 174). — Koret är uppfört huvudsakligen av gråsten med sandsten i östra gavelröset; dess murar äro ej i förband med långhusets.

¹ Enl. VIOLLET-LE-DUC, Dictionnaire de l'architecture française II, artikeln Brettüre, användes i Frankrike mejsel för stenens bearbetande till inmot mitten av 1100-talet.

Byggnadsmaterialet har ganska stora dimensioner — åtminstone nedtill. Murarna äro utvändigt putsade — putsen är dock numera på sina ställen bortfallen. Sockel saknas. Triumfbågen numera bortbruten. — Kyrkans fönster äro stora, rundbågiga, i ganska sen tid uppbrutna (enl. muntlig uppgift: 1897). Ännu under 1800-talets förra hälft talas om »Skalunda mörka, gamla och besynnerliga kyrka»¹.

A. Roland delin.

Fig. 174. Skalunda.
Sockelprofil.

Profil des Sandstein-sockels.

I söder ligger kyrkans vackra, utmärkt väl utförda huvudportal (fig. 176). Tyvärr är den numera mycket illa åtgången. Av ena kolonetten finnes en stump kvar, av den andra intet. Portalens sicksackbåge och överdel i övrigt döljes av vapenhusets takstolar. Tympanon är överkalkat och översmetat med bruk. Dessutom har portalen förlorat en stor del av sin karaktär genom den nya, fula dörr, som (enl. muntlig uppgift) 1897 fått ersätta en äldre »af två grofva furuplankor sammanslagen» dörr (Ljungström). — Kyrkan har även en västportal, liksom i Gösslunda kallad Dalbodörren (fig. 177). Dess övre del har i senare tid förstörts av ett fönster, men kan dock rekonstrueras med hjälp av en närbesläktad kyrka, Marum i Skånings härad. Denna kyrka har nämligen likaledes portal i väster — visserligen nu igenmurad — med rundbågig

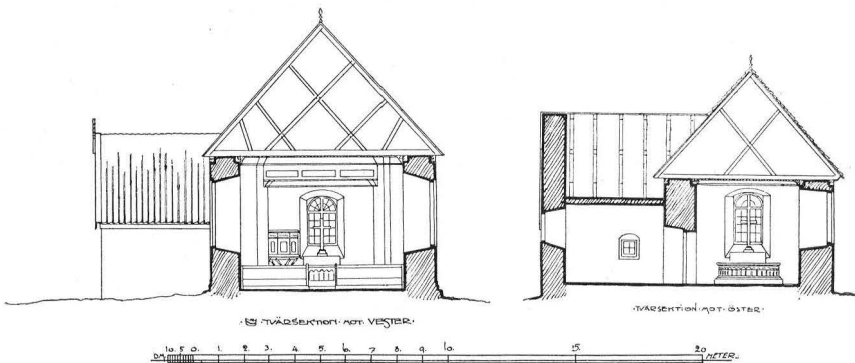

Fig. 175. Skalunda. Tvärsnitt mot öster genom långhuset samt genom sakristia och kor. Uppmätning av A. Roland 1911.

Querschnitte gegen Osten durch das Langhaus und durch Chor und Sakristei.

¹ SJÖBORG, Samlingar för Nordens fornälskare I, s. 72.

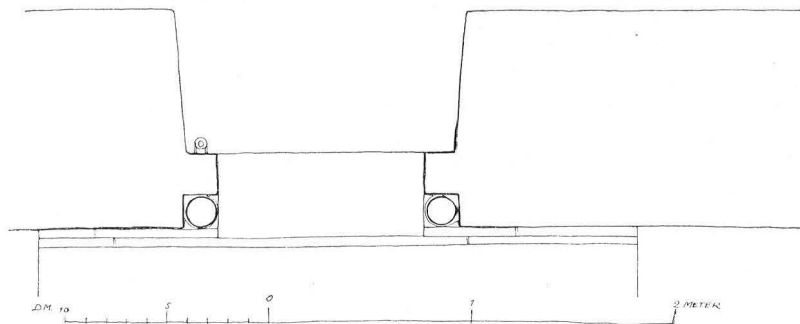
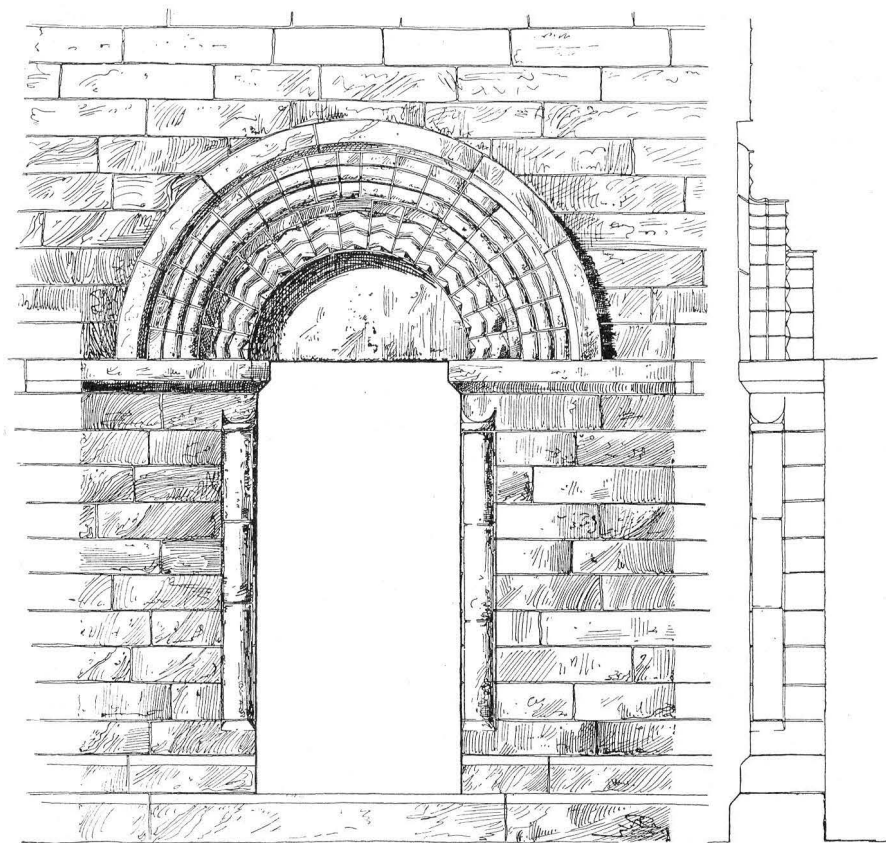

Fig. 176. Skalunda kyrkas södra portal. Uppmätning av A. Roland.
Romanisches Sandsteinportal auf der Südseite der Kirche.

övertäckning och tympanon utan skulpturer. Och troligt är, att Skalunda kyrkas västportal haft samma utseende. Den avviker dock från Marums däri, att den är något smalare upptill än nedtill. — Golvet i kyrkan är numera av cement. — Innerväggarna äro slätputsade och år 1897 (enl. muntlig uppgift) dekorerade i kvaderimitation; i koret draperier i stela veck. — Taket

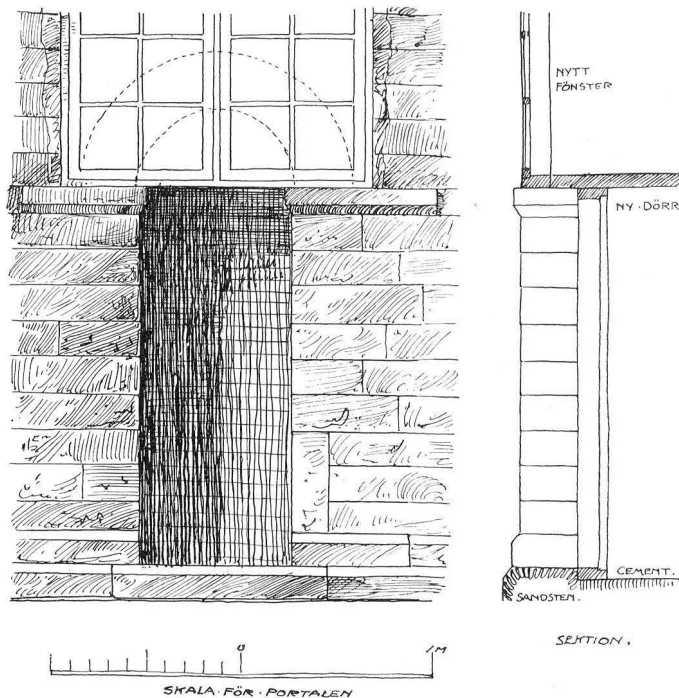

Fig. 177. Skalunda kyrkas västportal. Uppmätning av A. Roland 1911.
Romanisches Sandsteinportal auf der Westseite der Kirche.

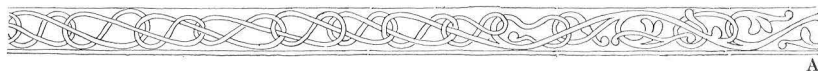
är plant och av brunmålade, pärlspåntade bräder. — Takstolar å långhus och kor (fig. 175) av tidiga medeltida typer. — Hammarbanden å koret av gran med skulpterade, rika ornamentslingor (fig. 178); från romansk tid. — Vindskivorna breda, svartjärade. Vid nocken en pilformig täckbräda. — Yttertaken äro numera täckta med enkupigt tegel, men kyrkans arkiv nämner ofta spåning och rödfärgning därav — tidigast 1662.

URSPRUNG-
LIGA KYRKAN. Skalunda kyrkas ursprungliga utseende kunna vi rekonstruera med hjälp av teckningar i Monumenta — framförallt över

den nu rivna systerkyrkan Häggesled — samt av fotografier över denna senare före dess raserande. Kyrkan var sålunda uppförd av sandsten alltigenom med sockel och utgjordes av rektangulärt långhus med lägre och smalare, rakslutet kor. — Fönstrens utseende är icke känt, då intet ursprungligt fönster bevarats. — Kyrkans inre hade troligen, i likhet med traktens övriga romanska kyrkor, platt trätak.

Enligt en tradition, vars första kända meddelare Hadorph är, som nämnes i Wester-Goth. eccl., och som under de följande århundradena ett flertal gånger återgives i tryck och skrift, är Skalunda kyrka den äldsta i häradet. Denna tradition har även många skäl för sig. Dels är kyrkan ovanligt omsorgsfullt uppförd med stenar i jämna, smala, lika höga skift.¹ Dels

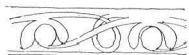
DATERING.

A

A

A. Roland delin. 1911.

Fig. 178. Skalunda. Skulpterade hammarband å koret.
Geschnitzte Mauerbände an dem Chore.

företer den vissa likheter med en grupp tidiga norska kyrkor i Viken av angelsachsisk typ. Dessa ha samma plan som Skalunda kyrka, d. v. s. rektangulärt långhus med smalare, rakslutet kor. De ha likaledes västportal och ofta även en i söder, ehuru denna i de norska kyrkorna är placerad på koret, i Skalunda däremot på i romansk tid eljest vanlig plats, nämligen på långhuset långt i väster. De äldsta av kyrkorna i denna grupp — t. ex. Mosters kyrka — föras tillbaka till Olav Trygvasons tid eller omkr. år 1000.² De äro emellertid för primitiva att vara samtida med Skalunda. De ha enkla portaler med rak överliggare. Skalunda rika

¹ Jfr O. JANSE, a. a., och E. EKHOFF, St. Clemens kyrka i Visby. Sthlm 1912, s. 40. Den äldsta Clemens-kyrkan synnerligen väl byggd i jämna skift (H. 15—18 cm.). De följande däremot sämre. Sned och skev plan.

² Jfr H. FETT, Norges Kirker i Middelalderen. Kristiania 1909, s. 9—12, 36.

sydportal däremot tyder på normandiskt inflytande — något, som först efter Vilhelm Erövrarens seger vid Hastings 1066 gjorde sig gällande. — Även hammarbanden på det nuvarande koret — med all sannolikhet flyttade från det äldre — kunna tjäna som bevis för kyrkans tidiga anläggning. De äro av samma typ som hammarbandet från Vrigstad i Småland. Orneringen påminner om runslingorna, ehuru med växtmotiv. Hildebrand¹ daterar den till något senare än Urnes stavkyrkas portal, d. v. s. 1000-talets senare hälft. — Av det ovan anförda framgår, att Skalunda kyrka med all sannolikhet uppfördes under 1000-talets senare del. Den är måhända en missionskyrka, byggd av engelska² eller möjligen norska missionärer eller under deras överinseende.

Så stod kyrkan, tills av någon anledning — ovisst vilken — det ursprungliga koret raserades, och ett nytt uppfördes, troligen på det äldres grund. Möjligen är den hög av finhuggen sandsten — därav några sockelstenar —, som ligger på kyrkogården intill nordvästra porten, en återstod av denna äldre korbyggnad. — När det nuvarande koret uppfördes, kan icke bestämmas, endast att det är äldre än 1466, då målningar-

SENARE FÖR-
ÄNDRINGAR.

Fig. 179. Skalunda kyrka från sydost
år 1671 enligt teckning i
Peringskiölds Monumenta.
Die Kirche im J. 1671 nach einer
Handzeichnung.

VALVMÅLNING.

na i valvet äro utförda. — Under medeltiden välves nämligen hela kyrkan, och valven dekoreras med målning. Hadorph talar om »gamäl målning innan i hualfuet och denna inscription i hualfuet öf[ver] altaret: Hoc opus completum fuit anno dñi MCDLXVI per manus Nicolai Haqui[ni] pictoris de Wastenis (= detta arbete fullbordades i Herrans år 1466 av Nils Håkansson, målare från Vadstena³). Här ståå alla apostlarne i sångahuushualfuet medh

¹ HILDEBRAND, Den romanska skulpturen i Sverige i Från äldre tider. Sthm 1882, s. 42.

² Jfr biskopslängden för Skåra stift. Här se vi, att efter det äldsta tyska inflytandet kommer en engelsk period, och för denna finnes ett årtal 1080. Alltså engelskt inflytande vid 1000-talets slut.

³ Troligen från Birgittas kloster i Vadstena.

sine nampn». — Troligen under medeltiden tillbyggas sakristia och vapenhus (se nedan).

Under 1600-talets förra hälft uppfördes sannolikt den ganska höga, åttkantiga takkryttare, som ses å teckningen från 1671 (fig. 179). Den var »vid pass 8 alner ifrån gafveln» (Hadorph). I en skrivelse till Skara domkapitel 1692 talas bl. a. om »dhet onödige tornetz wedhmacht hållande, som gör taket och hwallwet stor skada och sochnen mycken omkostnat».

De största förändringarna har kyrkan undergått under 1800-talet. Då nedtogos valven, och sannolikt borttogs i samband härmed även triumfbågen. 1797 talas om en spricka i valvet och fara för dess nedstörtande. Likaså 1836. De voro emellertid mycket fasta och svåra att rasera (enl. muntlig uppgift).

Den sista förändringen skedde 1897 utan vederbörligt tillstånd. Då förlorade kyrkans interiör sin sista återstod av vördnadsbjudande ålderdomlighet och fick det dussinutseende, som fig. 180 visar (jfr ovan s. 166). — Flera gånger har varit tal om kyrkans raserande och församlingens förening med Rackeby, men så långt har det lyckligtvis icke gått.

Sakristian är uppförd av gråsten i kalkbruk, och dess murar SAKRISTIA. stöta stumt till korets norra. Stenarna ligga i ganska jämna skift. Å gavelröset och västra muren tydlig kvaderrits i fogarna. — I östra muren ett litet ursprungligt, rektangulärt fönster, utvändigt övertäckt med ekplankor, invändigt med rundbågig nisch. I norra väggen ett i senare tid upptaget större, kvadratisk fönster. — Golv av kalksten. — Svagt spetsbågigt tunnvalv av grå- och sandsten. — Yttertakets spåntäckt. — Att sakristian är yngre än koret framgår förutom av det förhållande, att dess murar stöta stumt till korets, även därav, att sakristiedörren tydligen är uppbruten i norra kormuren. Dessutom är ytterväggen mot sakristians vind putsad.

Ej i förband med långhuset är i söder ett vapenhus uppfört VAPENHUS. av gråsten i oregelbundet murverk. — Ytterporten rektangulär med en liljekorssten (se nedan) som överliggare utvändigt. — Golv av cement. — Enkla öppna takstolar. — Yttertakets täckes av enkupigt tegel — förr av ekspån, tidigast omtalad 1659. — Vapenhuset är troligen uppfört mot medeltidens slut.

Kyrkan uppvärms av en i långhusets sydöstra hörn stående UPPVÄRMNING. järnkamin.

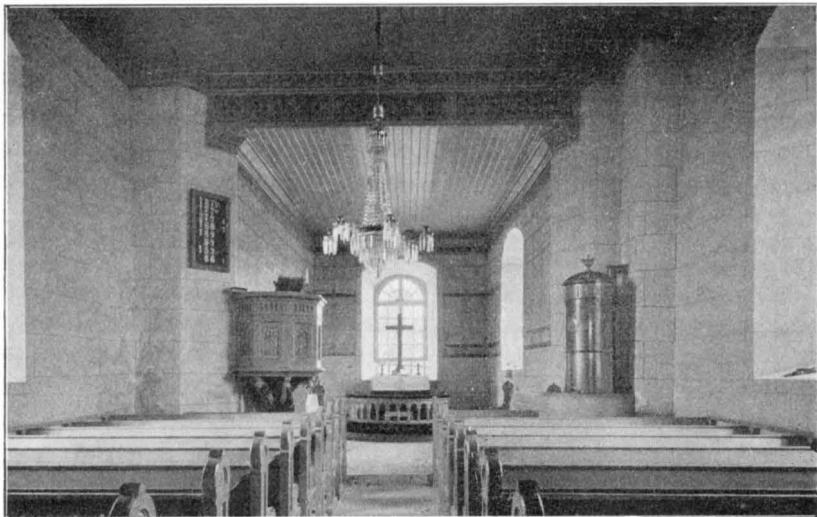

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 180. Skalunda. Interiör mot öster.
Inneres der Kirche gegen Osten.

Inredning och lösa inventarier.

ALTARE.

Altaret (H. 104, L. 122, B. 28 cm.) utgöres av ett gråbrunmålrat träbord. — Altarringen av små, svarvade kolonetter, förbundna med rundbågar (1897). — På altaret står ett förgyllt kors av trä från 1865 (H. 147 cm., B. 65 cm.). — Den föregående altarprydnaden beskrives i inv. 1829: »Altare Taflan, högst förfallen, föreställer de Vise Män, som tillbedja Jesum. Inom en krans ofvan på taflan läses: Ett ljus till hedningarnes upplysning och titt folk Israel till pris Luc. 2: 32. Vid foten läses: Guds heliga namn till ära är thenna Tafla med Bildhuggeri förbättrad samt stofferad med kyrkans egen bekostnad 1717». — Det omtalade bildhuggeriarbetet utfördes av mäster Tholin och »stofferingen» av mäster P. Wernberg (se s. 6, not 1). — Denna altarprydnad erhöi Skalunda församling år 1707, på begäran, såsom gåva från Rackeby, som året förut erhållit en ny (jfr s. 144).

Möjligen är det överstycket till denna altarprydnad, som ännu finnes i behåll. Två putti, vilkas underkroppar utgöras av akantus-slingor, hålla med ena handen upp dessa; med den andra omfatta de en krans, inom vilken står ett bibelcitat: »Gud sade: Warde ljus och det var ljus». Inskriften från sen tid. H. 92 cm., L. 170 cm.

På en sockenstämma 1674 talas om att anskaffa en altartavla, men två år senare heter det: »Dhen prydnig Altaret och Predikostolen kunne behöfwe talades om, men blef för tjdernes orolighet och warande krigs skull beslutit dher medh hafwe fördrag till dhes Gud gifwer frijdh igen och kyrekan sijne medell kan inbekomma».

Foto. Gen. Lit. Anst. 1913.

Fig. 181. Skalunda. Dopfund av sandsten från 1100-talets slut.
Nu i Statens Hist. Museum.

Sandsteinerne Taufstein. Ende d. 12. Jahrh.

Predikstolen, torftigt snickeriarbete från sen tid (1897⁹). — PREDIKSTOL.
Den föregående var enkel utan skulpturer (inv. 1829). — År 1731
betalas en snickare för »Predikestolens förfärdigande».

Bänkar, öppna, gråbrunmålade (1897). — Om äldre bänk- BÄNKINRED-
inredningar talas i räkenskaperna 1690 och 1731. År 1695 göras NING.
slutna bänkar i koret. Av Djurklous berättelse (1868) om runste-
nar i korgolvet framgår, att kyrkan då hade fasta korbänkar och
klockarestol.

Bänk utan ryggstöd, av typ från 1600-talet med tre ben — kantfasonerade. Förvaras i vapenhuset.

LÄKTARE O.
ORGEL. I kyrkans västra del finnes en läktare, ursprungligen uppförd 1731, men omändrad och sänkt 1897 samt ytterligare 1912, för att bereda plats för en under arbete varande orgel av C. A. Härngren med fasad efter 1910 stadfästad ritning.

DOPFUNT. Dopfunt av sandsten (fig. 181—183), 1871 inköpt av Statens historiska museum (inv. nr 4598). — Skålen är prydd med figurreliefer, vars huvudframställning är en förkortad form av vanliga yttersta domsscener — t. ex. målningar i Övraby¹. — På Skalundafunten (fig. 182 o. 183) ses Kristus (G) med Petrus (F) knäböjande på ena sidan. Bakom honom ett lejon (E), som troligen bör tydas som evangelisten Marcus' symbol; de två figurerna (C

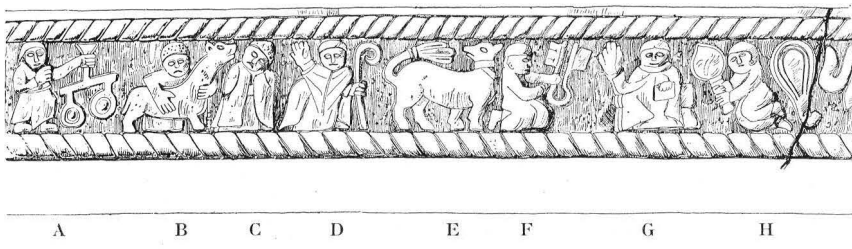

Fig. 182. Skalunda. Reliefframställning å dopfuntskålens sida.
Reliefdarstellung an der Schale des Taufsteines Fig. 181.

o. D) till vänster om lejonet äro sannolikt helgon, tillhörande yttersta domens personal. Kvinnan (H) till höger om Kristus är svårtydd. Hon förekommer på besläktade västgötafuntar, och på en del av dessa är det tydligt, att hennes slevliknande börda bör tydas som en missförstådd efterbildning av ett barn — på Vätzlösa-funten har kvinnan ett barn, på Kestadfunten däremot en mellanform. Vad denna figur betyder, är oklart — möjligen Guds moder eller den apokalyptiska kvinnan. Längst till vänster står Mikaël med vågen (A), som också tillhör yttersta domsframställningar. Bilden till höger om honom (B) torde måhända framställa brottningen med ett dämoniskt djur — kanske Mikaëls egen djävulskamp. Till höger om hela denna grupp av yttersta domsfigurer är domens orsak — syndafallet — framställd (I). — Ornamentet

¹ Jfr O. RYDBECK, Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor, Lund 1904.

längst till höger (K) är ett degenererat palmettblad och förekommer ofta å västgötafuntar — i Kållands härad på funtarna i Häggesled och Kållands-Åsaka. Likaså å ett flertal gravstenar; några av dessa äro huggna av en viss mäster Harald, och på grund av inskrifterna pläga dessa dateras till 1100-talet. — Skalundafunten bör då såsom degenererad sättas till 1100-talets slut. H. 72 cm., Diam. 71 cm.

Dopskål av tenn med två handtag, det ena i form av en ring, det andra av en mussla. Stämplor: 2 sköldar med P[er] H[erman] L[un] D[én] (jfr s. 14, not 2) — Lidköpings vapen — W 3 (= 1827) — tre kronor inom en räfflad kvadrat. Dessutom 1827 inristat. H. 7 cm., Diam. 19,5 cm.

Kalk av silver. Fot och nod från 1500-talet. Skålen omgjord

NATTVARDSKÄRL.

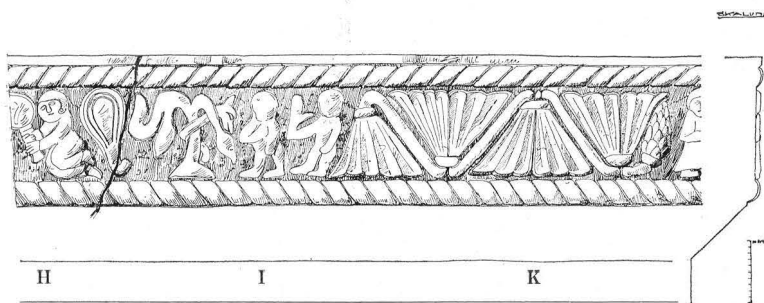

Fig. 183. Skalunda. Reliefframställning å dopfuntskålens sida.
Reliefdarstellung an der Schale des Taufsteines Fig. 181.

1877. Stämplor: guldsmedssignaturen J. L. — L (= Lidköping) — tre kronor — Y 5 (= 1877). — På nodens sex utsprång äro följande minuskler ingraverade: i[e]svs r[ex] h[ominum] = Jesus, människornas konung. — Foten, sexpassformad, är slät, nederst ornerad med ett genombrutet ornament. H. 20,4 cm.

Paten, på ovansidan förgylld. Stämplor: guldsmedssignaturen I F G — tre kronor — Lidköpings vapen. Diam. 14,4 cm.

Oblatask och kanna av nysilver. Inköpta 1895.

Oblatask av mässing; oval; stående på tre kulfötter. På locket en driven, åttauddig stjärna. Stämplor i botten: H H W — I K P. H. 9,5 cm., L. 10,5 cm., B. 8 cm. Nämnas i inv. 1723 o. f., men ej 1715.

Oblatjärn för åtta oblater. Årtalet 1864 inristat. Järnets storlek: 14,5 × 7,5 cm. Skaftets L. 62 cm.

OBLATJÄRN.

MEDELTIDA
TRÄSKULPTUR.

Kyrkan har ägt en nu försvunnen, i trä skulpterad bild av den helige Sigfrid (inv. 1829). Jfr klockinskriften s. 175.

LJUSREDSKAP.

Ljuskröna av mässing och glasprismor; inköpt 1866; profant utseende. H. 110 cm., Diam. 78 cm.

Ljusstakar, 1 par, av björk, svarta med nickelörnering; 1800-talets mitt. H. 27 cm. — 1 par ljusstakar av svarvad björk 1800-talet. H. 27,5 cm.

TEXTILIER.

Antependium av vinrött siden med blomslingor av vitt silkebroderi (fig. 184). L. 162 cm., B. 100 cm. — Möjligen samma, som

Foto. S. Carman 1913.

Fig. 184. Skalunda. Antependium av rött siden med vitt silkesbroderi. Förra hälften av 1700-talet.

Rotseidenes Antependium mit weisseidenen Stickereien. 1. Hälfte d. 18. Jahrh.

nämnes i inv. 1723: »1 st. altarekläde med påsydda blommor, skänkt af Kyrkoherden Joh. Haqvinius och dess Fru» (jfr s. 154).

Antependium av kläde; enkelt 1800-tals arbete. H. 105 cm., L. 130 cm.

Håv av brun sammet med påklistrade pappersband. 1800-talet? Diam. 12 cm. Stångens L. 159 cm.

Mässhake av grön sidendamast med kant av gura och rosa sidenband. Å ena sidan ett stort kors och årtalet 1758; å den andra ett ryggsköldsartat fält med I H S.

Bland de textilier, som under århundradenas lopp förbrukats, men vilkas knapphändiga beskrivningar bevarats i inventarier, nämnas inga märkligare. Hadorph däremot har en uppgift: »En

gamal altarlist fins i sakerstian medh denne munkestyl inscription: Ave Maris stella» (= Hell, havets stjärna)¹. Med altarlist menas troligen en broderad bård.²

Rökelsekar av malm, medeltida. H. 17,5 cm.

RÖKELSEKAR.

Gravsten av sandsten med i relief en lilja och ett kors. I överkanten en runinskrift, varav endast tre tecken kunnat tydas, utan att giva någon mening. Stenen tjänar som överliggare till vapenhusets sydport. L. 176 cm., B. i överkant 64 cm.; i underkant 42 cm. (fig. 185).

På kyrkogården och i muren ligga ett flertal gravkors av olika typer från 1600- och 1700-talen. Några skadade. — En enkel gravsten av kalksten utan skulpturer ligger som trappsten vid vapenhusporten (L. 192 cm., B. 140 cm.). — Vid västra portalen står en skulpterad gravhäll av sandsten — vanlig typ — från 1742 (L. 232 cm., B. 170 cm.).

I ett litet skrin förvaras en samling kopparmynt, de äldsta från drottning Kristinas, de yngsta från Oscar II:s tid. De flesta vid kanten försedda med ett litet hål.

I stapeln hänga tvenne klockor. Den större (H. 80 cm., Diam. 105 cm.) har följande minuskelinskrift: »Anno d[omi]ni mdxxxiii fusa est hec campana in honorem ih[es]u xpi (=Christi) et sanctorum laurencii et sigfridi amen» (= I Herrans år 1533 göts denna klocka till Jesu Kristi och helgonen Laurentius' och Sigfrids ära). — Av denna inskrift synes framgå, att kyrkan var helgad åt S. Laurentius och S. Sigfrid. — Den mindre klockan, som saknar inskrift, är troligen från medeltidens slut. H. 61 cm., Diam. 65 cm. (fig. 186). — Omkr. 1670 hängde i takryttaren vid västgaveln »en lijten välljudande gamāl klocka» (Hadorph), möjligen den, som 1656 skänktes till kyrkan av Jonas Blanckenfjäll. — År 1609 såldes en klocka till Rackeby.

MYNT.

KLOCKOR.

A. Roland delin. 1905.
Fig. 185. Skalunda.
Romansk gravsten,
nu använd ss. över-
liggare över vapen-
husets portal.
Skala 1 : 30.
Romanischer Grabstein,
jetzt über der Tür der
südlichen Vorhalle
eingemauert.

¹ Utgör första strofen i en mycket omtyckt medeltida Mariahymn. Jfr SVERIGES KYRKOR, UPPLAND IV, s. 75 och H. HILDEBRAND, Sveriges Historia II, s 384. — Den i V. F. T. II : 1, s. 75—76 tryckta editionen av Hadorphs anteckningar har Ave Marie stella, vilket emellertid är en felläsning av handskriftens Maris.

² Jfr E. EKHOFF, a. a., s. 31, not 1.

Foto. A. Roland 1911.

Fig. 186. Skalunda. Två medeltida kyrkklockor, den vänstra från 1533.
Zwei mittelalterliche Glocken, die linke laut Inschrift im J. 1533 gegossen.

Sammanfattning av Skalunda kyrkas konsthistoria.

I. Rektangulärt långhus med lägre, smalare, rakslutet kor, allt uppfört av med mejsel finhuggen sandsten i tunna, jämna skift. Sockel med dubbla skrånkanter. Ursprunglig portal i såväl väster som söder, den sistnämnda rikare utbildad. Platt trätak. Korets hammarband ornerade. — Av allt att döma är kyrkan uppförd under 1000-talets senare del. — Av inventarier från tidig medeltid finnas i behåll: dopfont och en skulpterad gravsten.

II. Under medeltiden, ovisst när, skedde en del om- och tillbyggnader, troligen i följande ordning: först uppfördes ett nytt kor av gråsten på det föregående grund (fig. 187, A) — detta blev nämligen av någon anledning raserat —, senare tillbyggdes sakristia och vapenhus av gråsten. — Under denna period, närmast före år 1466, välvdes

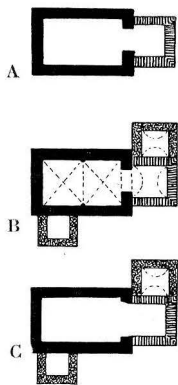

Fig. 187.
Skalunda. Kyrkans plan-
utveckling.
Grundrissentwick-
lung der Kirche.

kyrkan, och valven dekorerades med målning sistnämnda år (fig. 187, B). — Av inventarier från denna tid må nämnas en kalk samt två klockor.

III. År 1733 putsas kyrkan utvändigt. — 1731 tillkomma ny bänkinredning, predikstol och läktare i väster.

IV. Under 1800-talets förra hälft eller mitt undergår kyrkans interiör en genomgripande förändring. Då nedtagas valven, och troligen samtidigt bortbrytes triumfbågen (fig. 187, C).

V. Den sista förändringen skedde år 1897. Då inlades cementgolv och tak av pärlspåntade bräder. Väggarna slätputsades och uppmålades med kvaderfogar m. m. Från samma tid daterar sig den nuvarande inredningen. Arbetet har fullständigt förstört kyrkans karaktär. — Orgel 1913 efter ritning, stadf. 1910.

Résumé.

Im Äusseren hat die Kirche in Skalunda noch fast ganz ihre ursprüngliche romanische Gestalt bewahrt. Die Sakristei und die südliche Vorhalle sind die einzigen späteren Zutaten.

Ursprünglich bestand die Kirche aus einem rektangulären Langhause mit einem schmaleren, gerade geschlossenen Chore (Fig. 187, A). Sie ist aus fein gehauenen Sandstein in sehr regelmässigen, ziemlich dünnen (ungefähr 17 cm dicken) Schichten ausgeführt. Der Sockel ist zweimal abgescrägt (Fig. 174). Die Kirche hat zwei ursprüngliche Portale, das eine (wie gewöhnlich) an der Südseite, das andere an der Westseite. Das noch vollständig erhaltene Südportal (Fig. 176) zeigt einen reich profilierten Bogen, teilweise mit Zickzackstäben versehen, was auf normannische Einflüsse hindeutet. Das einfache Westportal ist in den oberen Teilen dadurch beschädigt worden, dass ein Fenster eingesetzt wurde; es lässt sich aber in Analogie mit einer verwandten Kirche in Marum rekonstruieren (vgl. Fig. 177). Das Innere ist wahrscheinlich ursprünglich mit einer flachen Holzdecke überdeckt gewesen. Die noch bestehenden Dachstühle (Fig. 175) zeigen einen altertümlichen Typus. Sehr altertümlich sind auch die mit geschnitzten Ornamenten versehenen Mauerbände des Chores (Fig. 178).

Der Tradition nach ist die Kirche in Skalunda die älteste dieser Gegend. Viele Umstände scheinen auch für diese Tatsache zu sprechen. Die Kirche zeigt gewisse gemeinsame Züge mit einer Gruppe norwegischer Kirchen von angelsächsischem Typus. Diese haben denselben Grundriss, d. h. zeigen ein Westportal und werden um das Jahr 1000 herum datiert. Das reiche Südportal in Skalunda deutet aber auf englisch-normannische Einflüsse hin, welche sich jedoch erst gegen Ende des 11. Jahrhunderts geltend machen konnten. Es scheint daher, als müsste man die Entstehung dieser Kirche gegen das Ende des 11. Jahrhunderts verlegen. Die Struktur des Mauerwerkes gibt Fingerzeige in der gleichen Richtung.

Der Datierung der älteren Kirchen dieser Gegend liegen nämlich folgende allgemeine Voraussetzungen zu Grunde. Es scheint als ob hier, wie auch bei den 12—1312/7. *Sveriges kyrkor. Västergötland. I.*

Granitkirchen in anderen Teilen Schwedens, die ältesten Kirchen die am besten und am regelmässigsten ausgeführt wären, wahrscheinlich auf Grund der näheren Verbindung, in welcher sie mit einer bereits entwickelten ausländischen Handwerks-tradition standen. Je weiter von derselben entfernt, desto weniger kümmert man sich um deren Regeln. Also, je weniger regelmässig das Mauerwerk ist, desto später ist es ausgeführt. Andere Beobachtungen in Västergötland scheinen festzu-legen, dass je älter eine gehauene Sandsteinmauer ist, desto schmäler sind die Schichten, desto kleiner und gegliederter die Profile des Sockels. (Zu dieser Gruppe gehört die Kirche in Skalunda). Schliesslich scheint (eine Folgerung der früheren Auseinandersetzungen) der unbehauene Granit als Material jünger zu sein als der gehauene Sandstein, auch wenn dieser in unregelmässigen Schichthöhen vorkommt. Auf diesen Voraussetzungen lässt sich eine relative Chronologie aufbauen. Diese kann eine absolute werden, wenn hinreichend viele feste Punkte in dieselbe ein-geschoben werden können. Solche feste Punkte sind glücklicher weise zu finden, können aber hier nicht behandelt werden.

Die weitere Entwicklungsgeschichte der Kirche in Skalunda ist folgende. Während des Mittelalters wurde der ursprüngliche Chor aus unbekanntem Anlass abgerissen und auf dem alten Grunde wieder aufgeführt. Dabei wurden Feldsteine als Material benutzt. Die alten geschnitzten Mauerbände des ursprünglichen Chores wurden auf die neuen Mauern wieder aufgelegt. Später wurden die Sakristei und die südliche Vorhalle, gleichfalls aus Feldsteinen, hinzugebaut. Gegen Ende des Mittelalters wurde die Kirche gewölbt, was vor 1466 geschehen ist; denn in diesem Jahre wurden die Gewölbe laut einer von Hadorph (vgl. S. 19) aufgezeichneten Inschrift mit Kalk-malereien geschmückt. So stand die Kirche ziemlich unverändert bis gegen Mitte des 19. Jahrhunderts. Da wurde das Innere gänzlich umgestaltet. Die Gewölbe und der Triumphbogen wurden abgetragen, die Fenster vergrössert, eine neue flache Holzdecke eingelegt, usw. Schliesslich wurde das Innere im Jahre 1897 durch eine sehr geschmacklose Einrichtung verunziert. Das Äussere hat aber noch sein alter-tümliches Aussehen bewahrt.

Von den Inventarstücken ist besonders der Taufstein (Sandstein) zu bemerken (Fig. 181—183). Die Schale ist mit Reliefs geschmückt, die den Sündenfall und das jüngste Gericht darstellen. Ein Vergleich mit anderen verwandten, durch Inschriften datierbaren Taufsteinen ergibt, dass der Taufstein in Skalunda gegen Ende des 12. Jahrhunderts entstanden ist. Aus etwas späterer Zeit stammt ein romanischer Grabstein (Fig. 185), der über der Tür der südlichen Vorhalle eingemauert ist.

Neben der Kirche steht ein hölzerner Glockenturm, 1722 aufgeführt, später aber verändert. In demselben hängen zwei mittelalterliche Glocken (Fig. 186), die eine laut Inschrift im J. 1533 gegossen.

ANDERS HANSSON EKEBLAD
regementsråd, slottsloven på Läckö 1543,
g. m. Agneta Halfmåne.

